

SZERKESZTETTE:
ENGLER ÁGNES

**CSALÁD
ÉS
KARRIER**

Oktatáskutatók
könyvtára 3.

Család és karrier

Egyetemi hallgatók jövőtervei

A kötet megjelenését és a kötet alapját képező kutatást támogatta:
Emberi Erőforrások Minisztériuma Család- és Ifjúságügyért Felelős
Államtitkárság
Három Királyfi, Három Királyný Mozgalom

Szerkesztő: Engler Ágnes
Szakmai lektor: Pusztai Gabriella és Jancsák Csaba
Olvasószerkesztő: Erdős István
Technikai szerkesztő: Hörich Balázs
Borítót rajzolta és tervezte: Zeke Szabolcs
Nyomdai munka: Kapitális Nyomdaipari Kft.

© Szerzők, 2018
© Engler Ágnes, 2018
© CHERD-H, 2018

ISBN 978-615-80077-6-4

Debrecen
Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ
2018

Bacsikai Katinka, Benkei-Kovács Balázs, Bocsi Veronika, Ceglédi Tímea,
Dusa Ágnes Réka, Engler Ágnes, Fehérvári Brigitta, Fényes Hajnalka,
Fináncz Judit, Horváth Balázs, Joó Orsolya, Kamuti Hajnalka, Márkus
Zsuzsanna, Pongrácz Attila, Takács Tamara, Üröginé Ács Anikó

Család és karrier

Egyetemi hallgatók jövőtervei

Szerkesztette: Engler Ágnes

Oktatáskutatók könyvtára 3.

Sorozatszerkesztő: Pusztai Gabriella

Debrecen

Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ

2018

TARTALOM

MAGYAR EGYETEMISTÁK SZAKMAI ÉS MAGÁNÉLETI JÖVŐTERVEI (ENGLER ÁGNES).....	5
PÁRKAPCSOLATI ELKÖTELEZŐDÉSEK ÉS CSALÁDALAPÍTÁSI SZÁNDÉKOK (ENGLER ÁGNES).....	13
CSALÁDALAPÍTÁSI ÉS JÖVŐTERVEK REGIONÁLIS MEGKÖZELÍTÉSBN (FINÁNCZ JUDIT).....	43
A KARRIERNEK ALÁRENDELTE MAGÁNÉLET VAGY A KARRIERHEZ NÉLKÜLÖZHETETLEN MAGÁNÉLET? (CEGLÉDI TÍMEA)	62
KARRIER CSALÁDDAL VAGY KARRIER EGYEDÜL? (BOCSI VERONIKA)	87
KARRIERSZÜNET TERVEZÉSE ÉS A MUNKAERŐ-PIACI HELYTÁLLÁSSAL KAPCSOLATOS ELVÁRÁSOK (ÜRÖGINÉ ÁCS ANIKÓ – BENKEI KOVÁCS BALÁZS)	114
A CSALÁD ÉS KARRIER KÉRDÉSEI A TANULMÁNYI ELKÖTELEZŐDÉS TÜKRÉBN (PONGRÁCZ ATTILA – MÁRKUS ZSUZSANNA).....	127
TANÁRKÉPZÉSBN RÉSZTVEVŐK CSALÁDALAPÍTÁSI JELLEGZETESSÉGEI (JOÓ ORSOLYA – TAKÁCS TAMARA)	139
JÖVŐTERVEK A KÜLFÖLDI MOBILITÁS TÜKRÉBN (DUSA ÁGNES RÉKA)	149
APASZEREPEK MEGÍTÉLÉSE (FÉNYES HAJNALKA – FEHÉRVÁRI BRIGITTA).....	174
A VALLÁSOSSÁG HATÁSA A CSALÁDALAPÍTÁSSAL ÉS A GYERMEKVÁLLALÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÜDÖKRE (BACSKAI KATINKA)	196
GONDOLATOK A CSALÁDBARÁT FELSŐOKTATÁSHOZ (KAMUTI HAJNALKA – HORVÁTH BALÁZS)	208
ABSTRACT	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
SZERZŐINK	212

MAGYAR EGYETEMISTÁK SZAKMAI ÉS MAGÁNÉLETI JÖVŐTERVEI

Engler Ágnes

A Család és karrier kutatás a Három Királyfi, Három Királynány Mozgalom alapítói, Kopp Mária és Skrabski Árpád kutatási eredményeinek nyomdokában formálódott megvalósítási igénnyé. A tudós házaspár vizsgálataiban kimutatta (Skrabski 2003, Skrabski & Kopp 2010), hogy egy nemzet boldogsága és boldogulása az egyének jól-lététől függ, amibe beletartoznak a jól működő családi, közösségi kapcsolatok éppen úgy, mint az egyéni tervek megvalósítása.

Ez utóbbi lényegi része, hogy férfiak és nők mind a magánéletükben, mind a szakmájukban kiteljesedhessenek anélkül, hogy életük bármelyik területéről le kellene mondaniuk. A magánélet és a karrier egyébként sem független egymástól, hiszen például a jól működő kapcsolatok újfajta kreatív pozitív energiákat szabadítanak fel, amelyek mind az egyéneket, mind a kapcsolatukat gazdagítják, kölcsönhatást gyakorolva mindkét szférára. A házastársak közötti együttműködés a közös munka során olyan produktivitást eredményezhet, amire egy ember egyedül nem lenne képes. Sőt, az életminőség-mutatók és a fizikai egészségérzet is lényegesen kedvezőbb azoknál, akik számíthatnak családtagjaikra a különböző élethelyzetekben. A jól működő családi kapcsolatok védőhatását nemzetközi vizsgálatok is igazolják (ld. pl. Diener és Suh 1997, Brown 2000, Williams & Umberson 2004, Rendall et al. 2011, Bagdy 2015).

A magyar társadalom alapvetően értékként tekint a családra, gyermekekre, a megszületett gyermekek száma azonban mégis alulmarad a tervezetthez képest, különösen a felsőfokú végzettségű nők körében. (Kopp 2010a) A felsőfokú oktatásban résztvevő fiatalok, illetve a frissdiplomások a családalapítás szempontjából ideális korban vannak, de a tanulmányi idő kitolódása, a szakmai alapok megvalósítása, a karrier kiépítése jelentősen kitolja a magánéleti eseményeket, amelyek következtében a többedik gyermek megszületésének esélye is csökken.

Hazánkban kevésre tehető azon nappali tagozatos hallgatók aránya, akik akár már tanulmányaik időszakában gyermeket vállalnak vagy családalapításban gondolkodnak, de ebben az életszakaszban is segíteni szükséges a tervek megvalósulását. Ezért a Kopp Mária által vezetett Népesedési Kerekasztal a felsőoktatás számára olyan intézkedéseket fogalmazott meg, amelyek az egyetemi és főiskolai évek alatt családot alapító hallgatókat segítik, mint például a rugalmas tanulmányi rendszer kialakítása, lakhatás és gyermekfelügyelet megoldása a campuson, szociális juttatások, tanulmányi kedvezmények biztosítása (Kopp 2010b). Ezek az intézkedések komoly segítséget nyújtanak a jellemzően család mellett tanuló levelező tagozatos hallgatóknak is.

A magánélet, a tanulás és a munka harmóniája a későbbi életkorokban is releváns kérdés. Ezen területek összehangolása mindegyik területen külön-külön is hatékonyságot, eredményességet idéz elő, illetve hozzájárul az egyének és közösségek jól-létéhez. (Ld. pl. Galinsky & Stein 1990, Clark 2000, Greenhaus & Collins 2003 Hyman & Summers 2004, Gauthier, Barakonyi 2007, Tardos 2014, Engler 2017) A fiatalok, különösen az oktatásban hosszabb időt töltő, magasan képzettek körében komoly jelentősége van a privát élet és a karrier összehangolásának, az időtényezőt figyelembe véve jövőtervek szintjén is.

A demográfiai vetületű munka – magánélet problémaköre lényegében azzal a kérdéssel kezdődik, milyen jellemzőkkel, tervekkel rendelkeznek a leendő értelmiségi fiatalok. A felsőoktatásban tanulók

oktatásszociológiai vizsgálataival hosszú ideje foglalkozik Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központja (CHERD-H)¹. Vizsgálati eredményeiből elmélyült tudásunk van többek között a hallgatói társadalom tanulmányi eredményességéről, intergenerációs és intragenerációs kapcsolatairól, életmódjáról, szabadidő-felhasználásáról, mobilitási szándékáról, vallási és értékrendbeli beállítódásáról. (Ld. pl. Pusztai 2015, 2012, Bocsi 2013, Dusa 2015, Fényes & Markos 2016, Fináncz 2007, Márkus 2015, Ceglédi 2011, Hórich 2014, Bacskai 2015) A kutatóműhely elméleti és empirikus jártassága hozzájárult a kutatás kérdéseinek, hipotéziseinek megalkotásához és megválaszolásához.

A Család és karrier kutatás alapsokaságát a nappali tagozatos tanuló egyetemisták jelentették. A mintavétel során arra törekedtünk, hogy a kisebb intézményekről kevesebben, a nagyobbakból többen kerüljenek be a mintába. A vizsgálatba bevont intézmények a következők voltak: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Óbudai Egyetem, Semmelweis Egyetem, Debreceni Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Eszterházy Károly Egyetem, Kaposvári Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Széchenyi István Egyetem, Szegedi Tudományegyetem. A papíralapú lekérdezés során 1502 értékelhető kérdőívet kaptunk vissza.

A kutatás alapsokaságát Magyarország nappali tagozatos (teljes idejű) képzésben tanuló hallgató képezte, kivéve a frissen belépő elsőéveseket. A mintavételi eljárás során rétegzett mintavételt alkalmaztunk, három megfontolás mentén. Egyfelől törekedtünk arra, hogy az ország minden területéről kerüljön be azonos számú intézmény, hiszen a felsőoktatási kutatások gyakran regionálisak, és még gyakrabban főváros központúak. Második szempontként érvényesítettük, hogy valamennyi tudományterület hallgatói képviseltesék magukat a kutatásban, a tudományterületi felosztáshoz az MTA tudományterületi besorolását használtuk. Harmadik

¹ A Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ alap- és alkalmazott kutatásokat folytat a felsőfokú képzés körében, vezetője Prof. Dr. Pusztai Gabriella. Weboldal: cherd.unideb.hu

lépcsőként szempont volt, hogy a kisebb és a nagyobb intézmények hallgatói is bekerüljenek a mintánkba.

A mintavételi eljárásból következik, hogy a minta nem szorosan vett értelemben valószínűségi, és szigorúan vett tudományos értelemben nem nevezhető reprezentatívnak. Ennél fogva nem jelenthetjük ki, hogy az itt felsorolt adatok és vélemények statisztikailag megegyeznek az országos hallgatói adatokkal és véleményekkel. Azonban a szakértői csoport által átgondolt és kivitelezett mintavétel biztosítja azt, hogy hiteles és valós képet kapjunk az ország felsőoktatásban tanuló hallgatóiról. Tovább növeli a minta megbízhatóságát, hogy nem online kérdőívek kerültek kitöltésre, így nemcsak a motivált hallgatók válaszoltak kérdéseinkre.²

A kérdőíves felmérést minden vizsgált felsőoktatási intézményben fókuszcsoportos interjú előzte meg. Az interjúk eredményeit és tapasztalatait figyelembe véve állítottuk össze a kvantitatív mérőeszközt, amelyet a próbakérdéseket követően véglegesítettük. A 11 felsőoktatási intézménybe összesen 1600 nyomtatott kérdőívet juttattunk el a 2016/17. tanév 2. félévében. A hallgatók önkéntesen és névtelenül töltötték ki a kérdőíveket. A szemeszter végéig 1502 értékelhető kérdőív érkezett vissza. A kérdőív szerkesztés és a beolvasás az EvaSys rendszerrel történt, az adatokat SPSS szoftverrel dolgoztuk fel.

A Család és karrier kutatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma Család- és Ifjúságügyért Felelős Államtitkárság és a Három Királyfi, Három Királylány Mozgalom támogatta. A kutatás koordinációs és módszertani feladatait a Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központjának kutatói, oktatói végezték, érdeklődő doktoranduszok és MA hallgatók bevonásával. A felmérésben résztvevő felsőoktatási intézményekben egy-egy kolléga irányította a helyi adatfelvételt. A kutatás sikeres megvalósulása a közreműködő kollégáknak és az elkötelezett kérdőívet kitöltő hallgatóknak köszönhető.

² A mintavételi eljárásról és a minta jellemzőiről ld. bővebben Bacskai 2017.

A CSAK 2017 vizsgálat köré eredményesen működő országos kutatói network épült, hiszen a vizsgálatba bevont egyetemeken a helyi koordinációt végző kollégák és a CHERD kutatói a kutatási feladatokon túl közös konferenciaszerepléseken és közös publikációkban munkálkodtak együtt. Az eredmények disszeminációja a tudományos közönségen túlmutató eseményeken is megvalósult a kutatást támogató mozgalom hatékony közreműködésével. Továbbá a kutatás eredményei mentén ajánlások és javaslatok kerültek megfogalmazásra a szakmapolitika számára.

A Család és karrier címet viselő záró tanulmánykötetet szerzői a kutatás aktív résztvevői közül kerültek ki. A kötetben azok a témák, kérdések, problémakörök kerültek feldolgozásra, amelyekre az adatok elemzésének első eredményei mentén lettünk figyelmesek. A kutatás legfőbb üzenete, hogy a mai magyar egyetemista fiatalok igen családcentrikusnak mutatkoznak. Jövőterveikben a párkapcsolat, a családtervezés ugyanolyan (ha nem fontosabb) hangsúlyt kap, mint a szakmai életút feletti dilemmák. A családközpontú gondolkodást erősíti a nagyobb testvérszám, a kisebb lakóhely, a vallásgyakorlás, de az országhoz való kötődés is.

A megkérdezett fiatalok számára értéket jelent a házasság, döntő többségük szeretne gyermeket vállalni, magas a két gyermeket vagy nagycsaládot vizionálók aránya. A magánéleti tervek megvalósításához elsődlegesen a párkapcsolat területén igényelnek segítséget, mégpedig közösségi helyek formájában. A családalapításról felelősségteljesen gondolkodnak: megfelelő partner megtalálása után szeretnének minél felkészültebb szülőként gyermeket vállalni, megfelelő körülményeket biztosítani, a magánélet és munka egyensúlyát kialakítani. Az eredmények szerint mindez nemcsak családbarát egyetemek, családbarát munkahelyek vagy kedvező családpolitikai intézkedések megvalósítását igénylik, hanem társadalmi és gazdasági szinten a családközpontú gondolkodás és szemlélet kialakulását egyaránt.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bacskai Katinka (2017). Demográfiai háttér és a minta bemutatása. In: Engler Ágnes (szerk.). *Család és karrier, országos kutatás*. Gyorsjelentés. 5-7. Elérhető többek között: haromkiralyfi.hu
- Bacskai Katinka, Morvai Tünde & Csánó Júlia (2015). Fejlődés és verseny: Magyar nyelvű pedagógusképzés Szlovákiában. In: Pusztai Gabriella & Ceglédi Tímea (szerk.). *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban*. Nagyvárad, Budapest: Partium, PPS, ÚMK. 65-74.
- Bagdy Emőke (2015). Párkapcsolat: *Esélyek, veszélyek, remények*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Barakonyi Eszter (2007). A munka és a magánélet egyensúlyának megteremtése. *Tudásmenedzsment*, 8.évf. 2.szám 79-90.
- Bocsi Veronika (2013). Szabadidő-mintázatok a campusokon. *Felsőoktatási Műhely* 3-4. 7. évf. 41-54.
- Brown, Susan L. 2006. Family Structure Transitions and Adolescent Well-Being. *Demography* 43 (3). 447-461.
- Ceglédi Tímea (2011). Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle* 22. 2.évf. 85-110.
- Clark, Sue Campbell (2000). Work/Life Border Theory: A New Theory of Work/Life Balance. *Human Relations* 53 (6). 747-770.
- Diener, Ed& Suh, Eunkook 1997. Measuring Quality of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators. *Social Indicators Research* 40 (1/2). 189-216
- Dusa Ágnes Réka (2015). Pedagógushallgatók nemzetközi mobilitási tervei. In: Pusztai Gabriella & Ceglédi Tímea (szerk.). *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban*. Nagyvárad, Budapest: Partium, PPS, ÚMK. 224-242.
- Engler Ágnes (2017). *Család mint erőforrás*. Budapest: Gondolat.
- Fényes Hajnalka & Markos Valéria (2016). Az intézményi környezet hatása az önkéntességre. In: Pusztai Gabriella, Bocsi Veronika és Ceglédi Tímea (szerk.). *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke*. Nagyvárad, Budapest: Partium, PPS, ÚMK. 248-262.
- Fináncz Judit (2007). Doktoranduszok szakmai és magánéleti tervei. *Educatio* 3. 16. évf. 487-496.

- Galinsky, E. & Stein, P.J. (1990). The Impact of Human Resource Policies on Employees: Balancing work/family Life. *Journal of Family Issues* 8 (3). 368-383.
- Gauthier, Anne H. (2005). Trends in policies for family-friendly societies. In: Macura, Miroslav, MacDonald, Alphonse L. & Haug, Werner (eds.): *The New Demographic Regime Population Challenges and Policy Responses*. New York and Geneva: United Nations Publication.
- Greenhaus, J.& Collins K.M (2003). The Relation Between Work-Family Balance and Quality of Life. *Journal of Vocational Behavior* 63 (4). 510-531.
- Hórich Balázs (2014). Az intézmények és oktatók, mint mobilitási klíma. In: Veroszta Zsuzsa (szer.). *A mozgás tere. A magyar felsőoktatás és a nemzetközi mobilitási folyamatok*. Budapest: Balassi Intézet. 189-211.
- Kopp Mária (2010a). A gender kutatások népegészségügyi és demográfiai jelentősége. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 4. 243-254.
- Kopp Mária (2010b). A Népesedési Kerekasztal „Családbarát felsőoktatás”-sal kapcsolatos javaslatának megvitatása Dr. Pálincás József MTA elnök úrral. 2010. december 08. MTA. (Jegyzőkönyv)
- Márkus Zsuzsanna (2015). A kisebbségi hallgatók tanulmányi elkötelezettsége. In: Pusztai Gabriella & Kovács Klára (szerk.) *Ki eredményes a felsőoktatásban*. Nagyvárad, Budapest: Partium, PPS, ÚMK. 161-172.
- Pusztai Gabriella (2015). Tanulmányi eredményességet támogató tényezők az egyetem falain belül és kívül. In: Pusztai Gabriella & Kovács Klára (szerk.) *Ki eredményes a felsőoktatásban*. Nagyvárad, Budapest: Partium, PPS, ÚMK. 79-97.
- Pusztai Gabriella, Bacskai Katinka & Kardos Katalin (2012). Vallásos közösségekhez tartozó hallgatók. In: Dusa Ágnes, Kovács Klára, Márkus Zsuzsanna, Nyüsti Szilvia, Sörös Anett (szerk.) *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságpszichológiai tanulmányok*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. 121-147.
- Rendall, Michael S., Weden, Margaret M., Favreault, Melissa M. & Waldron, Hilary (2011). The Protective Effect of Marriage for Survival: A Review and Update. *Demography* Vol. 48. No. 2. 481-506.
- Skrabski Árpád (2003). *Társadalmi tőke és egészségi állapot az átalakuló társadalomban*. Budapest: Hét Szabad Művészet Könyvtára.

- Skrabski Árpád & Kopp Mária (2010). *A boldogságkeresés útjai és útvesztői a párkapcsolatokban*. Budapest: Szent István Társulat.
- Tardos Katalin (2014). *Esélyegyenlőség és családbarát vállalati gyakorlatok*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet.
- Williams, Kristi & Umberson, Debra (2004). Marital status, marital transitions, and health: a gendered life course perspective. *Journal of Health and Social Behavior* 45(1). 81-98.

PÁRKAPCSOLATI ELKÖTELEZŐDÉSEK ÉS CSALÁDALAPÍTÁSI SZÁNDÉKOK

Engler Ágnes

A kutatás során kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy megismerjük az egyetemista fiatalok párkapcsolatról való gondolkodásmódját, értékrendjét, illetve a kapcsolati terveiket: mikor, milyen körülmények között, milyen formában kívánnak kapcsolatot létesíteni. A hallgatói lekérdezés során a családalapítási kérdések a párkapcsolati beállítódást követően a gyermekvállalási hajlandósággal folytatódtak. Érdeklődtünk arról, szeretnének-e egyáltalán gyermeket, ha igen, mennyit és mikor terveznek. Fontosnak tartottuk megkérdezni, milyen feltételek mellett tudnának esetleg már az egyetemi évek alatt vagy röviddel a végzést követően családot alapítani.

PÁRKAPCSOLAT ÉS CSALÁDALAPÍTÁS

A magyar népességről elmondható, hogy erőteljesen családközpontú gondolkodású. A különböző felmérések egyhangúan mutatják a család prioritását, a gyermekvállalás iránti pozitív beállítódást, a tervezett gyermekek magas számát. (Tóth 1997, Somlai és Tóth 2002, Pongrácz és Spéder 2002). A népesedési mutatók alakulása alapján azonban megváltozott demográfiai magatartásról beszélhetünk, amelynek számos eredője között egyik gyakran említett ok a fiatalok tanulmányi idejének kitolódása. Az iskolapadban eltöltött évek, majd a pályakezdés, a tanult munkaerő-piaci kamatoztatása, a tanulmányi befektetések megtérülésének elvárása időben kitolják a családalapítást.

A házassági hajlandóság csökkenése több évtizede megfigyelhető, ugyanakkor különböző felmérések tanulsága szerint a házasság megítélése pozitív (vö. többek között Pongrácz és S. Molnár 2000, Pongrácz és Spéder 2002, Spéder 2004). A házasság elvi támogatottságában nagyon lassú csökkenés mutatható ki, a párkapcsolati formák megítélésében a fiatalabb korosztályokban tapasztalható elmozdulás a megengedőbb irányba, hasonlóan a szándékos gyermektelenségről alkotott véleményhez (S. Molnár 2010). Szintén a fiatalabb nemzedék véli inkább úgy, hogy a sikeres házasság megfelelő külső körülmények között valósulhat meg (pl. lakás stb.), még az idősebbek, különösen a nők, a kapcsolat minőségéhez és a közös meggyőződéshez kötik (Török et al. 2010).

Hasonló ambivalencia tapasztalható a családalapítási törekvésekkel kapcsolatban. A gyermek értéként jelenik meg társadalmunkban, a kívánt gyermekszám olyan magas, hogy elegendő lenne a nemzet reprodukciójához. A megszületett gyermekek száma ettől jelentősen elmarad, a teljes termékenységi mutató (az utóbbi évek igen kedvező emelkedése mellett is) 1,5 körül mozog. A kívánt és a realizálódott gyermekszám közötti különbség az iskolai végzettség emelkedésével növekszik, tehát minél magasabban képzett valaki, annál kevésbé tudja megvalósítani a családalapításra vonatkozó terveit. Ez különösen igaz a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők esetében (Kopp 2010).

A kívánt és a végül megszületett gyermekek száma között fennálló űrt vélhetően olyan dilemmák töltik ki, amelyekkel a fiataloknak és a fiatal családoknak szükségszerű szembenézni, s amelyeket nagyjából a tanulás, a munka és a családi szerepek köre lehet csoportosítani (ld. erről többek között Frey 2001, Siebers 2001, Schulte 2002, Blaskó 2005, Koncz 2006, Nave-Herz 2009, Engler 2011). Spéder és Kapitány (2014) a családalapítási döntéshozatalt sajátos társadalmi kontextusba ágyazott folyamatként értelmezve, számos tényezőre figyelmet fordít a termékenységi intenciók és a gyermekvállalás összefüggéseit vizsgálva (pl. életkor, párkapcsolat formája, gyermekszám, iskolai végzettség, foglalkoztatási státus, vallási hovatartozás).

Az általános tapasztalatok szerint a fiatalok prioritásokat állítanak fel jövőjükkel kapcsolatban, ahol a szakmai tervek (álláskeresés, karrierépítés, önképzés) és a magánéleti tervek (párkapcsolat, gyermekvállalás) általában együttesen nem, hanem egymást követve jelennek meg. Sőt, ide sorolhatók a továbbtanulási tervek is, mint azt Lappegård és Rønsen (2005) kimutatta: a termékenységre a továbbtanulási aspirációk és a szakmai tervek egyaránt hatnak. Ezt mérte többek között Fináncz (2007) is doktorandusz hallgatók terveit vizsgálva.

PÁRKAPCSOLATI ELKÖTELEZŐDÉS ÉS PÁRKAPCSOLATI JELLEMZŐK

A megkérdezett egyetemisták a házasságot nem tartják elavult intézménynek, csaknem mindenki foglalkozik házassági tervekkel (89%) (1. táblázat). Az olyan, biztosan házasodni szándékozók, akik a megfelelő partner megtalálást követően azonnal házasságot kötnének, a minta 44%-át teszik ki. További 45% azon fiatalok aránya, akik együttélést követően lépnének frigyre, amennyiben a próbaházasságként is felfogható közös élet működőképesnek bizonyul. 8%-ra tehető azok aránya, akik a megkérdezés idején úgy vélik, nem kötnek házasságot, de összeköltöznek. Az olyan alternatív párkapcsolati formák, mint a nyitott kapcsolat, látogató kapcsolat vagy a tudatos szingliség, nem jellemzőek a mintában.

 1. táblázat A párkapcsolat formájával kapcsolatos tervek

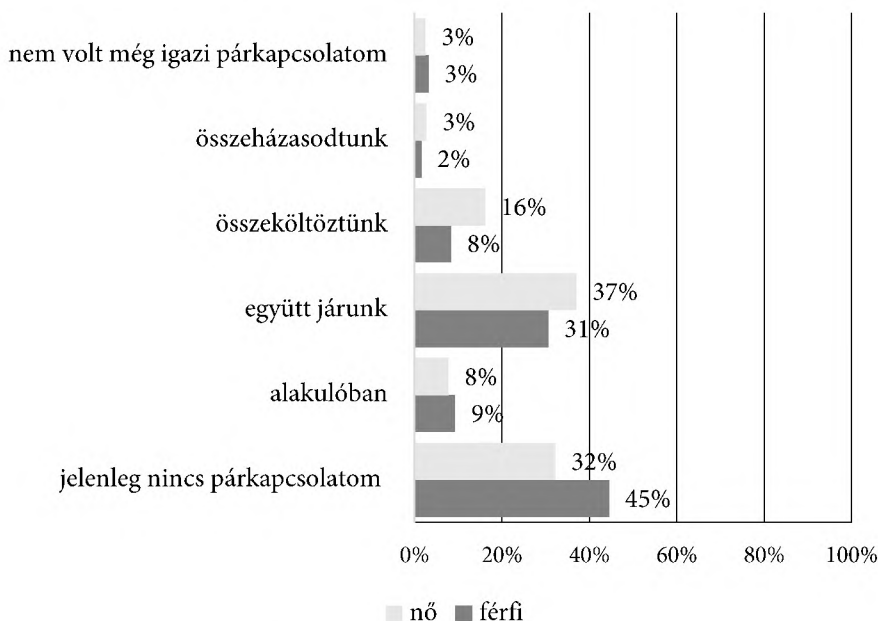
	eloszlás
házasságot tervezek.	44%
együttélést tervezek, majd később házasságot.	44%
csak együttélést tervezek.	8%
nem fogunk összeköltözni.	<1%
nyitott kapcsolatunk lesz.	2%
semmilyen módon nem akarok elköteleződni.	1%
összesen	100%

Forrás: CSAK 2017, N=1361, százalékban megadva

A megkérdezett egyetemisták 60%-a nyilatkozott úgy, hogy már volt egy évnél hosszabb párkapcsolata, további 18%-nak érte el legalább a féléves időtartamot. A felmérés idején a fiatalok 37%-ának nem volt partnere, 8%-uk esetében éppen kibontakozóban volt egy lehetséges kapcsolat. 34%-uknak volt barátja vagy barátnője, további 13%-uk össze is költözött partnerével. A mintába 29 olyan egyetemi hallgató került (2%), akik a felmérés idején már házasságban éltek. Makay (2013) eredményei azt mutatták, hogy a továbbtanulás nemcsak a családalapítást, hanem a komoly párkapcsolatok kialakítását is késlelteti: a tanulmányaikat korábban befejezők között jóval magasabb a tartós kapcsolatban élők aránya, mint ugyanazon korosztály aktív tanulói között.

A párkapcsolati jellemzőket nemek szerint vizsgálva szignifikáns eltérésre találunk. (Megjegyezzük, hogy a mintába került nők aránya 56%, így az országos átlaghoz hasonló nemi megoszlás alakult ki. A női hallgatók felülreprezentáltságáról ld. többek között Fényes 2010). Az 1. ábra tanulsága szerint a nők aktívabbak párkapcsolatok terén, mivel a házások, az együtt élők és az együtt járók között is több nőt találunk. Murányi (2010) egyetemisták kapcsolatait elemezve szintén a férfi válaszadóknál figyelt fel nagyobb fokú izoláltságra és magányosságra, különösen az albérletben vagy saját lakásban élők esetében.

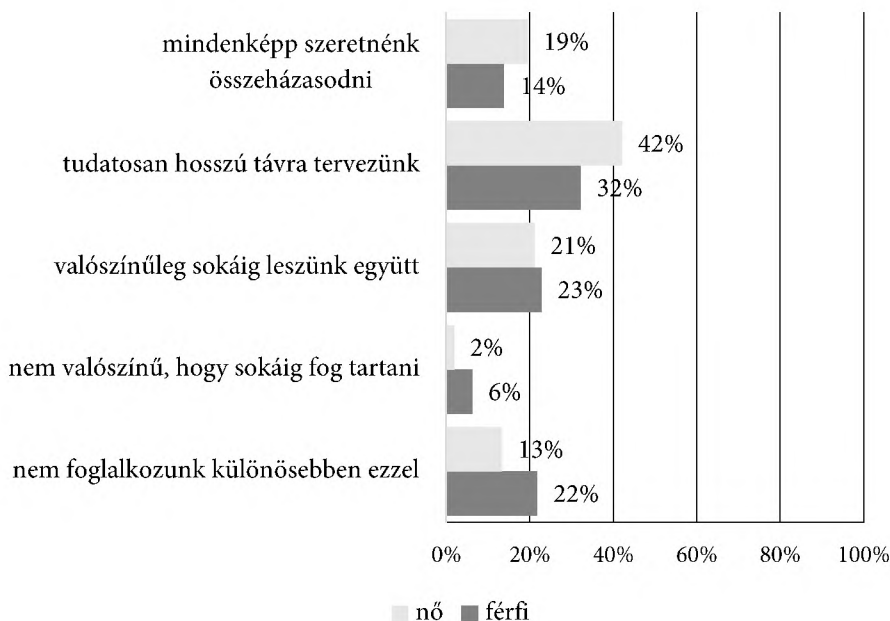
1. ábra Az egyetemisták párkapcsolati jellemzője a megkérdezés idején nemek szerint

Forrás: CSAK 2017, N=1366, százalékban megadva, sig.=0,000

Fontosnak tartottuk megkérdezni, hogy a felkeresés idején partnerkapcsolatban lévők miként gondolkodnak kapcsolatuk jövőjéről (2. ábra). Összesen 801 fő válaszolta meg ezt a kérdést, mintegy kétharmaduk hosszú távúnak ítéli meg szerelmüket. 18%-uk már biztosan eldöntötte a házasságra lépést is, további 38% tudatosan tervez hosszú kapcsolatot, illetve további 22% valószínűsíti azt. A kapcsolatuknak jövőt nem ígérők és az azzal nem foglalkozók aránya együttesen mintegy 20%. A nők eltökéltebbek kapcsolatuk jövője mellett, sokkal inkább kívánják házasságban szentesíteni azt, vagy tudatosan hosszú távra tervezni. A szkeptikusok vagy közömbösek között pedig inkább férfi válaszadókat találunk.

2. ábra A megkérdezés idején párkapcsolattal rendelkezők tervei nemek szerint

Forrás: CSAK 2017, N=801, százalékban megadva, sig.= 0,001

A magánéleti jövőtervek elgondolásában fontos szerepet játszik, hogyan vélekednek a fiatalok általában a párkapcsolatról, milyen feltételeket társítanak létrejöttéhez és fennmaradásához. A jó párkapcsolat definiálásában az olyan tulajdonságok domináltak, amelyek a hosszú távú elkötelezettséget jellemzik, így a bizalom és a hűség végeztek az első két helyen, csaknem maximális pontértéket elérve az ötfokú skálán (2. táblázat). Szorosan követi ezt az intimitás, az elfogadás és a kompromisszum-készség, amelyek szintén az időtálló kapcsolat elengedhetetlen összetevői.

Azok a kritériumok, amelyek a „hozott” (korábban kialakult) szegmensekre vonatkoznak, mint az azonos érdeklődési kör, hasonló baráti kör vagy akár a hasonló családi háttér ebben a rangsorban hátrébb sorolódtak, bár mind elérték a 3-as értéket az ötös skálán. A közös tervek és

a közös értékrend 4-es feletti értéket vett fel, amely azt jelzi, hogy az egyéni háttér-jellemzők és közösségi kapcsolatok elé rangsorolják a közös jövőt és annak alapjait.

2. táblázat A jó párkapcsolat alapja a hallgatók megítélése szerint

	átlagok
bizalom	4,9
hűség	4,8
intimitás	4,5
elfogadás	4,5
kompromisszum	4,4
közös tervek	4,3
közös értékrend	4,1
azonos érdeklődési kör	3,7
hasonló baráti kör	3,2
hasonló családi háttér	3,1

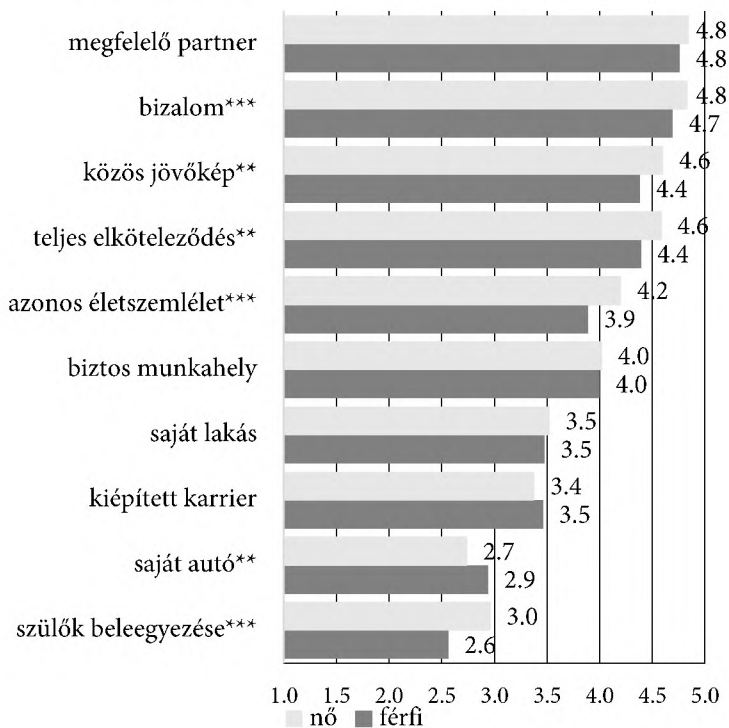
Forrás: CSAK 2017, N=1295, átlag ötfokú skálán megadva

A párkapcsolati feltételekhez képest a házasságkötés feltételeinek számbavételéhez a korábbiaktól eltérő tényezők rangsorolását kínáltuk fel. Az attribútumok között helyet kaptak azok a materiális javak, amelyekhez általában a közös élet megkezdését kötik – ezeket mégis hátrébb szorították az olyan jellemzők, amelyek kapcsolati értékeket hordoznak.

Természetesen első helyen végzett a megfelelő partner megtalálásának feltétele, azonban ugyanilyen fontossággal bír (4,8 pont az ötfokú skálán mérve) az egymás iránti bizalom, a közös jövőkép és a teljes elköteleződés (mindkettő 4,5). A kapcsolat mélységét és stabilitását meghatározó személyi tényezők lényegesebbnek bizonyultak, mint az egzisztenciális feltételek (munkahelyi biztonság, a saját lakás, autó vagy a karrier). A válaszadók úgy vélik tehát, hogy a házassági döntés elsősorban a párkapcsolat minőségén múlik, mintsem külső feltételek rendelkezésére állásában.

Érdeemes megfigyelni a házassághoz szükséges feltételek megítélését nemi bontásban (3. ábra). Az egzisztenciális feltételeket a férfiak és nők csaknem egyformán tartják meghatározónak a házassághoz, kivételt képez a saját autó megléte, amelyet – nem meglepő módon – a férfiak preferálnak. A házasság nem materiális feltételeit (bizalom, elköteleződés, közös jövőkép és életszemlélet) a nők inkább fontosnak tartják, ám a rangsor ennek ellenére egyik nem esetében sem változik meg. Megemlítendő, hogy a házasság érzelmi alapjait igénylő nők kívánják inkább a szülők hozzájárulását is megkapni.

3. ábra A házasságkötés feltétele nemek szerint

Forrás: CSAK 2017, N=1276, átlag ötfokú skálán megadva, sig.=* 0,01-0,05, ** 0,001-0,01, *** 0,001

A korábbiakban láttuk, hogy az egyetemisták csaknem fele nem rendelkezik párkapcsolattal a megkérdezés idején, vagy korábban sem volt kapcsolata. Kérdésként merül el, hogy a felsőoktatási térben miért nincs elegendő lehetőség ismerkedésre, kapcsolatok létesítésére vagy fenntartására.

Az erre vonatkozó kérdésünkben felkínáltunk néhány lehetséges hátráltató tényezőt. A 3. táblázat erőteljes elmagányosodásra hívja fel a figyelmet: a hallgatók úgy érzik, mind a szakjaikon, mind a privát életterükben elszigetelődnek, nincs lehetőségük kapcsolatok létesítésére. Ezt fokozza, hogy a tanulás és a munkavállalás miatt lekötött idő mellett már kevesebb idő és energia fordítható a társas kapcsolatokra. Ha mégis törekednek erre, azt tapasztalják, hogy nehezen megy az ismerkedés, és a választékot is inkább szűknek, mintsem bőségesnek tartják. A párkapcsolat-jellegű ismerkedés mellett valószínűsíthetően a hallgatói kapcsolatháló is nehezen építhető, pedig a hallgatói közösségekhez való tartozás a felsőoktatási integráció kulcsfontosságú eleme, amely a tanulmányi eredményességre is jótékony hatást gyakorolhat (Pusztai 2011, Ceglédi 2016).

A sikeres kapcsolatépítéshez a családi minták hiányát nem értékeli felül (négyes skálán 2,7 pont), ennek magyarázatául szolgálhat, hogy a minta nagy többsége teljes családban él. A "magányos farkas" attitűd csak 2,9-es értéket vett fel. Ez, valamint az elszigetelődés magas értékei azt jelzik, hogy alapvetően nem szeretnének egyedül lenni, de mégis izoláltan élik mindennapjaikat. Erre rakódik rá a tanulás és a munka terhe, amely ismét csak csökkenti a lehetőségeket, holott akár jó alkalmat is teremthetnének az ismerkedésre. Bocsi (2014) egyetemisták között végzett felméréseinek adatalemzése során rámutat, hogy a fiatalok szórakozási, szabadidős tevékenységét erőteljesen átalakítja az életük súlypontjának áthelyeződése, amikor is a jövőjükéről van szó: a munkavállalás, a karrier-megfontolások, de a családalapítási szándék is kifelé viszi őket a korábbi „bulizós” életvitelből.

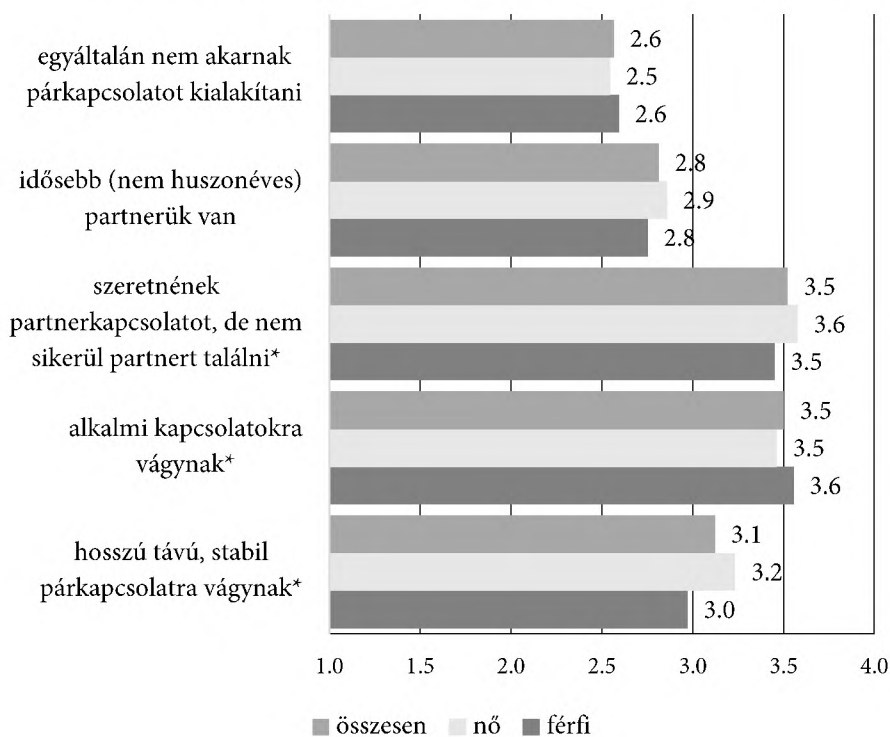
3. táblázat Az egyetemi évek során a párkapcsolat kialakulását hátráltató tényezők

	átlagok
elszigetelődés a saját szakon, karon	3,4
elszigetelődés a koliban, albérletben, otthon	3,2
a sok tanulnivaló	3,2
a tanulás mellett dolgozni is kell, nincs idő rá	3,0
a fiataloknak nehezen megy az ismerkedés	2,9
magányosak	2,9
túl kicsi a választék	2,9
hiányzó családi minták	2,7
kevés lehetőség az ismerkedésre	2,6
túl nagy a választék	2,3

Forrás: CSAK 2017, N=1273, átlag négyfokú skálán megadva

Az előző feltételezésünket (ti. az elszigetelődés nem akaratlagos) támasztja alá a 4. ábra: az egyetemisták kevésbé vélik úgy, hogy a fiatalok egyáltalán nem törekszenek kapcsolatok kialakítására. Alapvetően nem gondolják úgy, hogy a mai egyetemisták egyáltalán nem akarnak párkapcsolatban élni, bár a vártnál magasabb átlagpontszámmal találkozunk (négyfokú skálán 2,5). Ellenben a komoly szándék ellenére sikertelen kapcsolatépítést értékelték legmagasabbra (3,5), sőt, a hosszú távú kapcsolat vágya is erősebb értékkel jelenik meg (3,2). Az utóbbi két állítással a nők értettek inkább egyet, a férfiak az alkalmi kapcsolatokra való törekvést véleményezték erőteljesebbnek.

4. ábra Az egyetemisták párkapcsolati törekvéseinek megítélése

Forrás: CSAK 2017, N=1214, átlag négyfokú skálán megadva, sig.= 0,01-0,05

Újfajta eredmény, hogy az alkalmi kapcsolatokra törekvés is magas értéket vett fel (3,5), holott a korábbiakban éppen a stabil kapcsolatra való igény volt felülreprezentált. Ne felejtsük azonban, hogy az előző kérdéssorban a hallgatók egyéni döntéseire kérdeztünk, itt pedig általában az egyetemisták párkapcsolati jellemzőiről van szó. Ez tehát jelzésértékkel szolgál arra vonatkozóan, hogy a kapcsolati és viselkedési mintázatokból inkább a futó partnerkapcsolatok iránti beállítódást „szűrjük le” a hallgatói társadalomban, mintsem a komoly szándékot. Erre lehet egy példa az ún. kitartott állapot, amikor is egy idősebb partner gondoskodik a hallgatóról

valamilyen párkapcsolati formában. Az értékelés alapján ez ugyan nem túl gyakori, de határozottan jelen van a kapcsolati palettán.

A felmérés során megkérdeztük, milyen segítségre lenne szükségük a párkapcsolatok létesítésében. A válaszadók 60%-a igényelné, hogy megfelelő közösségi helyek legyenek biztosítva az ismerkedésre. 12%-uk olvasna szívesen cikkeket, könyveket a témában. Szintén egytizedük igényel előadásokat, klubokat, de ugyanennyien szeretnének szüleikkel is elbeszélgetni a témáról. Ezek az eredmények azt sugallják, hogy a hallgatók leginkább maguk kívánnak megbirkózni a feladattal, „csupán” közösségi tereket igényelnek hozzá. Pedig a kisebb mértékben kívánt tevékenységek (előadás, tréning stb.) nemcsak a párkapcsolatok kialakulását segíthetik elő, hanem hozzájárulhatnak a kapcsolatok fennmaradásához is. Az egyetemi évek alatt szövődő kapcsolatok bomlékonyságára utal az a tény, hogy a megkérdezetteknek mindössze 3%-ának nem volt párkapcsolata (sőt a megkérdezettek jelentős többsége egyéves kapcsolatról is beszámol), a kitöltés idején közel 40%-uk mégis egyedül volt.

A továbbiakban kifejezetten a hallgatói létben fogant párkapcsolatok fennmaradásának akadályaira voltunk kíváncsiak (5. ábra). A távkapcsolati forma bizonyult a legnagyobb nehézségnek (négyfokozatú skálán 3,7), amikor is a partnereket valamilyen oknál fogva földrajzi távolság választja el (pl. már végzett, másik helyen tanul vagy dolgozik, szülővárosában maradt stb.). Második helyen végzett a jövőtervek különbözősége: eltérő elképzeléssel rendelkeznek a végzést követő évekről (feltehetőleg az elhelyezkedés vagy továbbtanulás földrajzi vonatkozásában). Különösen a lányok látják ezt feloldhatatlan problémának.

A geográfiai jellegű kockázati tényezőket életmódbeli és világnézeti különbségek követik. Amennyiben az egyik fél már kilépett az hallgatói életformából, vagy nem is volt részese annak, szűkebb interakciós felület áll rendelkezésre. Utóbbi különösen veszélyeztetheti a párkapcsolat fennmaradását, hiszen a közös társadalmi, kulturális, életmódbeli helyzet hiánya megnehezíti a kommunikációt – hasonlóan ahhoz, ha a felek

különböző családi háttérből vagy kultúrából érkeznek. A külső segítség vagy az intézményi felkészítés hiánya itt sem jelenik meg fajsúlyosan.

5. ábra Az egyetemisták párkapcsolatai bomlékonyságának lehetséges okai

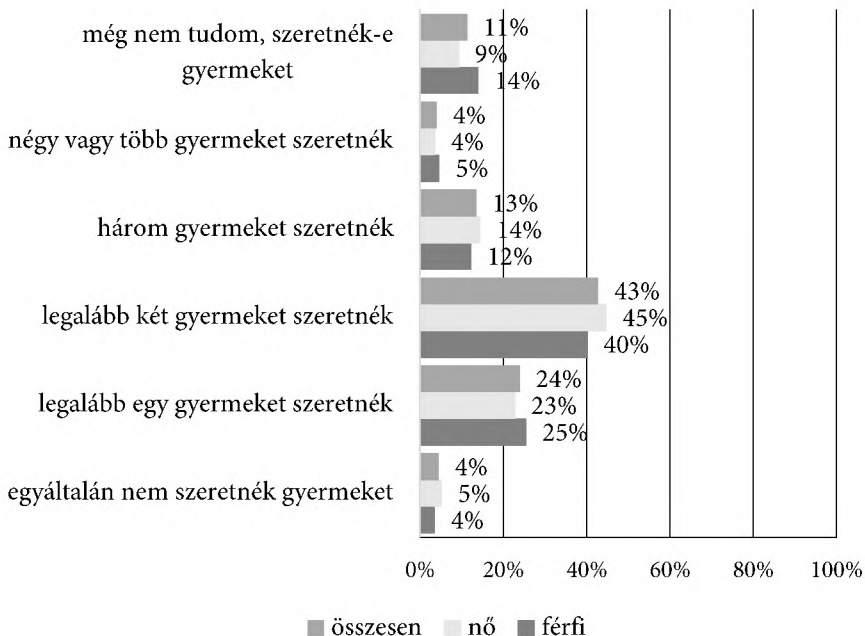
Forrás: CSAK 2017, N=1258, átlag négyfokú skálán megadva, sig.= * 0,01-0,05, ** 0,001-0,01, *** 0,001

AZ EGYETEMISTÁK GYERMEKVÁLLALÁSI TERVEI

A kutatás eredményei szerint mindössze 4,5%-ra tehető azoknak a fiataloknak az aránya, akik jelenleg úgy vélik, soha nem szeretnének gyermeket vállalni. A bizonytalanok aránya 11,3%, amely a biztosan nem tervezők arányával együtt már nem elhanyagolható nagyságrendű. Az

elutasítók között valamennyivel több nőt, a bizonytalanok között lényegesen több férfit látunk (6. ábra). A gyermeket biztosan vállalók leginkább a kétgyermekes családmoddelt preferálják, csaknem kétszer annyian, mint a (legalább) egy utódot tervezők. Némileg alacsony, mintegy 18% azok aránya, akik nagycsaládban képzelik el életüket. A mintában a kívánt gyermekek száma szerinti termékenységi mutató 2,5, amely mögött messze elmarad a diplomások tényleges termékenységi mutatója.

6. ábra A hallgatók gyermekvállalási szándéka nemek szerint, százalék

Forrás: CSAK 2017, N=1319, százalékban megadva, sig.=0,025

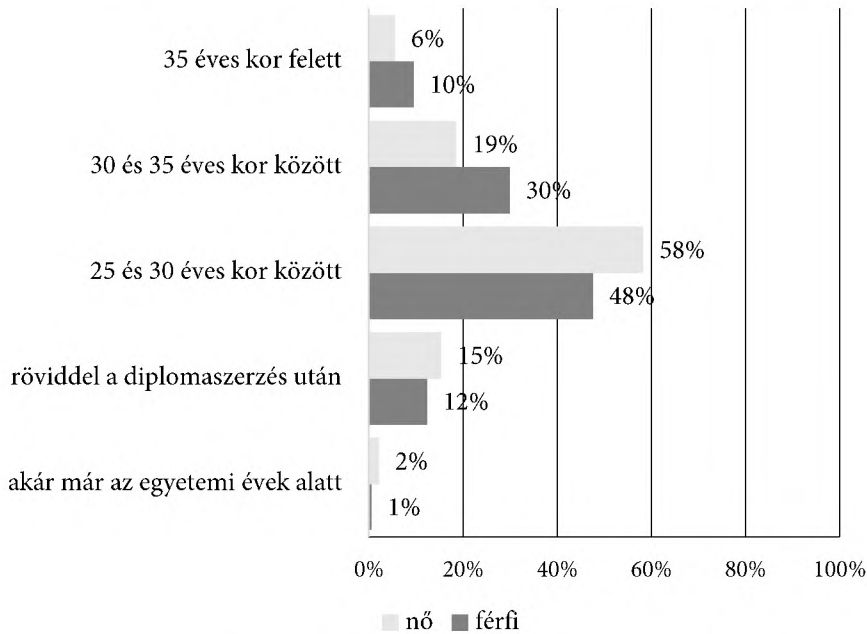
A gyermekvállalási tervekre a társadalmi háttérmutatók közül a nem és a család nagysága (testvérek száma) hat leginkább, ez utóbbiról a következő alfejezetben lesz szó, a nemi bontásokat pedig folyamatosan feltüntetjük. A szülők iskolai végzettsége és a lakóhely típusa nem függ össze szignifikánsan a családalapítási tervekkel (tervezett gyerekszám és időzítés). A család anyagi helyzetének szubjektív megítélése szerint találunk összefüggést ($p=0,025$): a

rossz vagy nagyon rossz egzisztenciális helyzetűek bizonytalanok vagy egy gyermeket terveznek. Jellemzően két gyermekre vágnak azok, akiknek mindenük megvan, de nagyobb kiadásokra nem telik (40%), de azok is, akik a legjobb anyagi helyzetűnek érzik magukat (45%-uk kétgyermekes modellben gondolkodik). Ez utóbbi csoport tervez legnagyobb arányban (20%) nagycsaládot is.

A gyermekvállalás időzítését tekintve a hallgatók több mint fele a 25 és 30 év közötti életkort tartja ideálisnak az első gyermek megszületéséhez (7. ábra). A férfiak későbbre datálják ezt a korszakot, 30 és 35 év közé. Valószínűleg ők a saját szemszögükből szemlélik a kérdést: addigra családfenntartóvá válhatnak, a biológiai óra pedig nem szorgalmazza őket. Ezt sejthetjük a 35 éves kor feletti első gyermek megszületését kívánó válaszadók megoszlásából is.

Az egyetem befejezését követő években (tehát kb. 21-25 év között) kevesebben látják esélyét az utód világra jöttének, a válaszadók 14%-a gondolkodik ebben a lehetőségben. A „családi karrier” prioritására kevés példát látnak a fiatalok a 21. század elején, ehhez képest ezt az eredményt magas aránynak minősíthetjük. Különösen igaz ez a nők esetében, hiszen így ők később kezdik meg szakmai karrierjüket, és esetlegesen alacsonyabb összegű ellátásra lesznek jogosultak. Nem köztudott azonban, amit nemzetközi kutatások alátámasztanak, hogy a kezdeti pályaszakaszban történő munkaerőpiac-elhagyás nem okoz akkora veszteséget a női karrierútban, mint a későbbi, 30 éves korban vagy afelett bekövetkező szülési szabadság (Ternovszky 2009).

7. ábra Az első gyermek megszületésének ideális kora, százalék

Forrás: CSAK 2017, N=1221, százalékban megadva, sig.=0,000

Az egyetemi évek alatt megkezdett termékenységet igen kevesen vélik ideálisnak, mindössze 1,8% választotta ezt a válaszlehetőséget. A hazai felsőoktatási statisztikák szerint a megvalósult gyermekvállalás sem magasabb ennél a diákévekben. A „meghosszabbodott serdülőkor”, a szülői házról történő későbbi leválás, a hosszú tanulmányi időszak nemcsak hogy kitolja a családalapítást, hanem még elvben sem teszi összeegyeztethetővé a tanulmányokkal. A kérdőívben megkérdeztük, milyen feltételek lennének szükségesek ahhoz, hogy aki szeretné, akár már az egyetemi évek alatt gyermeket vállaljon (4. táblázat).

Az összes választ tekintve a rugalmas tanulmányi és vizsgarend rendelkezésre állását vélik a hallgatók a leginkább szükségesnek. Korábbi felmérésünkből kiderült (Engler 2011), hogy habár az oktatók egyénileg viszonylagos rugalmasságot mutatnak (például korábban elengedik a

kismamát), a legtöbb esetben mégsem biztosított a kisgyermeket nevelők számára, a speciális órarend vagy vizsgarend, s a szabályozás nem terjed ki a hiányzások egyedi kezelésére sem. Természetesen nem véletlen, hogy ezt a nők szorgalmazzák leginkább, hiszen az órára való bejárás, a hiányzás vagy a vizsga pótlása – különösen az első hónapokban – őket érintené leginkább. Azonban figyelemre méltó, hogy a férfiak is számolnak mindezzel, mivel esetükben is ez a szükséglet érte el a legmagasabb értéket.

A feltételek között ezek után következnek a materiális feltételek, az ösztöndíjak, lakhatási hozzájárulások. A nagyobb nemi eltérések a gyermekelhelyezés és az infrastrukturális feltételek esetében mutatkoznak. A hallgatóknak megfontolt előrelátását mutatja, hogy az egyetemeken kialakított pelenkázót, a babafelügyeletet vagy a gyermekgondozási és gyermeknevelési intézményeket is biztosítottnak szeretnék látni a felsőoktatási intézményekben.

*4. táblázat Az egyetemi tanulmányok alatt történő
gyermekvállalás feltételei*

	átlagok
rugalmas legyen a tanulmányi- és a vizsgarend	4,3
plusz szociális ösztöndíjak	4,1
oktatók, adminisztrátorok rugalmassága	4,1
laktó támogatás vagy kedvezményes kollégiumi elhelyezés családi szobában	4,0
ne kelljen feltétlenül félétet halasztani	3,8
megfelelő infrastruktúra (pl. pelenkázó, babaszoba, rámpák)	3,7
egyetemi bölcsődék, óvodák	3,6
babafelügyelet az egyetemen	3,5

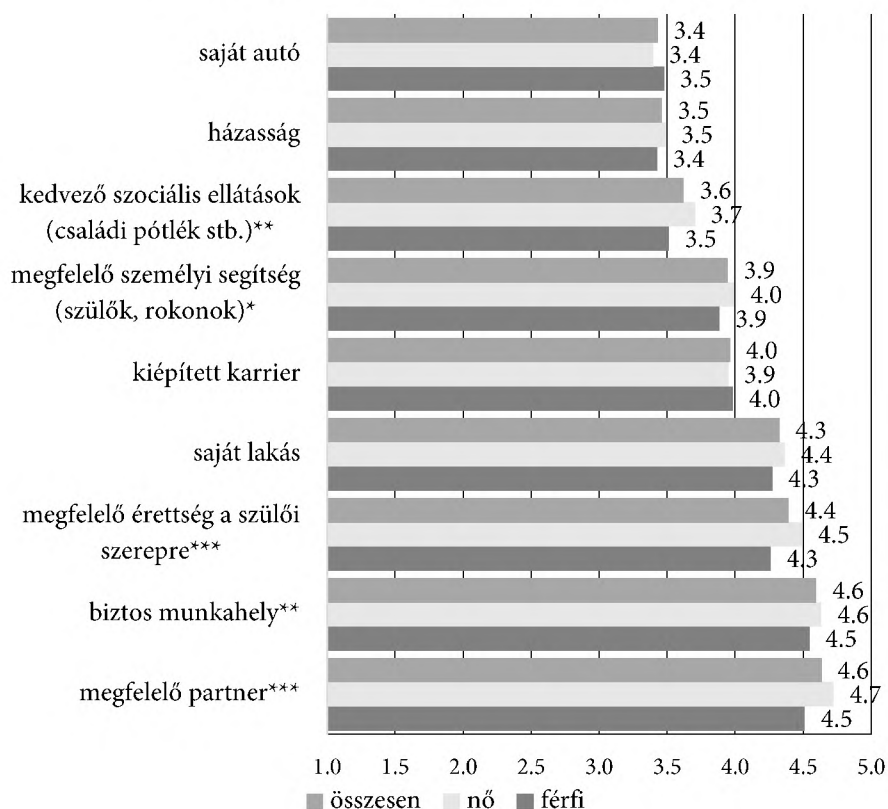
Forrás: CSAK 2017, N=1257, átlag ötfokú skálán megadva

A kérdőív másik kérdése a gyermekvállaláshoz általában szükséges feltételekről érdeklődött (8. ábra). A fészekrakás természetes velejárója a biztos munkahely megléte és a saját lakás, amelyeket a fiatalok jól érzékelve

előre soroltak, hasonlóan más felmérésekhez (pl. Szabó-Bauer 2008). Megfigyelhető, hogy a személyfüggő feltételeket (partner, érettség, később a személyi segítség) szignifikánsan a lányok, a pénzügyi háttérrel a fiúk pontozták magasabbra. A kiépített karrier fogalmát szándékosan használtuk, jelezni kívánván, hogy ehhez időre van szükség. Várakozásunknak megfelelően a férfi hallgatók értékelték ezt magasabbra. A hallgatóknak ugyanakkor tisztában vannak azzal, hogy karrierjük megkezdése nem áll rendelkezésre az első gyermek megszületéséig, ha (több) utódot szeretnének vállalni.

A házasság láthatóan nem szerepel a legfontosabb feltételek között (3,4 pont), holott korábban láttuk a fiatalok házasságorientált gondolkodását. Ebből arra lehet következtetni, hogy a házasságot általában fontosnak tartják, nagy többségük saját életében is tervezi azt, de vélekedésük szerint nem feltétlenül kell, hogy megelőzze a gyermekvállalást.

8. ábra A gyermekvállalás feltételei nemek szerint

Forrás: CSAK 2017, N=1257, átlag ötfokú skálán megadva, sig.= * 0,01-0,05, ** 0,001-0,01, *** 0,001

A rangsor elején a megfelelő partner megtalálása nem meglepő eredmény, viszont a harmadik helyen álló *megfelelő érettség a szülői szerepre* felhívja a figyelmet a fiatalok felelősségteljes gondolkodásmódjára. (Azonban könnyen válhat olyan kitűzött céllá, amely jelentősen elodázhhatja a szerepvállalást, ti. nem lenne elég jó szülő). Ezt erősíti az az eredmény, amely a gyermekvállalás tudatos halasztásának okait firtatja abban az esetben, ha a megfelelő partner már adott. A halasztó tényezők harmadik helyén áll holtversenyben a *félelem a szülői szereptől* és a tudatos *felkészülés a szülői*

szerepre (öt fokú skálán az átlag 3,6). A párkapcsolati kérdések esetében külső segítséget nem igényeltek a fiatalok, de a gyermekvállalási aggályok joggal indokolják a szülői szerepekre történő felkészítés szükségességét. Megjegyzendő, hogy a szülői szerepvállalás aggályai olyan országokban is erőteljesen megjelennek az egyetemisták között, ahol a közoktatásban a családi életre nevelés erőteljesen jelen van (Tyden 2006, Virtala 2011).

A hallgatók úgy vélik, a családalapítás tudatos halasztásának elsődleges oka a minél jobb anyagi körülmények megteremtésére törekvés (4,3 pont) és a karrierépítés (3,9 pont). Erős középmezőnyben végeztek azok a tényezők, amelyek az egyéni (vagy páros) függetlenség elvesztését sugallják (3,5 körüli átlagértékekkel). Az életmód megváltozása, a partneri és baráti kapcsolatok gyengülése olyan veszteségekként jelennek meg, amelyeket – úgy tűnik – a fiatalok egyértelműen a gyermekvállaláshoz kötnek. Ezt a 2016-os Ifjúságkutatás (egyelőre gyorsjelentésben olvasható) eredményei is jelzik, hiszen a megkérdezett fiatalok a gyermekvállalás negatív hatásait az anyagi körülményekben, a karrierben és a tanulási lehetőségekben vélik a legerősebbnek, illetve a szabadidős lehetőségeket is inkább korlátozottnak érzik a családalapítást követően (Magyar Ifjúság kutatás 2017).

A fiatalok egyéni nézőpontján kívül lényeges kérdés, mit várnak el a közösségektől, a társadalomtól egyéni jövőjükkel összefüggésben. Amikor a gyermekvállalás elősegítésével kapcsolatos társadalmi felelősségvállalás néhány tényezőjét értékelték, a munkahelyi biztonsággal kapcsolatos feltételek végeztek az első helyeken (5. táblázat).

Az eredmények arra utalnak, a fiatalok leginkább a gyermekvállalás és a gyermeknevelés miatt bekövetkező diszkriminációt, a karrierhátrányt, a család és munka összeegyeztetésének nehézségét tapasztalják a gyermekes szülők példáján keresztül. Ha nemi bontásban nézzük, az erős szignifikáns összefüggések jelzik, hogy a női hallgatók érzik, értik leginkább ennek veszélyét és szükségszerűségét a családalapítás érdekében. A fiatalok saját (javarészt gyermektelen) nézőpontjukból úgy vélik, az anyagi és erkölcsi családátámogatás tovább növelendő a társadalmi közgondolkodás, a

munkaerő-piaci gyakorlatok és a szociálpolitika szintjén. A családra és a nevelési intézményekre helyeződik a legkisebb elvárás a rangsor szerint, bár a kapott értékek erős közepes fokozatot mutatnak.

5. táblázat *Hallgatói elvárások a társadalom felé a gyermekvállalás elősegítésére*

	átlagok
a munkaerőpiacon ne kerüljön hátrányba a gyermeket nevelő biztonságos munkaerőpiac-elhagyás a gyes/gyed idejére (visszaveszik, ugyanolyan pozícióba stb.)	4,5
jó elhelyezkedési esélyek és karrierkezdés a pályakezdők számára	4,4
családbarát munkahelyek	4,2
több atipikus munkalehetőség (részmunkaidő, távmunka stb.)	4,2
megfelelő szociálpolitikai rendszer (családi pótlék, gyes, gyed stb.)	4,1
a gyermekvállalás nagyobb értékkel bírjon a társadalomban	3,9
folyamatos kapcsolattartás a munkahellyel a gyes, gyed ideje alatt	3,7
jobb családi, szülői példák legyenek a közvetlen környezetemben	3,7
legyen valamilyen felkészítés a szülői szerepekre az iskolás évek alatt	3,4

Forrás: CSAK 2017, N=1248, átlag ötfokú skálán megadva

A SZÁRMAZÁSI CSALÁD ÉS A TERVEZETT CSALÁD JELLEMZŐI

A párkapcsolati és gyermekvállalási gondolkodás megismerését követően érdemes összevetni a fiatalok családalapítási szándékát a saját családjuk strukturális jellemzőivel. A megkérdezett hallgatók többsége, mintegy 70%-a teljes családban él édesapjával és édesanyjával, egyötödük egyszülős,

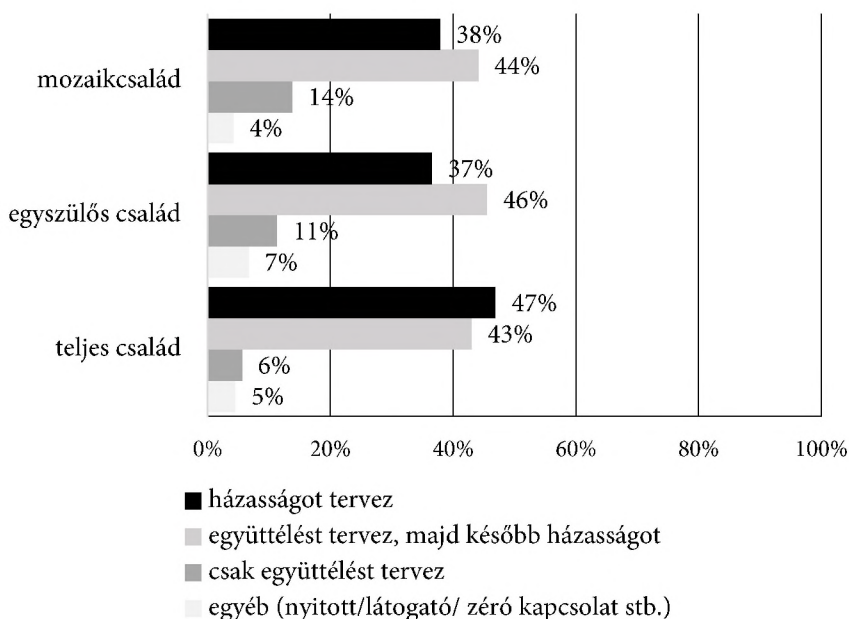
együtizedük mozaikcsaládban nevelkedik. Az elvált szülők (mindösszesen a minta 20%-a, 323 fő) magánélete eltérően alakult: a férfiak jellemzően új élettársi kapcsolatot létesítettek (40%), mintegy 20%-uk házasodott újra, még a nők 14%-a lépett újból a házasság kötelékébe, és 34%-uknak van élettársi kapcsolata. A nők fele, a férfiak negyede élt egyedül a felmérés idején.

A családszerkezetben bekövetkezett változásokat nem követte pontosan nyomon a kérdőív, de rákérdezett a 14 éves kori és a jelenlegi családi állapotra. A két időpont között (tehát a megkeresés előtti 5-10 évben) a házas szülők aránya 9 százalékponttal esett vissza (113 főt érint a kamasz-vagy fiatal korban lezajlott válás), 50 hallgató pedig elveszítette valamelyik szülőjét ebben az időszakban. A megkérdezett hallgatók jellemzően kétgyermekes családokból érkeznek (43%). közel 15%-uk egyedül nevelkedett, 35%-uk pedig nagycsaládban.

A hallgatók családjának és a párkapcsolati formákról való gondolkodásmódjuk között erős szignifikáns összefüggést fedeztünk fel ($p=0,001$). A *hogyan gondolkodsz a párkapcsolat formájáról, ha megtalálod az igazit* kérdésre adott válaszlehetőségek közül csak azokat szerepeltetjük a 9. ábrán, ahol a cellák értéke meghaladta az 5%-ot, a többi lehetőséget az egyéb kategóriába vontuk össze. Az ábrát vizsgálva jól látható, hogy azoknál a válaszadóknál, akik átérték szüleik válását, jelentősen alacsonyabb a biztosan és „elsőre” házasodni szándékozók aránya (36-37%). Ezek a fiatalok leginkább a próbaházasságnak megfelelő együttélést választanának először (44-45%), de a házasodási szándék ebben az esetben is fennáll. Mindössze 11-13%-uk választaná az együttélési formát későbbi egybekelés nélkül.

A házasodási kedv tehát a teljes családban élőkénél a legerősebb, azonban az elvált szülők gyermekei sem veszítették el a házasság intézménybe vetett bizalmukat. A házasságot megelőző együttélés terve ugyanakkor mindhárom csoportban azonos, 40% körüli arányban jelenik meg. Nem meglepő a fiatalok körében ez a jövőkép, hiszen ez a demográfiai magatartás, amely jellemző a húszas-harmincas korosztályra, mintakép szolgálhat számukra.

9. ábra A hallgatók párkapcsolati tervei a családi struktúra szerint

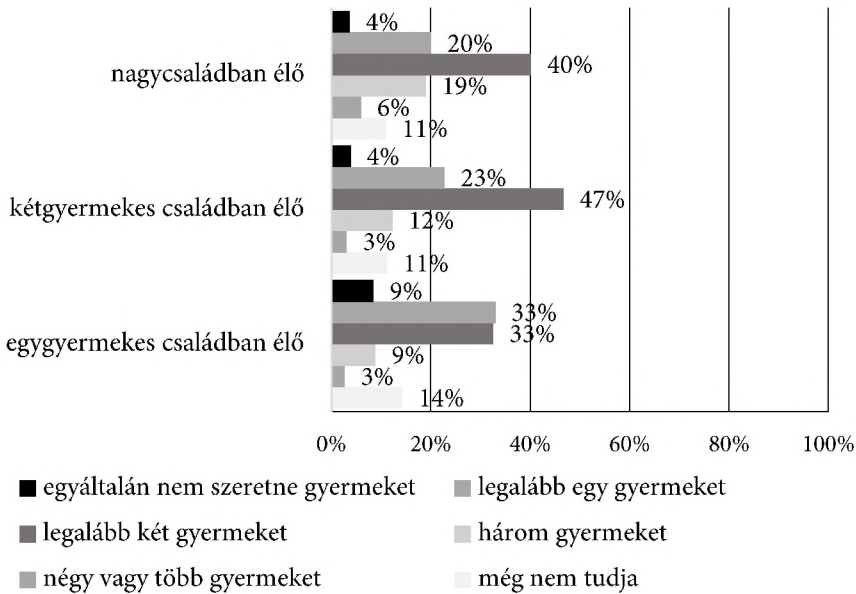
Forrás: CSAK 2017, N=1323, százalékban megadva, sig.=0,000

A gyermekvállalás időzítéséről a három családtípusban élők szinte teljesen egyformán gondolkodnak. Apró eltérést mutatnak a mozaikcsaládban és egyszülős családban élők, ők ugyanis valamennyivel jobban preferálják a 30 és a 35 év feletti korban történő első gyermek vállalását.

A testvérek száma szerint vizsgálva az előbbi a kérdést már igen erős összefüggésre bukkanunk ($p=0,000$), amelyet így foglalhatunk össze: minél nagyobb családból érkezik valaki, annál több gyermeket szeretne vállalni. A testvér nélkül felnövekvők között találjuk legmagasabb arányban azokat, akik egyáltalán nem terveznek gyermeket (8,5%), vagy a családalapítási szándékukat egy gyermekben maximalizálják (33%). A két gyermeket biztosan tervezők azok közül kerülnek ki legmagasabb arányban, akik egy testvérrel rendelkeznek (46,7%). A három gyermeket biztosan tervezők

(19%) vagy ennél is többen gondolkodók (6%) pedig maguk is nagycsaládban nevelkedtek (10. ábra).

10. ábra A hallgatók gyermekvállalási tervei a család nagysága szerint

Forrás: CSAK 2017, N=1323, százalékban megadva, sign. p=0,000

Úgy tűnik tehát, hogy a párkapcsolati mintázatok – tervek szintjén – nem befolyásolják jelentősen a gyermekvállalásról történő gondolkodást, azonban a családban realizálódott gyermekszám annál inkább. Ez sok esetben megegyezhet a szülők gyermekvállalási hajlandóságával (ők maguk is ennyit tartottak megfelelőnek), de természetesen a tervezett és megszületett gyermekszám közötti különbség mögött számos külső ok is állhatott. Ily módon nehéz eldönteni, vajon a szülők is az adott testvérszámot kínálták (sugallták) követendő példaként gyermekük számára, vagy a szocializáció során ezt tekintették természetesnek és számukra is elképzelhetőnek.

Kevésbé várt eredményként az orientációs család gyermekszáma és a vágyott párkapcsolati forma között is szignifikáns összefüggést fedeztünk fel (12. ábra). Úgy tűnik, hogy a hallgatók családjában élő gyermekek száma

nemcsak a tervezett gyermekszámra van hatással, hanem a tervezett párkapcsolati formára is. A testvérek számának növekedésével ugyanis a párkapcsolati elköteleződés is növekedni látszik. A nagycsaládban élők kaptak leginkább kedvet a próbaházasság nélküli házasodáshoz (47%), valószínűleg a több testvér között elsajátított alkalmazkodás és bizalom feltételezi a társ feltétel nélküli elfogadását. A testvér nélküli fiatalok tűnnek a legbizalmatlanabbnak, hiszen igen magas a közös háztartás kipróbálásának igénye (51%), és itt találjuk a házasságot nem tervezőket is legmagasabb arányban (12,6%).

ÖSSZEGZÉS

Az egyetemisták magasra értékelik a tartós párkapcsolatot, döntő többségük a stabil és hosszú távú kapcsolatot preferálja. A házasságot nem tartják elavult intézménynek, 90%-uk előbb vagy utóbb házasságkötést tervez. Ugyanakkor a válaszadók megítélése szerint a mai egyetemista gondolkodásban legalább annyira jellemző az alkalmi kapcsolatokra való törekvés, mint a stabilitás iránti vágy. Egyértelműen érzékelik azonban azt is, hogy az egyetemisták szeretnék kapcsolatot létesíteni, de nem sikerül megtalálni a megfelelő partnert.

A jó párkapcsolat definiálásában az olyan tulajdonságok domináltak, amelyek a hosszú távú elkötelezettséget jellemzik. A házasság feltételeként elsősorban nem materiális javakat jelöltek meg (lakás, jövedelem stb.), hanem a tartós kapcsolathoz szükséges habitust és tulajdonságokat (bizalom, hűség, elfogadás, intimitás). A válaszadók úgy vélik, hogy a házassági döntés elsősorban a párkapcsolat minőségén múlik, mintsem külső feltételek rendelkezésére állásában.

A hallgatók a párkapcsolat létesítésének legfőbb akadályát az elszigeteltségükben látják: saját szakjuk és életterük (kollégium, albérlet) beszűkíti lehetőségeiket az ismerkedésre. A másik jelentős nehézség az időtényező: a tanulmányaik és munkavállalásuk miatt nem jut elegendő idő a barátkozásra. Ha mégis törekednek erre, azt tapasztalják, hogy nehezen

megy az ismerkedés. A partnerkapcsolatok létesítéséhez olyan közösségi helyek létrehozását igénylik, ahol lehetőség van a minőségi ismerkedésre. A már meglévő kapcsolatok fenntartásának nehézségét elsősorban földrajzi értelemben látják (távkapcsolat, eltérő mobilitási irány), másodsorban az eltérő társadalmi-kulturális jegyekben. Úgy vélik, ha a saját társadalmi helyzetük, egyetemi életformájuk nem rokon tárukéval, hiányozhatnak a közös nevezőként szolgáló élmények, kommunikációs fordulatok, bevett szokások.

A megkérdezett fiatalok döntő többsége (90%) biztos abban, hogy családban szeretne élni. A többség legalább két gyermekben gondolkodik, de egyhuzaduk a nagycsaládot is elképzelhetőnek tartja. A nők inkább több, a férfiak inkább kevesebb gyermeket terveznek. A kívánt gyermekszám alapján számolt termékenységi arányszám 2,5, amely jóval magasabb a realizálódott mutatóknál.

A hallgatók több mint fele a 25 és 30 év közötti életkort tartja ideálisnak az első gyermek megszületéséhez, a férfiak jellemzően későbbre datálják apává válásukat (30 év felett). A válaszadók több mint egytizede (14%) azonban akár a végzést követő években is családot alapítana, nagyobb arányban a nők. Elenyésző azok száma (29 fő), akik elképzelhetőnek tartják, hogy hallgatóként váljanak szülővé. Az egyetemi évek alatt bekövetkező családalapításhoz leginkább rugalmas hozzáállást várnak el a fiatalok az egyetemről (tanrendben, kurzusokon, vizsgákon), de hasonlóan magasra értékelik a kiegészítő jövedelmek szükségességét.

A gyerekvállalás feltételeként a szülői szerepre való érettség előkelő helyen végzett. Ez nehezen értelmezhető (ti. ki mikor éri el a felkészültséget), ezért akár a halogatás veszélyét is hordozhatja. A szülői szereppel kapcsolatos aggályok megjelennek akkor is, ha a tudatos halasztásról kérdeztük a fiatalokat.

A hallgatók orientációs (saját) családjában megtapasztalt strukturális válság befolyásolja a korai házassági szándékot, mivel inkább a nem elvált szülők gyermekei kívánnak azonnal házasságra lépni partnerükkel. Az elvált

szülők gyermekei óvatosabbak, az együttélési formát részesítik előnyben. Ugyanakkor kiemelkedően fontos eredmény, hogy szüleik válásától függetlenül bíznak a házasságban, mivel csekély arányban vetik el a házasságkötés lehetőségét: a próbaházasságként is felfogható együttélés után ők is nagy arányban terveznek házasságot kötni partnerükkel. A gyermekvállalási hajlandóságot ugyanakkor nem befolyásolja a család strukturális felépítése.

A párkapcsolatról való gondolkodást a hallgatók testvéreinek száma, tehát a család nagysága sokkal inkább meghatározza, mint a család típusa. A több testvér között élők inkább törekednek a stabil kapcsolatok kialakítására, még hozzá együttélési próba nélkül, még a kevesebb testvérrel bírók, de leginkább az egyedül nevelkedettek igen bizalmatlanok az azonnali elköteleződés iránt.

A testvérek megléte és száma még ennél is nagyobb befolyást mutat a gyermekvállalási hajlandóságra, mivel minél nagyobb családban nevelkedett a válaszadó, annál több gyermeket szeretne vállalni. Az erős szignifikáns összefüggés arra hívja fel a figyelmet, hogy a családi modellkövetés a család nagyságában erőteljesebben kiteljesedik, mint a család struktúrájában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bauer Béla, Pillók Péter, Ruff Tamás, Szabó Andrea, Szanyi F. Eleonóra & Székely Levente (2017). *A magyar ifjúságkutatás első eredményei*. Budapest: Új Nemzedék Központ.
- Blaskó Zsuzsa (2005). Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai. *Demográfia* 2-3. 48. évf. 159-186.
- Bocsi Veronika (2014). „Hawaii, dizsi, lámpafény”. A buli jelenségköre a campusok világában. In: Fényes Hajnalka & Szabó Ildikó (szerk.): *Campus-lét a Debreceni Egyetemen*. Debrecen: Debreceni egyetemi Kiadó. 215-231.
- Ceglédi Tímea (2016). Reziliensigéreték és oktatói kapcsolataik a felsőoktatásban. In: Tóth Péter & Holik Ildikó (szerk.). *Új kutatások a neveléstudományokban 2015*. Budapest: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága, Óbudai Egyetem, ELTE Eötvös Kiadó, 139-150.
- Engler Ágnes (2011). *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Budapest: Gondolat.
- Fényes Hajnalka 2010. A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban:
A nők
hátrányainak felszámolása? Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Fináncz Judit (2007). Doktoranduszok szakmai és magánéleti tervei. *Educatio* 3. 16. évf. 487-496.
- Frey Mária (2001). A nők keresőtevékenysége és a gyermekvállalás összefüggései. In: Cseh-Szombathy László & Tóth Pál Péter (szerk.) *Népesedés és népességgpolitika*. Budapest: Századvég Kiadó. 139-172.
- Koncz Katalin (2006). Női karrieresélyek, karriertípusok s karrierjellemzők. *Munkaügyi Szemle* 9. 51. évf. 28-35.
- Kopp Mária (2010). A gender kutatások népegészségügyi és demográfiai jelentősége. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 4. 11. évf. 243-254.
- Lappegård, Trude & Rønsen, Marit (2005). The Multifaceted Impact of Education on Entry into Motherhood. *European Journal of Population* 21. 1. 31-49.
- Makay Zsuzsanna (2013). Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében. In: Székely Levente (szerk.). *Magyar ifjúság 2012*. Budapest: Kutatópont. 53-90.
- Murányi István (2010). Egyetemisták szabadidős tevékenysége és mentális státusa. *Educatio* 2. 18. évf. 203-213.

- Nave-Herz, Rosemarie (2009). *Familie heute. Wandel der Familienstrukturen und Folgen für die Erziehung*. Dortmund: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Pongrácz Tiborné & Spéder Zsolt (szerk.) (2002). *Népesség – értékek – vélemények*. Budapest: KSH Népességtudományi Kutató Intézet.
- Pusztai Gabriella (2011). *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Siebers, Ruth (2001). *Teilnehmendomotive von Frauen aus den neuen Bundesländern in Fortbildungs- und Umschulungsmassnahmen*. In: Gieseke, Wiltrud (Hrsg.) *Handbuch zur Frauenbildung*. Opladen: Leske und Budrich.
- Schulte, Jürgen (2002). *Dual-career couples. Strukturuntersuchung einer Partnerschaftsform im Spiegelbild beruflicher Anforderungen*. Opladen: Leske und Budrich.
- S. Molnár Edit (2010). *Párkapcsolat létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése*. *Demográfia* 2-3. 53.évf. 234-275.
- Somlai Péter & Tóth Olga (2002). *A házasság és család változásai az ezredforduló Magyarországon*. *Educatio* 3. 11.évf. 339-349.
- Spéder Zsolt & Kapitány Balázs (2014). *A termékenységi szándékok és a gyermekvállalási gyakorlat kapcsolata. Egy európai összehasonlító vizsgálat tanulságai*. *Demográfia* 2-3. 57. év. 137-181.
- Ternovszky Ferenc (2009). *A női karriermodellek*. *Humánpolitikai Szemle* 2009/5. 20. évf. 8-16.
- Tydén Tanja, Skoog Svanberg Agneta, Karlström Per O., Lihoff, Lina & Lampic, Claudia (2006). *Female university students' attitudes to future motherhood and their understanding about fertility*. *European Journal Contraception Reproductive Health Care* 11.3, 181-189.
- Tóth Olga (1997). *Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban*. Lévai Katalin & Tóth István György, (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI. 73-85.
- Török Péter, Martos Tamás & Horváth-Szabó Katalin (2010). *Család, házasság és párkapcsolatok az értékek és elégedettség fényében*. In: Rosta Gergely & Tomka Miklós (szerk.): *Mit értékelnek a magyarok?: Az Európai Értéktrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. Budapest: Faludi Ferenc Akadémia. 53-79.

Virtala, Aira, Vilksa, Sirpa, Huttunen, Teppo & Kunttu, Kristina (2011).
Childbearing, the desire to have children, and awareness about the
impact of age on female fertility among Finnish university students. *The
European Journal of Contraception and Reproductive Health Care* 16.
4,108–115.

CSALÁDALAPÍTÁSI ÉS JÖVŐTERVEK REGIONÁLIS MEGKÖZELÍTÉSben

Fináncz Judit

A magyar fiatalok és a felsőoktatásban tanuló hallgatók jövőterveit, különösen családalapítással kapcsolatos attitűdjeit számos hazai kutatás vizsgálta az elmúlt másfél évtizedben (Kopp & Skrabski, 2003; Engler, 2011; 2014; Fináncz, 2007; 2012; Kapitány & Spéder 2015). A vizsgálatok és a statisztikai adatok rámutatnak arra, hogy bár a fiatalok alapvetően családcentrikus attitűdöket vallanak, a tervezettnél később és kevesebb gyermeket vállalnak, valamint alacsonyabb arányban kötnek házasságot (KSH, 2012). A családalapítási tervek megvalósulását számos tényező befolyásolja, jelen tanulmány egy fontos mozgatórugót vizsgál a felsőoktatásban tanuló hallgatók összefüggésében: a regionális tényezőket.

A magyar lakosság teljes termékenységi mutatója jelentős területi különbségeket mutat. Összességében elmondható, hogy a gazdaságilag kedvezőtlenebb helyzetű, alacsonyabb iskolázottságú lakossággal rendelkező régiókban több gyermek születik: míg Észak-Magyarországon 1,72 a teljes termékenységi arányszám, addig Közép-Magyarországon átlagosan mindössze 1,32 gyermeket vállal egy nő élete során a 2016-os adatokkal számolva ¹ (KSH, 2017e).

Tanulmányunkban arra keressük a választ, milyen regionális különbségek mutatkoznak a hallgatók származási családjában, milyen kapcsolat fedezhető fel a hallgatók állandó lakhelye és családdal kapcsolatos

¹ A teljes termékenységi mutató országos átlaga 2016-ban 1,49 volt (KSH, 2017e).

attitűdjeik, terveik között. Érdeklődtünk aziránt, milyen jövőképpel, jövőtervekkel rendelkeznek a különböző típusú településeken élő hallgatók, illetve hogyan befolyásolja a felsőoktatási intézmény helyszíne a jövőterveket? Röviden kitértünk arra is, milyen regionális különbségek jelennek meg a külföldi munkavállalást, tanulmányokat tekintve?

A MAGYAR FELSOŐOKTATÁS REGIONÁLIS TAGOLTSÁGA

A 2016/2017-es tanévben 287 018 hallgató tanult a magyar felsőoktatásban, közülük 205 560 fő nappali (teljes idejű) képzésben (KSH, 2017a). Az alap- és mesterképzésben tanuló nappali tagozatos hallgatók létszáma 190 098 fő volt, közülük 98 245 a nők száma (KSH, 2017b), ami nem egészen 52 százalékos arányt jelent. Az ezredforduló óta 90-ről 65-re csökkent a magyarországi felsőoktatási intézmények száma, ez azonban nem járt együtt a képzési helyszínek csökkenésével.

Az európai felsőoktatásban az 1960-as évek óta területi decentralizáció figyelhető meg, amit a fővárosok felsőoktatási súlyának gyengülése kísér. Magyarországon a rendszerváltozás időszakában elkezdődött a felsőoktatás tömegesedése és az ezredfordulót követően megindult intézményi integrációs folyamatoknak köszönhetően megerősödtek a tradicionális vidéki felsőoktatási centrumok (Rechnitzer, 2009). Ugyanakkor a 2005 óta tartó hallgatói létszámcsökkenés elsősorban a vidéki intézményekben érezte hatását: a 2016/2017-es tanévben az alap- és mesterképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgatók csaknem 55 százaléka budapesti felsőoktatási intézményekben tanult, míg 2005-ben mindössze a hallgatók 42 százalékára volt ez jellemző (KSH, 2017d). Összességében tehát elmondható, hogy a csökkenő létszámú hallgatók a fővárosi felsőoktatási intézményeket részesítik előnyben a vidéki felsőoktatási centrumokkal vagy kisebb egyetemekkel, főiskolákkal szemben.

1. táblázat Az alap-és mesterképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgatók állandó lakóhely és képzési hely szerinti megoszlása, 2016 ősz
(fő)

	lakóhely szerinti megoszlás	képzési hely szerinti megoszlás
Budapest	32 051	104 321
Pest	22 297	4 318
<i>Közép-Magyarország</i>	<i>54 348</i>	<i>108 639</i>
Fejér	6 350	1 215
Komárom-Esztergom	4 447	243
Veszprém	5 536	2 916
<i>Közép-Dunántúl</i>	<i>16 333</i>	<i>4 374</i>
Győr-Moson-Sopron	7 275	9 064
Vas	4 291	1 317
Zala	4 903	1 553
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	<i>16 469</i>	<i>11 934</i>
Baranya	6 114	12 989
Somogy	4 387	1 714
Tolna	3 392	293
<i>Dél-Dunántúl</i>	<i>13 893</i>	<i>14 996</i>
Borsod-Abaúj-Zemplén	10 544	5 955
Heves	5 163	2 873
Nógrád	2 681	-
<i>Észak-Magyarország</i>	<i>18 388</i>	<i>8 828</i>
Hajdú-Bihar	10 348	19 304
Jász-Nagykun-Szolnok	5 474	370
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9 933	2 234
<i>Észak-Alföld</i>	<i>25 755</i>	<i>21 908</i>
Bács-Kiskun	8 330	2 049
Békés	5 350	392
Csongrád	7 463	16 382
<i>Dél-Alföld</i>	<i>21 143</i>	<i>18 823</i>
Országhatáron kívül	23 767	596
Összesen	190 098	190 098

Forrás: KSH, 2017c és KSH, 2017d alapján saját szerkesztés

Ennek a folyamatnak jelenlegi eredményeit szemlélteti az 1. táblázat. Az adatokból látható, hogy a képzési hely és a hallgatók lakóhelye között jelentős arányeltolódás tapasztalható: Budapest és Hajdú-Bihar megye kivételével mindegyik megyében megfigyelhető, hogy magasabb az ott élő hallgatók száma, mint ahányan az adott térségben tanulnak. Emiatt a családalapítási és szakmai jövőtervek vizsgálata során külön kell vizsgálni a regionalitást a hallgatók lakóhelye és a képzési hely változók tekintetében.

REGIONÁLIS KÜLÖNBSÉGEK A MINTÁBAN

A megkérdezett hallgatók mintegy negyede községben él, csaknem fele kisebb városban kevesebb, mint ötöde megyeszékhelyen és majdnem tizedük Budapesten. A kérdőívben az állandó lakhely településtípusával kapcsolatban nem szerepelt régióra vagy megyére vonatkozó kérdés, így nincsenek arról pontos információink, milyen távolságban helyezkedik el a válaszadó állandó lakhelye a felsőoktatási intézménytől.

2. táblázat *Állandó lakhely településtípusa intézményenként*

	lakóhely településtípusa				összesen
	főváros	megye- székhely	egyéb város	község	
ELTE	30%	13%	36%	21%	100%
SE	27%	30%	33%	10%	100%
OE	22%	13%	45%	19%	100%
DE	3%	21%	50%	26%	100%
NyE	1%	24%	46%	30%	100%
SZTE	4%	19%	63%	14%	100%
PTE	16%	31%	37%	15%	100%
EKE	5%	14%	43%	38%	100%
SzE	3%	12%	46%	39%	100%
KE	7%	16%	41%	36%	100%
DRHE	0%	15%	43%	42%	100%

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1397, százalékban megadva, sig.=0,000.

Ha az állandó lakóhely településtípusa és a felsőoktatási intézmény változókat összevetjük, az 2. táblázatban látható erősen szignifikáns összefüggés bontakozik ki: a három fővárosi intézményben találunk a legnagyobb arányban fővárosi állandó lakhelyű hallgatókat, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a Pécsi Tudományegyetemen is meghaladja a 15 százalékot a budapesti hallgatók aránya. A nagyobb vidéki egyetemekre főként kisebb városokból érkeznek a hallgatók, emellett négy vidéki intézményben a községből érkező hallgatók aránya megközelíti, illetve meghaladja a 40 százalékot.

A szülők iskolai végzettsége és a hallgató állandó lakhelye között szintén markáns kapcsolat figyelhető meg: a település nagyságát követve egyre iskolázottabbak a szülők, az apák esetében az összefüggés még szembetűnőbben megmutatkozik. Az anyák iskolázottságát tekintve a megyeszékhely és fővárosi lakóhely között nincs jelentős különbség. (3-4. táblázat). Ugyanakkor a szülők végzettsége és a tudományterület között nem mutatható ki még tendencia szintű összefüggés sem.

3. táblázat Anya iskolai végzettsége településtípusonkénti bontásban

	anya végzettsége			összesen
	alapfok	középfok	felsőfok	
főváros	8%	47%	45%	100%
megyeszékhely	8%	45%	47%	100%
egyéb város	18%	46%	35%	100%
község	22%	43%	36%	100%

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1306, százalékban megadva, sig.=0,000.

4. táblázat *Apa iskolai végzettsége településtípusonkénti bontásban*

	apa végzettsége			összesen
	alapfok	középfok	felsőfok	
főváros	18%	35%	47%	100%
megyeszékhely	21%	43%	37%	100%
egyéb város	27%	45%	28%	100%
község	34%	40%	25%	100%

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1306, százalékban megadva, sig.=0,000.

A szülők végzettségét és a felsőoktatási intézmény kapcsolatát tekintve erősen szignifikáns összefüggés mutatható ki. Az 5. táblázaton látható, hogy az ELTE és a SZTE hallgatói esetén a felsőfokú végzettségű anyák aránya meghaladja az 50 százalékot. Ugyanakkor több vidéki intézményben olyan hallgatók tanulnak, ahol az anyák 20-30 százaléka mindössze alapfokú végzettséggel rendelkezik (NyE, DE, KE). Meglepő, hogy a Semmelweis Egyetem és a PTE hallgatói körében rendkívül magas, 60 százalék feletti a középfokú végzettségű anyák aránya. Ezek az értékek az apák esetében is hasonlóan alakulnak, sőt a Nyíregyházi Egyetem hallgatói körében az alapfokú végzettségű apák aránya eléri a 45 százalékot.

5. táblázat Anya iskolai végzettsége intézményi bontásban

	anya végzettsége			összesen n
	alapfok	középfo k	felsőfok	
ELTE	8%	40%	53%	100%
SE	4%	67%	30%	100%
OE	9%	47%	44%	100%
DE	22%	42%	36%	100%
NyE	32%	37%	32%	100%
SZTE	11%	36%	52%	100%
PTE	13%	61%	26%	100%
EKE	17%	42%	42%	100%
SzE	18%	46%	36%	100%
KE	21%	47%	32%	100%
DRHE	19%	44%	37%	100%

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1368, százalékban megadva, sig.=0,000.

A további elemzéshez a vizsgált intézményeket az INTÉZMÉNYTÍPUS változót létrehozva az alábbi három kategóriába soroltuk:

1. Fővárosi intézmények: ELTE, SE, Óbudai Egyetem (312 fő)
2. vidéki tudományegyetemi centrumok: SZTE, PTE, DE (636 fő)
3. kisebb vidéki egyetemek: NyE, EKE, SZE, KE, DRHE (542 fő)

AZ INTÉZMÉNYTÍPUS változó mellett a későbbiekben az állandó lakóhely településtípusa (TELEPÜLÉSTÍPUS) változót alkalmazzuk a regionális különbségek feltárására a hallgatók szakmai és magánéleti terveiket illetően.

MAGÁNÉLETI ÉS CSALÁDALAPÍTÁSI TERVEK REGIONÁLIS KÜLÖNBΣÉGEI

A származási család körülményeit tekintve kijelenthető, hogy a községben éló hallgatók szüleinek mintegy háromnegyede házasságban él, kevesebb, mint

nyolcaduk szülei váltak el. Ezzel szemben a fővárosban élő hallgatók szüleiről elmondható, hogy kevesebb, mint felük él házasságban és mintegy harmaduk elvált. Az összefüggés településtípusonként lineáris, emellett az is jól megmutatkozik, hogy minél kisebb településen él a kérdezett, annál kevésbé valószínű, hogy szülei élettársi kapcsolatban élnek. A testvérek számát tekintve nem mutatkoznak jelentős különbségek a TELEPÜLÉSTÍPUS változót illetően.

A származási család INTÉZMÉNYTÍPUS változóval való kapcsolatát vizsgálva elmondható, hogy a szülők családi állapotát tekintve nincsen szignifikáns különbség, viszont a testvérek számát illetően a következő tendencia fedezhető fel: a vidéki tudományegyetemi centrumokban tanuló hallgatóknál némileg magasabb az egykék aránya (ötödüknek nincs testvére, míg a fővárosban tanuló hallgatóknál ez az arány 15 százalék, a kisebb vidéki egyetemeken tanulóknál 13 százalék), és alacsonyabb a kettőnél több testvérrel felnőtt hallgatók aránya. Mivel a kapcsolat a szignifikancia-határ közelében van, ezért nem vonhatunk le belőle messzemenő következtetéseket, de mindenképpen további vizsgálódásra érdemes a kérdéskör.

A származási család anyagi helyzetét tekintve a válaszadók véleménye alapján között nem mutatkozik szignifikáns kapcsolat a regionalitáshoz kapcsolódó változókat illetően.

A válaszadók párkapcsolati helyzetében nem lehet felfedezni mérhető regionális különbségeket: bár a kisebb vidéki egyetemekre járók nagyobb arányban számoltak be egy évet meghaladó párkapcsolatról, azonban csak néhány százalékos az eltérés a többi intézménytípusba járókhoz képest. A minta 37 százaléka egyedülálló, a házások aránya 2 százalék körül mozog.

A párkapcsolatokra vonatkozó attitűdöket illetően elmondható, hogy a kisebb vidéki egyetemeken tanulók néhány százalékkal magasabb arányban jelölték ötös skálán a legmagasabbra a hűséget, a bizalmat és a kompromisszumot. A vidéki tudományegyetemi centrumokban tanulók a hasonló családi hátteret, baráti kört és azonos érdeklődési kört fontosabbnak

értékelik, a másik két intézménytípus hallgatóinál, továbbá közülük panaszkodtak a legtöbben arra, hogy manapság a fiataloknak nehezen megy az ismerkedés.

A hallgatók családdal kapcsolatos terveit vizsgálva, arról is megkérdeztük őket, hogy megfelelő partner esetén milyen párkapcsolati formát tartanának elképzelhetőnek a jövőben. A kérdésre adott válaszokat a TELEPÜLÉSTÍPUS változóval összevetve is szignifikáns különbségek mutatkoznak², de markánsabbak a különbségek az INTÉZMÉNYTÍPUS változó esetén³. Ez utóbbit szemléletei az 6. táblázat. A kapott adatokból világosan kiderül, hogy a minta elsöprő többsége a megfelelő partner megtalálása esetén vállalja az elköteleződést, de ennek formáját tekintve felfedezhető regionális különbségek. A kisebb vidéki egyetemeken tanulók mintegy 10 százalékkal nagyobb arányban terveznek házasságot és kevesebben gondolkodnak a házasság nélküli együttélésben.

² Az elvégzett χ^2 próbánál $p < 0,03$. A kistelepüléseken élők esetén magasabb a házasságot tervezők aránya és alacsonyabb a csak együttélést tervezők aránya, ugyanakkor településtípusonként az összefüggés nem lineáris.

³ Az elvégzett χ^2 próbánál $p < 0,001$

6. táblázat *Hogyan gondolkodik a párkapcsolat formájáról, ha megtalálja a megfelelő partnert?*

	intézménytípus		
	fővárosi egyetem	vidéki tudomány -egyetemi centrum	kisebb vidéki egyetem
házasságot tervez együttélést, majd később házasságot tervez	40%	39%	51%
csak együttélést tervez	9%	10%	4%
nem fognak összeköltözni	<1%	<1%	1%
nyitott kapcsolatuk lesz	3%	3%	<1%
semmilyen módon nem akar elköteleződni	1%	1%	1%
egyéb	3%	1%	3%
összesen	100%	100%	100%

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1354, százalékban megadva.

A házasságkötéshez szükséges tényezők megítélését tekintve is kimutathatók regionális különbségek a mintában, bár az összefüggések csak néhány tényező esetén bizonyultak szignifikánsnak. A válaszadóknak ötfokozatú skálán kellett értékelniük, hogy a felsorolt tíz tényezőt mennyiben tartják fontos feltételnek a házasságkötés előtt. Az ötös érték jelentette a legnagyobb fontosságot. Egyszempontos varianciaanalízis (Oneway ANOVA) segítségével összevetettük a válaszok átlagát faktorként alkalmazva az INTÉZMÉNYTÍPUS és TELEPÜLÉSTÍPUS változókat. A szignifikáns összefüggéseket szemlélteti a 7. táblázat. Az alábbi tényezők esetén nem tapasztaltunk szignifikáns különbséget: saját lakás megléte, biztos munkahely, kiépített karrier, azonos életszemlélet, szülők beleegyezése.

7. táblázat A házasságkötés feltételeinek megítélésének összefüggései az INTÉZMÉNYTÍPUS változóval

		átlag	szórás	sig.
megfelelő partner	fővárosi egyetemek	4,83	0,41	p<0,001
	vidéki tudományegyetemek	4,69	0,71	
	kisebb vidéki egyetemek	4,91	0,33	
	összesen	4,79	0,56	
saját autó	fővárosi egyetemek	2,32	1,13	p<0,05
	vidéki tudományegyetemek	3,08	1,30	
	kisebb vidéki egyetemek	2,75	1,15	
	összesen	2,83	1,25	
teljes elköteleződés	fővárosi egyetemek	4,45	0,80	p<0,001
	vidéki tudományegyetemek	4,34	0,85	
	kisebb vidéki egyetemek	4,59	0,64	
	összesen	4,45	0,77	
közös jövőkép	fővárosi egyetemek	4,50	0,67	p<0,001
	vidéki tudományegyetemek	4,40	0,79	
	kisebb vidéki egyetemek	4,54	0,64	
	összesen	4,47	0,72	
bizalom	fővárosi egyetemek	4,69	0,63	p<0,001
	vidéki tudományegyetemek	4,67	0,68	
	kisebb vidéki egyetemek	4,89	0,43	
	összesen	4,75	0,59	

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1502.

Ha ugyanezt a tíz tényezőt összevetjük a településtípus változóval (8. táblázat), egy kivétellel megegyeznek a szignifikáns összefüggések: egyedül a saját lakás megítélése esetén nincs regionális különbség a válaszadók lakhelye alapján.

Az eredmények azt mutatják, hogy a fővárosi egyetemek hallgatói számára az egzisztenciális kérdések kevésbé játszanak szerepet (az összefüggés a saját autó esetén szignifikáns, de tendenciaszerűen a saját lakásnál, a biztos munkahelynél és a kiépített karriernél is megjelenik).

Emellett a kisebb vidéki egyetemek hallgatói és a községben élők számára kiemelt jelentőségű a teljes elköteleződés, a közös jövőkép és a bizalom megléte, valamint ők tulajdonítanak nagyobb fontosságot a megfelelő partner megtalálásának.

8. táblázat A házasságkötés feltételeinek megítélésének összefüggései a TELEPÜLÉSTÍPUS változóval

		átlag	szórás	sig.
megfelelő partner	község, tanya	4,86	0,48	p<0,001
	város	4,79	0,55	
	megyeszékhely	4,76	0,60	
	főváros	4,72	0,63	
	összesen	4,80	0,55	
teljes elköteleződés	község, tanya	4,59	0,67	p<0,001
	város	4,43	0,78	
	megyeszékhely	4,42	0,80	
	főváros	4,23	0,89	
	összesen	4,45	0,77	
közös jövőkép	község, tanya	4,55	0,65	p<0,05
	város	4,49	0,71	
	megyeszékhely	4,37	0,81	
	főváros	4,30	0,74	
	összesen	4,47	0,72	
bizalom	község, tanya	4,83	0,46	p<0,001
	város	4,74	0,63	
	megyeszékhely	4,78	0,59	
	főváros	4,62	0,68	
	összesen	4,76	0,59	

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1502.

Úgy véljük, hogy a kapott eredmények hátterében a nagyvárosi életforma által kínált előnyök és hátrányok húzódnak meg: a fővárosi magas ingatlanárak miatt nehezebben elérhető lakástulajdon, a jobb tömegközlekedés miatt kevésbé fontos autóbirtoklás és kedvezőbbek az elhelyezkedési esélyek a munkaerőpiacon.

A gyermekvállaláshoz szükségesnek tartott feltételeket szintén ötfokozatú skálán értékelték a válaszadók. Az egyszempontú varianciaanalízis során feltárt szignifikáns összefüggéseket mutatja a 9-10. táblázat. A kapott válaszokból kiderül, hogy a kisebb vidéki egyetemeken tanulóknál és a kistelepüléseken élőknel a biztos munkahely szerepe kiemelt fontosságú, míg a fővárosban tanulóknál a saját lakás megléte felértékelődik a házasságkötés feltételeihez képest. A vidéken tanulók nagyobb mértékben veszik figyelembe a kedvező szociális ellátások meglétét és fontosabbnak tartják a megfelelő érettséget a szülői szerepre, valamint a megfelelő partner megtalálását.

9. táblázat A gyermekvállalás feltételeinek megítélésének összefüggései az TELEPÜLÉSTÍPUS változóval

		átlag	szórás	sig.
biztos munkahely	község, tanya	4,66	0,61	p<0,05
	város	4,62	0,64	
	megyeszékhely	4,53	0,67	
	főváros	4,41	0,75	
	összesen	4,59	0,65	
megfelelő érettség a szülői szerepre	község, tanya	4,55	0,69	p<0,001
	város	4,43	0,91	
	megyeszékhely	4,21	1,09	
	főváros	4,10	0,98	
	összesen	4,39	0,91	
megfelelő partner	község, tanya	4,78	0,52	p<0,001
	város	4,64	0,77	
	megyeszékhely	4,51	0,84	
	főváros	4,31	0,89	
	összesen	4,62	0,76	

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1502.

10. táblázat A gyermekvállalás feltételeinek megítélésének összefüggései az INTÉZMÉNYTÍPUS változóval

		átlag	szórás	sig.
saját lakás	fővárosi egyetemek	4,37	0,78	p<0,05
	vidéki tudományegyetemek	4,33	0,89	
	kisebb vidéki egyetemek	4,29	0,90	
	összesen	4,32	0,87	
biztos munkahely	fővárosi egyetemek	4,54	0,69	p<0,05
	vidéki tudományegyetemek	4,57	0,70	
	kisebb vidéki egyetemek	4,64	0,59	
kedvező szociális ellátások	összesen	4,59	0,66	p<0,001
	fővárosi egyetemek	3,53	1,03	
	vidéki tudományegyetemek	3,64	1,22	
	kisebb vidéki egyetemek	3,66	1,03	
megfelelő érettség a szülői szerepre	összesen	3,62	1,12	p<0,001
	fővárosi egyetemek	4,46	0,79	
	vidéki tudományegyetemek	4,15	1,11	
megfelelő partner	kisebb vidéki egyetemek	4,62	0,59	p<0,001
	összesen	4,38	0,91	
	fővárosi egyetemek	4,70	0,61	
	vidéki tudományegyetemek	4,40	0,95	p<0,001
	kisebb vidéki egyetemek	4,85	0,41	
	összesen	4,62	0,75	

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1502.

A gyermekvállalással kapcsolatos attitűdöket tekintve nem tapasztaltunk regionális különbségeket: a válaszadók több, mint 95 százaléka szeretne gyermeket vállalni a jövőben. A tervezettek gyermekek számával kapcsolatban sincsenek regionális különbségek. Az első gyermekvállalás idejét illetően azonban árnyaltabb kép bontakozik ki: a kisebb vidéki egyetemek hallgatói és a kistélepüléseken élők inkább rövidebb idővel a diplomaszerezés után vállalnának gyermeket vagy 25-30 éves kor között, míg a fővárosi egyetemekre járók és a nagyvárosban élők nyitottabbak a korai

(akár egyetemi évek alatti) és a későbbi gyermekvállalás (30-35 éves kor felett) iránt.⁴

JÖVŐKÉP ÉS REGIONALITÁS

A hallgatók jövőképeinek vizsgálatát regionális kontextusba helyezve elmondható, hogy a közélettel, Magyarország és a világ jövőjével kapcsolatok vélekedéseikben nem találtunk összefüggéseket. A magánéleti és karriertervekhez kapcsolódó jövőkép is kizárólag az INTÉZMÉNYTÍPUS változóval mutat szignifikáns kapcsolatot. Ezeket az összefüggéseket mutatja a 11. táblázat. A hatfokozatú skálán történt értékelések átlagait egyszempontú varianciaanalízis segítségével vetettük össze. Az eredmények alapján elmondható, hogy a kisebb vidéki egyetemeken tanulók a legoptimistábbak mindkét területen, őket követik a fővárosi egyetemek hallgatói. Érdekesség, hogy a vidéki tudományegyetemek hallgatói némileg pesszimistábban látják jövőjüket, bár a hatfokozatú skálán a 4,45-ös és a 4,43-as értékek semmiképpen nem tekinthetők alacsonynak.

11. táblázat Jövőkép megítélésének összefüggései az INTÉZMÉNYTÍPUS változóval

		átlag	szórás	sig.
a magánélet területén	fővárosi egyetemek	4,82	1,34	p<0,001
	vidéki tudományegyetemek	4,45	1,48	
	kisebb vidéki egyetemek	4,98	1,16	
	összesen	4,71	1,37	
a saját karriert illetően	fővárosi egyetemek	4,66	1,18	p<0,05
	vidéki tudományegyetemek	4,43	1,24	
	kisebb vidéki egyetemek	4,82	1,13	
	összesen	4,61	1,20	

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1502.

⁴ Az első gyermek vállalásának idejét tekintve a TELEPÜLÉSTÍPUS változó esetén p<,0,05, míg az INTÉZMÉNYTÍPUS változó esetén p< 0,001 (χ^2 próba).

A vizsgálat során arra is szeretnénk volna választ kapni, hogy a hallgatók külföldi tanulmányi és munkavállalási tervei hogyan értelmezhetők regionális összefüggésben. A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a fővárosi egyetemeken tanulók esetén magasabb a külföldi munkavállalást tervezők aránya: csaknem ötödük véglegesen külföldön szeretne letelepedni, negyedük hosszútávon, hatodik pedig rövidtávon szeretne külföldön munkát vállalni. A kisebb vidéki egyetemeken tanulók esetében a hosszú távú és végleges külföldi munkavállalási terveket fontolgatók aránya mintegy fele a fővárosi intézmények hallgatóihoz képest (12. táblázat⁵). A külföldi munkavállalási tervek és a TELEPÜLÉSTÍPUS változó között nem találtunk összefüggéseket.

12. táblázat Külföldi munkavállalási tervek és az intézménytípus változó összefüggései

	intézménytípus		
	fővárosi egyetem	vidéki tudomány-egyetemek	kisebb vidéki egyetem
végleges külföldi letelepedés	9%	11%	5%
hosszú távú tervek	24%	17%	12%
rövid távú tervek	26%	29%	22%
egyértelműen nemleges válasz	12%	17%	21%
bizonytalan	30%	27%	39%
összesen	100%	100%	100%

Forrás: CSAK 2017 kutatás. N=1293, százalékban kifejezve.

A külföldi tanulmányok tervezését illetően mind a TELEPÜLÉSTÍPUS, mind az INTÉZMÉNYTÍPUS változók esetén szignifikáns összefüggés bontakozik ki: minél nagyobb településen él a hallgató, annál nagyobb eséllyel tervez külföldi tanulmányokat, illetve a fővárosi egyetemeken tanulók

⁵ $p < 0,001$ (χ^2 próba).

esetében is magasabb a külföldön tanulni szándékozók aránya, mint a kisebb vidéki egyetemeken.⁶

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban a hallgatók párkapcsolati, gyermekvállalási attitűdjeiket és jövőképüket vizsgáltuk a regionalitással összefüggésben. Véggkövetkeztetésként elmondható, hogy a kistelepüléseken élő és a kisebb vidéki egyetemeken tanuló hallgatók számára fontosabb, hogy párkapcsolatukat házasság formájában is megpecsételjék. A házasságkötést megelőzően az egzisztenciális kérdések kevésbé jelennek meg a fővárosi hallgatóknál, azonban a gyermekvállalás kapcsán ezek már kiemelten fontossá válnak számukra.

Az első gyermekvállalás idejét tekintve rugalmasabbnak tűnnek a fővárosi hallgatók, míg a vidéki egyetemeken tanulók inkább a diplomaszerezést követő években szeretnék először gyermeket vállalni.

A hallgatók jövőképét, jövőbeli terveit vizsgálva elmondható, hogy a fővárosi és nagyobb vidéki egyetemeken tanuló fiatalok esetében jelentősebb arányú a hosszabb távú külföldi munkavállalás tudatos tervezése, ugyanakkor a kistelepüléseken élő és kisebb vidéki egyetemeken tanulók körében magas a bizonytalanok aránya a külföldi tervezés tekintetében.

A hallgatók családalapítással és jövővel kapcsolatos attitűdjeiket regionális kontextusba helyezve kijelenthető, hogy az állandó lakóhely településtípusa és a felsőoktatási intézmény típusa jelentős differenciáló tényezőnek tekinthető. Bár a vizsgálati célok között eredetileg nem szerepelt a regionális paraméterek feltárása, az eredmények több olyan összefüggésre világítottak rá, amelyek részletesebb feltárása további vizsgálatokat igényel.

⁶ Külföldi tanulmányok tervezése és a TELEPÜLÉSTÍPUS változó esetén $p < 0,001$, míg az INTÉZMÉNYTÍPUS változó esetén $p < 0,05$ (χ^2 próba).

IRODALOM

- Engler Ágnes (2011). Tanulmányi pályafutás a magánéleti tervek tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 11-12. 173-182.
- Engler Ágnes (2014). Dilemmák felsőfokon – hallgatók családalapítási tervei. *KAPOCS*, 1. 17-25.
- Fináncz Judit (2007). Doktoranduszok szakmai és magánéleti tervei. *Educatio* 3 487-496.
- Fináncz Judit (2012). A szocio-ökonómiai tényezők hatása a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre. In: Benedek András, Tóth Péter & Vedovatti Anildo. (szerk.): *A munka és nevelés világa a tudományban*. XII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Budapest, 2012. november 8-10. Program és összefoglalók. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, 2012. 321.
- Kapitány Balázs & Spéder Zsolt (2015). Gyermekvállalás. In: Monostori Judit, Őri Péter & Spéder Zsolt (2015) (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. Budapest: KSH NKI, 41–56.
- Kopp Mária & Skrabski Árpád (2003). A gyermekvállalás pszichológiai és szociális háttértényezői a magyar népesség körében. *Demográfia* /4
- KSH (2012). A gyermekvállalás társadalmi-gazdasági hátterének területi jellemzői. <http://mek.oszk.hu/11100/11102/11102.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 11. 03.)
- KSH (2017a). Az óvodai nevelésben, iskolai oktatásban részesülők a nappali és a felnőttoktatásban. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsi001c.html?do wn=48 (utolsó letöltés: 2017. 11. 03.)
- KSH (2017b). Felsőfokú alap-és mesterképzés. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi008.html (utolsó letöltés: 2017. 11. 03.)
- KSH (2017c). Felsőfokú alap-és mesterképzésben részt vevő nappali képzésben tanulók száma képzési hely szerint. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi013.html (utolsó letöltés: 2017. 11. 11.)
- KSH (2017d). Felsőfokú alap-és mesterképzésben részt vevő nappali képzésben tanulók száma a hallgatók állandó lakhelye szerint.

http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi012b.html

(utolsó letöltés: 2017. 11. 10.)

KSH (2017e). Népmozgalom. http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_1_3.html (utolsó

letöltés: 2017. 11. 11.)

Rechnitzer János (2009). A felsőoktatás térszerkezetének változása és kapcsolata a regionális szerkezettel. *Educatio* 1 50-63.

A KARRIERNEK ALÁRENDELT MAGÁNÉLET VAGY A KARRIERHEZ NÉLKÜLÖZHETETLEN MAGÁNÉLET? A TÁRSADALMI HÁTRÁNYAIK ELLENÉRE SIKERES, REZILIENS HALLGATÓK TERVEI

Ceglédi Tímea

Tanulmányunk a hallgatók párkapcsolati és családalapítási terveinek azon mintázatairól szól, amelyek a társadalmi hovatartozásban gyökereznek. Korábbi kutatásaink rámutattak, hogy élesedik a felsőoktatásban a származás hatása arra, hogy hogyan használják ki a hallgatóéveket karrierjük építésére a fiatalok (Ceglédi 2017). Ugyanez a hatás megfigyelhető vajon a magánélet „építésében” is? Hogyan függ össze a karrier és a magánélet tervezése a különböző társadalmi háttérű és eredményességű hallgatók körében?

Tanulmányunkban olyan hallgatók oldaláról világítjuk meg a kérdést, akik kedvezőtlen társadalmi háttérük ellenére kimagasló teljesítménnyel jutottak be a felsőoktatásba. Ők a reziliens-ígéretesek. A reziliencia fogalma leggyakrabban a „boldogulás a nehézségek ellenére” szinonimájaként, tehát valamilyen hátráltató körülmény ellenére megtapasztalható kivételes jelenségként tűnik fel. A Nemzetközi Reziliencia Projekt definíciójában is ez a megközelítés kap hangsúlyt: „A reziliencia olyan univerzális képesség, amely lehetővé teszi egy személy, egy csoport vagy egy közösség számára, hogy megelőzze, minimálisra csökkentse vagy legyőzze a megpróbáltatások káros hatásait. (...)”¹ (Grotberg 1996: oldalszám nélkül). Kutatásainkban a

¹ Saját fordítás.

reziliencia fogalmát egy szociológiai jelenség leírására alkalmazzuk (Ceglédi 2012). Akkor tekintünk valakit reziliensnek, amikor sikeres iskolai pályafutást tudhat magáénak annak ellenére, hogy társadalmi jellemzői alapján ezt nem valószínűsíthetnénk. A hátrányaik ellenére sikeres iskolai eredményekkel rendelkező tanulókat nevezzük tehát rezilienseknek. Mivel jelen tanulmány a felsőoktatási karriert, sőt, azon túlmenően a diplomásként való boldogulást előrejelző tevékenységeket öleli fel, a középiskolai sikereik alapján azonosított nehéz sorsú hallgatók a reziliens-ígéretet nevet kapták. Az ígéret jelző a felsőoktatás kontextusában érvényes megkülönböztetés, és arra utal, hogy a sikeres belépés csak egy ígéret, és nem garancia arra, hogy a hallgatóévekben is reziliens életutakról beszélhessünk. Ugyanis a felsőoktatásig vezető iskolai életútnak nem egyenes folytatása az azt követő évek sikeressége. Korábbi kutatások rávilágítottak, hogy nem tehetünk egyenlőségjelet a középiskolai boldogulás és a későbbi (felsőoktatási és munkaerő-piaci) sikerek között (Rodgers 2016, Sági 2013, Benjamin 2016, Bocsi 2016, Gáti & Róbert 2013).

A reziliens-ígéretet kétféle elvárásmező metszéspontján vagy kétféle alternatíva között találják magukat hallgatóként a „család és karrier” kérdésében. Egyik oldalon állnak a magasan iskolázottakra és magasan iskolázott szülőktől származókra érvényes (vélt és/vagy valós) karriercentrikus jellemzők, kitolódott vagy elmaradt gyermekvállalással, ugyanakkor az iskolázottság (a nyolcvanas-kilencvenes évektől érvényesülő) családmegtartó szerepével (alacsonyabb válási aránnyal) (Bukodi 2001). A másik oldalon található az alacsony társadalmi csoportok eltérő karrierútjai, magas gyermekszáma, korai gyermekvállalása és korai házassági kedve.

Arra voltunk kíváncsiak, hogy a hátrányaik ellenére sikeres belépők (a reziliens-ígéretet) hogyan pozicionálják magukat ebben a kettős elvárásmezőben. 1) Párkapcsolati mintázataikban és a családdal kapcsolatos jövőterveikben társadalmi háttérük alapján várható értékeket mutatnak? 2) Vagy hallgatóévekben tetőző értelmiségivé válásuk a magánéleti terveket is érinti, és hasonlóak lesznek e mintázataik és terveik a kedvezőbb társadalmi

háttérből érkező hallgatókéhoz? 3) Reziliens pályájukban a család mint erőforrás jelenik meg vagy a magánélet lesz az áldozata a hátrányok leküzdésére irányuló többletbefektetésnek?

CSALÁDCENTRIKUSSÁG MINT CSALÁDI ÖRÖKSÉG VS. KARRIERCENTRIKUSSÁG MINT MOBILITÁSI HOZOMÁNY?

A családcentrικusság a magyar társadalom egyik meghatározó jellemzője (Engler 2014a, 2014b, 2015). Ugyanakkor a tervezettnél kevesebb gyermek születik és kevesebb házasság kötődik, illetve marad felbontatlanul. Az elköteleződés és családalapítás teveit, majd azok megvalósulását számos háttértényező mozgatja. E tényezők egyike a társadalmi hovatartozás. A társadalom minél alsóbb szegmensét nézzük, annál kevésbé beszélhetünk az iskolázottság vagy foglalkozási státus által megalapozott, tudatosan épített (vagy építhető) karrierről, ugyanakkor magas gyerekszámokkal, korai gyerekvállalással és párválasztással találkozhatunk. Ezzel szemben a gyermektelenség, az alacsony átlagos gyerekszám, valamint a kitolódott gyermekvállalás és házasságkötés a magasan iskolázott és/vagy magas foglalkozási státusú, valamint kedvező gazdasági helyzetű térségben élő társadalmi csoportokat jellemzi inkább (NCSSZI 2012, Csurgó & Megyesi 2006, KSH 2012, 2014, Kapitány & Spéder 2015, Engler 2015). Az iskolázottság szerinti társadalmi csoportok közötti olló pedig egyre nyílik (KSH 2014), az érettségizettek egyre jobban hasonlítanak e téren a diplomásokhoz, de a szakmunkások és a legfeljebb általános iskolát végzettek, sőt, a nyolc osztályt el nem végzők körében még mindig a korai gyerekvállalás a jellemző (Kapitány & Spéder 2015). Ezek miatt egyre távolodó elvárások közé kerülhetnek a reziliens-ígéreték. Családjuk társadalmi környezetében azt a mintát láthatják, hogy megszokott a korai, minél több gyermek vállalása és a fiatalkori házasságkötés, valamint az iskolarendszer korai elhagyása, de kevésbé megszokott és megvalósítható a felfelé ívelő karrierutak tudatos

végigvitele.² Ezzel szemben a reménybeli diplomájukkal megcélzott társadalmi környezetben egyre későbbre tolódik az első szülés és egyre kevesebb gyermek születik meg, valamint a házasságok is később kötődnek, továbbá kitüntetett cél az iskolai végzettségek maximalizálása és a tudatos munkahelyi karrierépítés. Ugyanakkor a diplomássá válás révén stabilabb munkapiaci státusz és magasabb kereset érhető el (pl. Kozma 2004, Kolosi & Keller 2012, Galasi 2008, Györgyi 2012, Berlinger & Megyeri 2015, Nagy P. 2010, Hajdu M. et al. 2015, Eppich & Köllő 2014, Róbert 2010), ami növeli a fészekrakás biztonságát. A családalapítást megkönnyíti a munkapiaci stabilitás (Bukodi 2001, KSH 2014), amire reménybeli diplomájukkal számíthatnak a reziliens-ígéretek is. Emellett a diplomás nőkre jellemzőbb, hogy házasságon belül vállalnak gyermeket (Kapitány & Spéder 2015), ami a családok stabilitásához is hozzájárulhat. A családi struktúra általában szilárdabb a magasabban képzett szülők esetében, válás esetén a negatív hatásokat jobban ki tudják védeni, valamint a családon belüli társadalmi tőke is e családokban a gazdagabb (Pusztai 2009, Hüse 2015, Coleman 1998, Csokai & Engler 2017, Engler 2015, 2016, Nyüsti 2013, Alwin & Thornton 1984, Morvai 2016, Forray R. 2015, Ceglédi 2012, Nagy 2010, Kozma 1975).

A reziliens-ígéretek, amikor családalapításról gondolkodnak, vajon mennyire meríthetnek a megcélzott társadalmi réteg családalapítási mintáiból? A fészekrakás nehézségeinek mérlegelésekor, a párkapcsolatok stabilitásáról való gondolkodásban, a karrier és család összeegyeztethetőségében vajon hogyan találkoznak a megcélzott társadalmi réteg által közvetített és származási családjuk mintái?

A reziliens-ígéretek esetében még kiélezettebb a kérdés, hogy mi versenyezhet a gyerekvállalással. A valószínűsíthetően szerényebb szülői segítséggel induló fészekrakás? A számukra többletbefektetés árán kiépíthető karrier? A megcélzott társadalmi réteg életmódja részeként a kultúra, utazás, fogyasztás előtérbe helyezése? Ezek előfeltételként jelennek meg a

² A karrier fogalma is mást jelent egy olyan családban, ahol az eltartók alkalmazottak, betanított vagy segédmunkások vagy a munka világából kiszorulóak.

gyerekvállaláshoz vezető úton vagy ideiglenes, esetleg végleges alternatívaként? Egy hallgatói vizsgálat rámutatott, hogy az egyetemisták és főiskolások szakmai tervei elválnak a családalapítási terveiktől. Tehát nem párhuzamosan képzelik el, hanem egymás után, a karriernek elsőbbséget adva (tanulás, 1-2 év munka után jöhet a család), de azt követően tudatosan gondolkodik mindkét nem az összehangolásról (Engler 2014a, 2014b).

A hátrányos helyzetű hallgatók fészekrakása eltérő forrásokból építkezhet, ami kihathat a családalapítási tervekre. Magyarországon is terjed az úgynevezett „dinki” (Double Income No Kids) jelenség. Az olyan 25 és 35 éves kor közötti párokat nevezik dinkiknek, akik a gyermekvállalás helyett az anyagi biztonságot vállalják, mindkettőjük fizetésének megtartásával (NCSSZI 2012). Azok, akik szülői segítséggel kezdik el önálló életüket felépíteni, kevésbé választják ezt az életformát? Vagy az ifjúság hedonista értékrendje áll a jelenség mögött, és a szülői támogatástól függetlenül kerül előtérbe a kereset ebben a korszakban? A kérdés, hogy az anyagi biztonság és a családalapítás verseng-e egymással. A karrier az, ami miatt a magasabb társadalmi csoportokban halasztódik és csökken a gyerekvállalás?³

A felnőtt lakosságon belül a fiatalabbaknál a legerőteljesebb az a vélemény, hogy a munkahelyi karriert negatívan befolyásolja a gyerekvállalás (NCSSZI 2012). Vajon társadalmi háttér szerint hogyan szegmentált ez a félelem? Akik láttak sikeres karriert befutó szülőket, vajon másképp értékelik a gyerekek szerepét ebben a karrierben? Akik számára a társadalmi felemelkedés hatalmas áldozatokkal jár, a gyerekvállalást is áldozatnak tekintik vagy a karriertől függetlenül családalapítási terveiket? Milyen kép él bennük egyáltalán a „karrier”-ről? A magasabb iskolai végzettségű nők gyermekvállalás esetén kevésbé szakadnak el a munkaerőpiactól, a mihamarabbi visszatérésre törekszenek (Engler 2014a, 2014b). A budapestiekhez képest a vidéki fiatalok nagyobb nehézségnek látják a

³ Fordítva is feltehető a kérdés: az alsóbb társadalmi csoportoknál a család az, ami miatt a karrier halasztódik vagy megreked?

gyerekvállalást: ők kevésbé gondolják úgy, hogy az egyéni ambíciókat nem írja felül a gyerek születése (NCSSZI 2012).

Vajon a hallgatólét mint az értelmiségivé válás utolsó jelentős időszaka hogyan alakítja a terveket mindezzel kapcsolatban? Az iskolai életszakasz lezárása fontos feltétele annak, hogy stabil kapcsolatokat létesítsenek (együttélés, házasság) a fiatalok (Bukodi 2001), ami a hallgatóévekkel kitolódik (Engler 2014a, 2014b). Ennek köszönhető talán az, hogy a hallgatóévek alatt nő a házassági szándék (Engler 2014a, 2014b). A reziliens-ígéretesek lehetnek azok, akik társadalmi háttérük szerint „késleltetnek” már hallgatóévek alatt is és áldozatnak érezhetik mindezt a karrierért cserébe. A kedvezőbb társadalmi háttérűeknél ezzel szemben természetes a tanulás elsődlegessége.

Egy hallgatók körében végzett vizsgálat rámutatott, hogy minél magasabban iskolázott és gazdaságilag minél aktívabb szülőkkel rendelkezik valaki, annál valószínűbb, hogy a karriercentrikussággal jellemzett hallgatói csoportba kerüljön, s kevésbé a családcentrikus vagy jelenközpontú csoportba (Engler 2011). Vajon az eredményes belépővel rendelkező hátrányos helyzetűekre is igaz lesz ez? A reziliens-ígéretesek lesznek azok, akikben egyesül kétféle jótékony hatás: a származási háttér családcentrikussága társul a megcélzott pozíció által nyújtott anyagi biztonság bátorító szerepével? Vagy épp ellenkezőleg? Kettős szorításba kerülnek? Az áldozatokkal járó társadalmi mobilitásuk egyik ára lesz családalapítási terveik feladása, magánéletük elsorvadása (Ceglédi 2017)?

A REZILIENS-ÍGÉRETEK AZONOSÍTÁSA

A reziliens-ígéretesek és kontrollcsoportjaik azonosításánál a társadalmi hovatartozásnál a leginkább determináló durva mutatókat⁴, a bemeneti eredményességnél pedig a manifeszt akadémiai célokhoz legközelebb álló

⁴ Érettségizetlen apa/anya, a családból hiányzó apa/anya, nem urbanizált lakóhely, rossz szubjektív anyagi helyzet (előfordul és gyakran megესik, hogy a mindennapi szükségleteket nem tudjuk fedezni).

mutatókat⁵ használtuk fel. A csoportalkotás során a hátrányok és eredmények egyszerű számbavételét végeztük el. Becknek (1983) a kockázatok szélsőséges individualizálódását, a kockázatok egyéni kombinálódását valló elméletére alapozva kockázati dimenziókat vettünk sorra a reziliens-ígéreték azonosítása során. Részhelyzeteket azonosítunk, a társadalmi kockázatok individualizálódása jegyében. Ennek köszönhetően a társadalmi háttér mutatóinak többféle kombinációjával is láthatóvá válhattak a reziliens-ígéreték. Mindez alkalmasnak bizonyult annak jelzésére, hogy mely hallgatók küzdenek leginkább származási hátrányokkal, és mely hallgatók eredményesek, meghagyva azt az indexképzésben rejlő lehetőséget, hogy ezek bármilyen kombinációban előállhatnak. Ezzel a felsőoktatásban jelen lévő nem tradicionális csoportok diverzitásához (Pusztai 2011, Engler 2013, 2016, Tózsér 2012, Nagy P. 2010, Hrubos 2012, Veroszta 2010, Széll 2016), s a többdimenziós individualizálódott hátrányos helyzet (Mayer & Müller 1971, Blaskó 2002, Kovách et al. 2015, Vukasovic & Sarrico 2010, Huszár 2013a, 2013b, Kolosi & Keller 2012, Sági 2010, Ceglédi 2017) koncepcióhoz leginkább igazodó mutatóra törekedtünk.

Az így képzett háttér- és eredményességindexek metszéspontjában négy csoportot különítettünk el.⁶ A csoportképzés és a csoportok elnevezése során korábbi elemzéseink tapasztalataira építettünk (Ceglédi 2015a, 2015b, 2017). 102 hallgató került a reziliens-ígéreték közé, akik legalább két

⁵ Kapott valamilyen díjat, ösztöndíjat 9-12 osztályos korában: 1) félévi vagy év végi tanulmányi teljesítményért, 2) versenyeredményért, 3) művészeti vagy sportteljesítményért; Az érettségi évében jogosult volt az alábbi címen többletpontokra: 4) sportteljesítmény miatt, 5) tanulmányi versenyhelyezés (pl. OKTV) miatt.

⁶ Az összeadódó válaszhianyok magas aránya miatt nem csak azokat vontuk be a csoportképzésbe, akik a háttér és eredményesség minden kérdésére válaszoltak. A 3 vagy több válaszhianyval rendelkezőket láttuk el missing kóddal mindkét index esetében, így az 5, 4 és 3 kérdésre válaszolók megtartásával az eredményesség esetében 13,7%-ra redukáltuk a válaszhianyokat, a háttér esetében pedig 7,1%-ra. Így a hallgatók 85,6%-át sikerült besorolnunk a bemeneti eredményesség és társadalmi háttér alapján felállított csoportokba.

bemeneti eredménnyel és legalább két hátránnyal rendelkeznek. Ők tanulmányunk főszereplői.

A sodródók (156 fő) szintén legalább két hátránnyal rendelkeznek, de legfeljebb egy bemeneti eredményt tudnak felmutatni. Az ő esetükben érvényesül a társadalmi háttérnek a bemeneti eredményességet determináló hatása.⁷ A reziliens-ígéreték háttér szerinti tükröként vizsgáljuk őket a továbbiakban, mégpedig úgy, hogy a közel azonos háttérű, de eredményesség alapján különböző két csoport családalapítási tervei között lesznek-e, s ha igen, milyen eltérések.

A kedvező háttér (legfeljebb egy hátrány) alapján bejósolható jó teljesítmény (legalább két bemeneti eredmény) 407 hallgatóra jellemző. Őket nyerteseknek nevezhetjük. Bourdieu (1978) győztesekként emlegette azokat, akik előnyösebb helyzetből indulnak. Az ő felsőoktatási életútjuk egy másik tükröt jelent a reziliens-ígéreték számára, hiszen a két eredményes csoport közötti különbségek a társadalmi háttér hatásának bizonyítékai lehetnek.

A legnagyobb csoportot a közömbös-tékozlók teszik ki (621 fő), akik a felsőoktatásban többségben lévő jó háttérűek (legfeljebb egy hátrány) közül azok közé tartoznak, akik alig rendelkeznek bemeneti eredményességi mutatókkal (legfeljebb eggyel). Ők tehát a reziliens-ígéreték teljes inverzei, akik a gyengébb teljesítménnyel jelennek meg a felsőoktatásban.

1. táblázat Reziliens-ígéreték és kontrollcsoportjaik

	0 vagy 1 hátrány	2 vagy több hátrány
0 vagy 1 bemeneti eredmény	közömbös-tékozlók (N=621)	sodródók (N=156)
2 vagy több bemeneti eredmény	nyertesek (N=407)	reziliens-ígéreték (N=102)

Forrás: CSAK 2017, N=1286

⁷ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy noha ebben az összehasonlításban ők tűnnek a legkedvezőtlenebb csoportnak, mégis úgy kell tekinteni rájuk, mint akik a közoktatás korábbi szelekciós szűrőin már túljutottak.

PÁRKAPCSOLAT

Elsőként arra kerestük a választ, hogy milyen párkapcsolati múlttal és jelenleg milyen mintázatokkal rendelkeznek a reziliens-ígéretes és kontrollcsoportjaik. Az értelmiségivé válás folyamata mennyire érinti a magánéletet? Korábbi kutatásokból tudjuk, hogy a hallgatólélet meghatározza a társadalmi származás (pl. Pusztai 2009, 2011, Bocsi 2013, 2016, Ceglédi 2017, Nyüsti 2014). A párkapcsolat a magánélet egy olyan szelete, amelyhez már nem ér el a hallgatói szocializáció és inkább a családi minták érvényesülnek?

2. táblázat Párkapcsolati mintázatok a reziliens-ígéretes és kontrollcsoportjaik körében

	közömbös- tékozló	nyertes	sodródó	reziliens- ígéret	átlag	P
egy évnél hosszabb párkapcsolattal rendelkezők	<u>63%</u>	57%	<u>52%</u>	69%	60%	0,006
nem volt még párkapcsolata alakulóban a párkapcsolata	43%	38%	44%	36%	41%	
együtt jár	<u>6%</u>	<u>13%</u>	6%	6%	8%	0,005
összeköltözött, házas	16%	13%	19%	19%	16%	

Forrás: CSAK 2017, N=1286, százalékban megadva. Az egyszeres aláhúzás azt jelenti, hogy kevesebb elem került az adott cellába, mint az véletlen elrendeződés esetén várható lett volna (Adjusted Standardized Residual $\leq -1,96$). A kétszeres aláhúzás azt jelenti, hogy több elem került az adott cellába, mint az véletlen elrendeződés esetén várható lett volna (Adjusted Standardized Residual $\geq 1,96$) (Agresti 2002).

Eredményeinkből az olvasható ki, hogy a reziliens-ígéretnek járnak élen az egy évet meghaladó párkapcsolat létesítésében, továbbá az együttjárás, együttélés és házasság is náluk a leggyakoribb. Érdekes, hogy a hozzájuk hasonló háttérrel, de kisebb eredményességgel érkező sodródók sereghajtónak számítanak az egy évnél hosszabb kapcsolatokban, de a jelenlegi párkapcsolatok esetében a reziliens-ígéretnek mellett a legmagasabb arányt mutatják a komolyabb elköteleződést jelentő összeköltözött vagy házas kategóriákban. A nyerteseknek inkább rövidebb párkapcsolataik vannak, felülreprezentáltak az „alakulóban” kategóriában, s ők a legkevésbé hívei a házassággal vagy összeköltözéssel járó elköteleződésnek. A hallgatók tehát összességében hordozzák társadalmi háttérük örökségeit ezen a téren.

Eredményeink egyik olvasata a reziliens karriernek szempontjából, hogy a reziliens-ígéretnek jelenleg is eleget tesznek a háttérükből érkező elvárásnak, hogy már fiatalon létesítsenek hosszú távú és komoly elköteleződéssel járó párkapcsolatot. Egy másik lehetséges olvasat ugyanakkor az is lehet, hogy éppen stabil párkapcsolatuk járul hozzá sikereikhez (Engler 2015). Erre vonatkozóan csak óvatos következtetéseket vonhatunk le, de a sodródókkal való összevetésben látszó különbségek további elemzésekre sarkallnak a reziliencia forrásaival kapcsolatban.

Fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy a reziliens-ígéretnek partnerei milyen társadalmi jegyekkel írhatók le. A párkapcsolatok támogató ereje önmagában is elég a reziliens életpályához, vagy a partner társadalmi hovatartozása is mérvadó a karrierben? Lehetséges, hogy ez a kapcsolat hasonlít a reziliens-ígéretnek szülő-gyerek kapcsolataihoz, amelyek sajátossága, hogy e kapcsolatok értelmiségi tartalmaiból (beszélgetés kultúráról, könyvekről, közéletéről, politikáról stb.) kevésbé részesülnek, míg az általános törődés tartalmi (beszélgetés általában) önmagukban is komoly felhajtóerővel bírnak (pl. Reay et al. 2009, Pusztai 2004, Ceglédi 2012, 2017).

A kutatás gazdag adatbázisa alapján arról nyerhetünk információt, hogy mely tényezők jelentőségét emelik ki a fiatalok a párkapcsolatok felbomlásában és a jó párkapcsolat meglétében.

3. táblázat Az egyetemisták párkapcsolatainak felbomlásának okai⁸ és egy jó párkapcsolat tényezői⁹ a reziliens-ígéreték és kontrollcsoportjaik szerint

	felbomlás okai:		
	nem működő távkapcsolat (P=0,042)	különböző világnézet (P=0,006)	csak az egyikük egyetemista (P=0,001)
közömbös-tékozló	3,68	3,35	3,05
nyertes	3,58	3,22	3,01
sodródó	3,77	3,37	3,15
reziliens-ígéret	3,87	3,62	3,61
átlag	3,67	3,33	3,10

	mi a fontos egy jó párkapcsolatban:		
	hasonló családi háttér (P=0,000)	hasonló baráti kör (P=0,000)	azonos érdeklődési kör (P=0,048)
közömbös-tékozló	3,08	3,18	3,72
nyertes	3,24	3,41	3,78
sodródó	2,77	3,01	3,62
reziliens-ígéret	2,64	2,97	3,55
átlag	3,06	3,22	3,71

Forrás: CSAK 2017, N=1286, átlag ötfokú skálán

⁸ Mi lehet az oka, hogy az egyetemisták párkapcsolatai felbomlanak? (1=legkevésbé jellemző, az 5=nagyon jellemző). Nem volt szignifikáns különbség az alábbi itemek esetében: Különböznek a végzés utánra vonatkozó terveik; Nincsenek jó mintáik a párkapcsolatok működtetésére; Nem kapnak felkészítést az iskolában (pl. kommunikáció, konfliktuskezelés); Nem kapnak külső segítséget (pl. konzultáció, tréning); Különböző családi, kulturális háttérből érkeznek; Egyikőjük már dolgozik, más az életforma.

⁹ Mi fontos szerinted a jó párkapcsolatban? Értékelj az alábbi jellemzőket 1 és 5 között, ahol az 1=legkevésbé fontos, az 5=nagyon fontos! Nem volt szignifikáns összefüggés az alábbi itemek esetében: Bizalom, hűség, intimitás, közös értékrend, elfogadás, közös tervek, kompromisszum.

Kérdőíves válaszaikban a reziliens-ígéretetek adták a legszélsőségesebb vészjelzéseket a távkapcsolatok működésképtelenségéről, a különböző világnézetről, valamint arról, hogy a partner nem mozog egyetemi közegben. Ebből arra következtethetünk, hogy bár stabil, régóta tartó kapcsolatban élnek a reziliens-ígéretetek, ezek a kapcsolatok inkább távolinak, mint közelinek mondhatók az egyetemi világhoz. A távkapcsolatok tekintetében ez térbeli elkülönültségben is megnyilvánulhat. További kutatásokat érdemlő kérdés, hogy vajon a partner, s társadalmi háttere milyen szerepet tölt be a magánélet és a karrier összeegyeztetésében, a két világ összeforrásában vagy kettéválásában. Hátrányos helyzetű brit egyetemisták körében készült interjúk kutatás rámutatott, hogy ezek a hallgatók egy elkülönült „buboréknak” látják az akadémiai életüket mindahhoz képest, amiben korábban éltek (Reay et al. 2009). Beszélhetünk annak a veszélyéről, hogy kettéválik a karrier és magánélet világa, és a hátránykompenzálás útján elindulók nem vesznek részt teljes személyiségükkel a felsőoktatásban és annak értelmiségivé emelő lehetőségeiben, hanem csak egy munkahelynek tekintik, ahonnan „üresen” hazamennek (Reay et al. 2009, Ceglédi 2017)?

A reziliens-ígéretetek párkapcsolatokról alkotott nézeteibe nyújtanak betekintést azok a válaszok, amelyek a jó párkapcsolat tényezőit osztályozzák. Ezek szerint számukra a legkevésbé fontos, hogy társuk hasonló baráti körrel és azonos érdeklődési körrel rendelkezzen. Szintén ők osztályozták a legalacsonyabb értékekkel a jó párkapcsolat azon ismervét, hogy a felek hasonló családi háttérűek legyenek, ami esetükben azt is jelentheti, hogy e téren nyitottak a más, valószínűleg magasabb társadalmi pozíciójú partner felé. Beszédese ugyanakkor az is, hogy a másik végpontot a nyerteseknél láthatjuk ugyanebben a kérdésben. Számukra kiugró jelentőségű ez a szempont a jó párkapcsolatban. Ez a beállítódás a hallgatóévek utáni karrierben is kulcsszerepet játszhat. A párkapcsolati homogámia a magasabb társadalmi rétegek körében (nem feltétlenül szándékolt) társadalmi zártságot eredményezhet, s egyúttal a munkapiacra begyűrűző vagy ott újra megjelenő származási hatások (Róbert 2010, Laurison & Friedman 2016, Kolosi & Keller

2012, Blaskó 2008, Veroszta 2015, 2016a, 2016b, Nyüsti 2013) egyik háttértényezője lehet. A házastárs meghatározza a karrier során kamatoztatható társadalmi tőkét és a közösen alapított család anyagi forrásait is. Emellett kisebb válási arányokat valószínűsít a hasonló iskolai végzettségűek házasságkötése, míg az eltérő iskolai végzettségű pároknál (főleg, ha a feleség a magasabban iskolázott), kiugróan magas arányú a házasságok felbomlása (KSH 2014).

HÁZASSÁGI ÉS GYERMEKVÁLLALÁSI TERVEK

A reziliens életutakban a család egyrészt támogató kisközösségként jelenik meg. Másrészt a hátrányok leküzdésébe fektetett egyéni idő ugyanezen kisközösségi kötelék rovására is mehet. Fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy a reziliens-ígéretes jövőterveiben milyen szerepet kap a saját család alapítása. A karrier mellett háttérbe szorul a magánélet vagy a család által nyújtott források táplálják tovább a karriert? Milyen kétségekkel és reményekkel jellemezhetjük az átmenetet a származási családjukból való kilépés és a saját maguk által alapított új családba való belépés között?

4. táblázat A házasságkötés feltételei a reziliens-ígéreték és kontrollcsoportjaik körében¹⁰

	megfelelő partner	biztos munkahely	saját autó	teljes elköteleződés	közös jövő	szülők beleegyezése	bizalom
közömbös-tékozló	4,84	4,00	2,74	4,59	4,51	2,72	4,79
nyertes	4,70	3,93	2,98	4,31	4,37	2,99	4,67
sodródó	4,83	4,18	2,95	4,59	4,55	2,65	4,86
reziliens-ígéret	4,90	4,06	2,61	4,47	4,59	2,75	4,90
átlag	4,80	4,00	2,83	4,49	4,47	2,80	4,77

Forrás: CSAK 2017, N=1286, átlag ötfokú skálán, p=0,000-0,045

Válaszaik alapján a reziliens-ígéreték kötik a legszigorúbb feltételekhez a házasságot. Ők értékelték a legmagasabbra a megfelelő partner, a közös jövőkép és a bizalom itemeket. Ez ellentmondásban van azzal, ahogy a jó párkapcsolatról nyilatkoztak. Ott ugyanis a legkevésbé válogatós végletet képviselték a hasonló családi háttér, az azonos érdeklődési kör és a hasonló baráti kör esetében. Ha házasságról van szó, akkor viszont a másik végleten láthatjuk őket, határozott elvárásokkal. A közös jövőképet, a megfelelő partnert és a bizalmat talán a házasság azon alapköveinek tekintik, amelyek az azonos érdeklődési és baráti kör és családi háttér mellett fontosabbak, és ezek nélkül is elvárják, megvalósíthatónak látják. A materiális javak csak átlagosan vagy az alatt fontosak a számukra (biztos munkahely, saját autó). Érdekes, hogy a kiépített karrier esetében nincs szignifikáns különbség a négy csoport között, egyformán alacsony jelentőséget tulajdonítottak neki mindannyian. A saját autó és a szülők beleegyezése után

¹⁰ Nem volt szignifikáns különbség: saját lakás, kiépített karrier, azonos életszemlélet.

ez a harmadik sereghajtó feltétel a házasságkötéshez, és ebben nincs különbség a családi háttér és belépési eredményesség metszetében felállított csoportok között. A reziliens-ígéretetek tehát nem rendelik alá a karriernek a házasságkötést.

5. táblázat A gyermektervezés kora a reziliens-ígéretetek és kontrollcsoportjaik körében

	közömbös -tékozló	nyertes	sodródó	reziliens- ígéret	mindenki
az egyetemi évek alatt, rövidebbel	14%	17%	17%	17%	16%
diploma után					
25 és 30 között	56%	<u>50%</u>	51%	62%	54%
30 és 35 között	25%	22%	26%	<u>13%</u>	23%
35 felett	<u>5%</u>	<u>12%</u>	6%	8%	8%

Forrás: CSAK 2017, N=1286, százalékban megadva, sig.=0,002

A 25-30 év közötti gyermekáldást a reziliens-ígéretetek közül tartják a legtöbben elképzelhetőnek, s ők tervezik legkevésbé a 30 és 35 év közötti gyermekvállalást. A nyertesek körében felülreprezentált a 35 év feletti gyermektervezés. Érdekes ugyanakkor, hogy amikor nem az életkorról, hanem más feltételek meglétéről kellett nyilatkozniuk, a nyertesek tették függővé legkevésbé a gyermekvállalást bármitől (6. táblázat).

6. táblázat A gyermekvállalás feltételei a reziliens-ígéretes és kontrollcsoportjaik szerint

	saját lakás (P=0,025)	biztos munkahely (P=0,000)	megfelelő személyi segítség (P=0,008)	kedvező család- támogatás (P=0,001)	érettség a szülői szerepre (P=0,000)	megfelelő partner (P=0,000)
közömbös- tékozló	4,39	4,61	4,03	3,74	4,52	4,73
nyertes	4,22	4,51	3,84	3,47	4,07	4,35
sodródó	4,38	4,74	3,95	3,77	4,52	4,77
reziliens- ígéret	4,38	4,74	3,78	3,58	4,65	4,87
átlag	4,33	4,60	3,94	3,64	4,38	4,62

Forrás: CSAK 2017, N=1286, átlag ötfokú skálán

A reziliens-ígéretes korai tervei ugyanakkor átlagos vagy azt meghaladó elvárásokkal párosulnak például a biztos munkahely, a saját lakás, a szülői szerepre való érettség vagy a megfelelő partner esetében. Ez a szigorúság a reziliens-ígéretes részéről, és ez az engedékenység a nyertesek részéről igen szembetűnő különbség, ami ez előbbi csoport nehézségeire irányítja a figyelmet. Talán emiatt a legfontosabb a reziliens-ígéretes számára, hogy a rendelkezésükre álljanak az olyan, tőlük független tényezők, mint a munkapiaci és családpolitikai biztonság (7. táblázat). A korai gyermekvállalás melletti elköteleződésükkel egyidejűleg tehát hangot adtak annak a félelmüknek, hogy megfelelő munkapiaci és családpolitikai feltételek nélkül nem valósíthatják meg terveiket.

7. táblázat Az egyetem utáni néhány évvel történő gyermekvállalás feltételei a reziliens-igéreték és kontrollcsoportjaik szerint

	közömbös- tékozló	nyertes	sodródó	reziliens- igéret	átlag
a gyermekvállalás nagyobb értékkel bírjon a társadalomban (P=0,022)	3,88	3,75	4,06	3,96	3,86
a munkaerőpiacon ne kerüljön hátrányba a gyermeket nevelő (P=0,000)	4,54	4,27	4,64	4,68	4,48
jobb családi, szülői példák legyenek a közvetlen környezetemben (P=0,003)	3,71	3,64	4,00	3,70	3,72
jó elhelyezkedési esélyek és karrierkezdés a pályakezdők számára (P=0,000)	4,41	4,17	4,57	4,49	4,36
biztonságos munkaerőpiac-elhagyás a gyēs/gyed idejére (P=0,000)	4,52	4,26	4,60	4,61	4,45
folyamatos kapcsolattartás a munkahellyel a gyēs, gyed alatt (P=0,007)	3,79	3,59	3,82	3,80	3,73
megfelelő szociálpolitikai rendszer (P=0,000)	4,24	3,99	4,20	4,30	4,16
családbarát munkahelyek (P=0,000)	4,30	4,08	4,36	4,45	4,25
több atipikus munkalehetőség (P=0,000)	4,25	4,06	4,34	4,42	4,21

Forrás: CSAK 2017, N=1286, átlag ötfokú skálán

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban a kedvezőtlen társadalmi háttérük ellenére kimagasló teljesítménnyel felsőoktatásba jutó hallgatók, a reziliens-ígéreték családalapítási terveit vizsgáltuk a CSAK 2017 országos kutatás hallgatói adatbázisát felhasználva. A reziliens-ígéreteket és kontrollcsoportjaikat a bemeneti eredményesség és a családi háttér alapján azonosítottuk. Azt a kérdést tettük fel, hogy párkapcsolati mintázataikban és a családdal kapcsolatos jövőterveikben hogyan érvényesülnek a társadalmi háttérükből érkező elvárások (korai elköteleződés és gyerekvállalás, karrier háttérbe szorulása) és a megcélzott társadalmi réteg mintái (későbbi elköteleződés és gyermekvállalás, ugyanakkor stabilabb családok, biztosabb fészekrakás, karriercentrikusság).

A jelenlegi párkapcsolatokra vonatkozó eredményeink alapján elmondható, hogy a hallgatók összességében hordozzák társadalmi háttérük örökségeit: a reziliens-ígéreték körében a leggyakoribb az egy évnél hosszabb kapcsolat, az együttélés és a házasság, míg a hasonló eredményekkel belépő, de jó családi háttérű kontrollcsoport tagjai, a nyertesek a rövidebb távú és lazább elköteleződésű kapcsolatok idejét élik. Ugyanakkor a nyertesek számára a legfontosabb, hogy hasonló családi háttérű párjuk legyen. A reziliens-ígéreték eközben kevésbé válogatósak a párkapcsolatot, s jobban a házasságkötést illetően. Emellett panaszkodnak az egyetemi világtól távoli kapcsolatokra. A reziliens-ígéreték és kontrollcsoportjaik egyhangúan nem rendelik alá a karriernek sem a házasságkötést, sem a gyermekvállalást. A gyermekvállalást társadalmi háttérük mintázatainak megfelelően a nyertesek későn, a reziliens-ígéreték korán tervezik. A reziliens-ígéreték ugyanakkor hangot adtak annak az elvárásuknak is, hogy korai gyermekvállalás melletti elköteleződésük megvalósításához megfelelő munkapiaci és családpolitikai feltételek álljanak a rendelkezésükre.

Tanulmányunk terjedelmi korlátai miatt nem állt módunkban elemezni a hallgatók jelenlegi mintázatait a család és karrier összeegyeztetésében. A jövőben vizsgálandó kérdés, hogy a reziliens-ígéreték

hátránykompenzációval terhelt karrierépítése hogyan egyeztethető össze magánéletükkel, szabadidős tevékenységeikkel, s a hallgatóévek során, majd azt követően hogyan változik mindez. További érdekes kutatási irány lehet a felsőoktatásból kilépők családalapításának vizsgálata a társadalmi háttér alapján tipikus és atipikus csoportokban.

Jövönk társadalmát illetően elgondolkodtató, hogy milyen összefüggés van (vagy lesz) kibontakozóban két jelenség között: a felsőbb társadalmi rétegek csökkenő gyerekszám, valamint a felsőoktatás még mindig magas beeresztő képessége között. Ha ugyanis csökken azok száma, akikre szüleik kedvező iskolai végzettségüket átörökíthetik, erőteljesebben kiterjedhet a felsőoktatás merítési bázisa a társadalom alsóbb szegmenseire. Ugyanakkor általában nő az iskolázottsági szint a társadalomban, s egyre magasabb (talán a kitolódott szülések felhalmozása miatt?) a diplomás anyák aránya az éves születésekben (pl. 2000. és 2001. évben 15,8%, 2011. és 2012. évben pedig 34,2%, KSH 2014). Mi lesz az expanziós csúcson áteső felsőoktatás (Polónyi 2016a, 2016b, Híves & Kozma 2014, Hrubos 2014, Berács et al. 2015, Nyüsti 2012, 2013, Szemerszki 2016), a magas diplomás arány és a szülési kor tetőzése (Kapitány & Spéder 2015) utáni társadalom találkozásából?

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Agresti, Alan (2002). *Categorical Data Analysis*. New York: Wiley.
- Alwin, Duane F. & Thornton, Arland (1984). Family Origins and the Schooling Process: Early versus Late Influence of the Parental Characteristics. *American Sociological Review*, 49(6), 784-802.
- Beck, Ulrich (1983). Jenseits von Stand und Klasse? – Soziale Ungleichheiten, gesellschaftliche Individualisierungsprozesse und die Entscheidung neuer sozialer Formationen und Identitäten. In Kreckel, Reinhard (ed.). *Soziale Ungleichheiten*. Verlag Otto Schwartz und Co. Göttingen. 36-74. (Magyarul megjelent: Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In Angleusz Róbert (szerk.). *Társadalmi rétegződés komponensei*. 418-464.)
- Benjamin, Rodger (2016). Az esélyegyenlőség megteremtése az egyetemről a munkahelyig. In Pusztai Gabriella, Bocsi Veronika & Ceglédi Tímea (szerk.). *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke. Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad & Budapest: Partium, PPS & ÜMK.
- Berács József, Derényi András, Kováts Gergely, Polónyi István & Temesi József (2015). *Magyar Felsőoktatás 2014 Stratégiai helyzetértékelés*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Berlinger Edina & Megyeri Krisztina (2015). Mélyszegénységből a felsőoktatásba. *Közgazdasági Szemle*, LXII, 674-699.
- Blaskó Zsuzsa (2008). Származási hatások a munkapiacra? A társadalmi egyenlőtlenségek iskolarendszeren kívüli átörökítéséről. PhD értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Blaskó Zsuzsa (2002). Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás? *Szociológiai Szemle*, 2002/2, 3-27.
- Bocsi Veronika (2013). *Az idő a kampuszokon*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Bocsi Veronika (2016). Eltérő kiindulópontok – azonos végpontok? Akadémiai integráció és eredményesség a településtípus függvényében. In Jancsák Csaba & Krémer András (szerk.). *Kisvárosi fiatalok, kisebbségek, új sebezhetőségek*. Szeged: Belvedere Meridionale. 70-84.
- Bourdieu, Pierre (1978). A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Ferge Zsuzsa & Léderer Pál (szerk.). *Tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó.

- Bukodi Erzsébet (2001). A párkapcsolat-formálódás és -felbomlás néhány társadalmi meghatározója. In Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné & Tóth István György (szerk.). *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001*. Budapest: TÁRKI-Szociális és Családügyi Minisztérium. 88-112.
- Ceglédi Tímea (2012). Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle*, 2012/2. szám, 22. évfolyam, 85-110.
- Ceglédi Tímea (2015a). Resilient teacher education students. In Pusztai, Gabriella & Ceglédi, Tímea (eds.). *Professional calling in higher education*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Ceglédi Tímea (2015b). Felsőoktatás és társadalmi egyenlőtlenségek. Reziliens pedagógusjelöltek. In Pusztai Gabriella & Ceglédi Tímea (szerk.). *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban*. Nagyvárad & Budapest: Partium, PPS & ÚMK. 116-135.
- Ceglédi Tímea (2017). A reziliencia ígéretének megvalósulása vagy a társadalmi egyenlőtlenségek élesedése a felsőoktatásban? (Doktori értekezés). Debreceni Egyetem.
- Coleman, James S. (1998). A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel György & Szántó Zoltán (szerk.). *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 11-43.
- Csokai Anita & Engler Ágnes (2016). Családok, strukturális válság, eredményesség. In Pusztai Gabriella, Engler Ágnes & Morvai Laura (szerk.). *Családok strukturális válságának hatása az iskolai eredményességre. Kutatási beszámoló*. Debrecen: CHERD-Hungary. 128-138.
- Csurgó Bernadett & Megyesi G. Boldizsár (2006). Családi döntések, Munkamegosztás és társadalomszerkezet. In Kovách Imre (szerk.). *Társadalmi metszetek*. Budapest: Napvilág Kiadó. 293-310.
- Engler Ágnes (2011). Tanulmányi pályafutás a magánéleti tervek tükrében. *Új Pedagógiai Szemle*, 2011/11-12, 173-182.
- Engler Ágnes (2013). Az élethosszig tartó tanulás genderszemponútú megközelítése. *Iskolakultúra*, 2013/2, 3-11.
- Engler Ágnes (2014a). *Hallgatói metszetek*. Debrecen: CHERD-Hungary.

- Engler Ágnes (2014b). Dilemmák felsőfokon – hallgatók családalapítási tervei. *KAPOCS: A NEMZETI CSALÁD- ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET FOLYÓIRATA*, 13(1), 17-25.
- Engler Ágnes (2015). Hallgatói elköteleződések hatása a szakmai pályára. In Pusztai Gabriella & Ceglédi Tímea (szerk.). *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban*. Nagyvárad & Budapest: Partium, PPS & ÚMK. 210-223.
- Engler Ágnes (2017). *A család mint erőforrás*. Budapest: Gondolat
- Eppich Győző & Köllő János (2014). Foglalkoztatás a válság előtt, közben és után. In Kolosi Tamás & Tóth István György (szerk.). *Társadalmi Riport 2014*. Budapest: TÁRKI. 157-178.
- Forray R. Katalin (2015). Reziliencia a cigány, roma hallgatók körében (kézirat)
- Galasi Péter (2008). *A felsőfokú végzettségű munkavállalók munkaerő-piaci helyzete és foglalkozásuk-iskolai végzettségük illeszkedése*. Budapest: Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék. 1-24.
- Gáti Annamária & Róbert Péter (2013). Munkavállalás a tanulás mellett: kényszerűség vagy befektetés? In Garai Orsolya & Veroszta Zsuzsanna (szerk.). *Frisssz diplomások 2011*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály. 93-110.
- Grotberg, Edith H. (1996). *The International Resilience Project: Findings from the Research and Effectiveness of Interventions*. (kézirat) Forrás: <http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb97a.html> (Utolsó látogatás: 2010.12.22.)
- Györgyi Zoltán (2012). *A képzés és munkaerőpiac. Találkozások és töréspontok*. Budapest: Új Mandátum.
- Hajdu Miklós, Nyíró Zsanna, Türei Gergely, Tóth István János & Varga Anita (2015). *Adatok a felsőoktatásról és a diplomások foglalkoztatásáról. Tények & összefüggések*. Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet.
- Híves Tamás & Kozma Tamás (2014). Az expanzió vége? *Educatio*, 23(2)II. szám, 239-252.

- Hrubos Ildikó (2012). (szerk.). Elefántcsonttoronyból világítótorony. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása. Budapest: Aula–Budapesti Corvinus Egyetem.
- Hrubos Ildikó (2014). Expanzió – határok nélkül. *Educatio*, 23(2), 205-215.
- Huszár Ákos (2013a). Foglalkozási osztályszerkezet I. Elméletek, modellek. *Statisztikai Szemle*, 91(1), 31-56.
- Huszár Ákos (2013b). Foglalkozási osztályszerkezet II. Az osztályozás problémái. *Statisztikai Szemle*, 91(2), 117-131.
- Hüse Lajos (2015). *Roma tanulók iskolai attitűdjeit befolyásoló tényezők*. Szakkollégiumi Tudástár 1. Nyíregyháza: Evangélikus Roma Szakkollégium.
- Kapitány Balázs & Spéder Zsolt (2015). Gyermekvállalás. In Monostori Judit, Óri Péter & Spéder Zsolt (szerk.). *Demográfiai portré 2015*. Budapest: KSH NKI. 41-56.
- Kolosi Tamás & Keller Tamás (2012). Megéri tanulni...? Származás, iskola, foglalkozás, kereset – utak és elágazások a rendszerváltást követően. In Kolosi Tamás & Tóth István György (szerk.). *Társadalmi Riport 2012*. Budapest: TÁRKI.
- Kovács Imre, Kristóf Luca & Szabó Andrea (2015). Társadalmi integráció, dezintegráció és társadalmi rétegződés. *SOCIO.HU*, (3), 63-83.
- Kozma Tamás (1975). Hátrányos helyzet. Egy oktatásügyi probléma társadalmi vetületei. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kozma Tamás (2004). *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- KSH (2012). *A gyermekvállalás társadalmi-gazdasági hátterének területi jellemzői*. <http://mek.oszk.hu/11100/11102/11102.pdf> (Utolsó látogatás: 2017.11.20.)
- KSH (2014). A népesedési folyamatok társadalmi különbségei. *Statisztikai Tükör*, 126, 1-8.
- Laurison, Daniel & Friedman, Sam (2016). The Class Pay Gap in Higher Professional and Managerial Occupations. *American Sociological Review*, 81(4), 668-695.
- Mayer, Karl Ulrich & Müller, Walter (1971). Progress in social mobility research? *Quality and Quantity: European Journal of Methodology*, 5, 142-155.

- (Magyarul megjelent: Előrelépés a társadalmi mobilitás kutatásában? In Róbert Péter (szerk.). *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest)
- Morvai Laura (2016). Eredményesség és a családok strukturális helyzete a 2014. évi kompetenciamérés tükrében. In Pusztai Gabriella, Engler Ágnes & Morvai Laura (szerk.). *Családok strukturális válságának hatása az iskolai eredményességre*. Kutatási beszámoló. Debrecen: CHERD-Hungary. 38-54.
- Nagy Péter Tibor (2010). *Utak felfelé. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19-20. századi Magyarországon*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- NCSSZI (2012). *Fiatalok családalapításhoz, házassághoz és gyermekvállaláshoz kapcsolódó attitűdjei a családi minták tükrében*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- Nyüsti Szilvia (2012). Jelentkezni vagy nem jelentkezni? A felsőfokú továbbtanulás során észlelt önkirekesztés és annak háttere. *Felsőoktatási Műhely*, 4, 85-100.
- Nyüsti Szilvia (2013). Oktatási helyzetkép. In Székely Levente (szerk.). *Magyar Ifjúság 2012*. Budapest: Kutatópont. 90–126.
- Polónyi István (2016a). Felsőoktatás a koncepciók keresztútján. Felsőoktatás a koncepciók keresztútján. *Köz-gazdaság*, 11(2), 209-222.
- Polónyi István (2016b). *Emberi erőforrásaink 21. százada*. Budapest: Gondolat.
- Pusztai Gabriella (2004). Kapcsolatban a jövővel: Roma/cigány diplomások pályafutását támogató erőforrások. *Valóság*, XLVII(5), 69-84.
- Pusztai Gabriella (2009). *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest: Új Mandátum.
- Pusztai Gabriella (2011). A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Reay, Diane, Crozier, Gill & Clayton, John (2009). "Strangers in Paradise"? Working-class Students in Elite Universities. *Sociology*, 43(6), 1103-1121.
- Róbert Péter (2010). Öt évvel végzés után: diplomás pályakezdés nemzetközi összehasonlításban. In Kolosi Tamás & Tóth István György (szerk.). *Társadalmi Riport 2010*. Budapest: TÁRKI. 472-487.
- Rodgers, Timothy (2016). A hozzáadott érték mérése a felsőoktatásban. In Pusztai Gabriella, Bocsi Veronika & Ceglédi Tímea (szerk.). *A felsőoktatás*

- (hozzáadott) értéke. *Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad & Budapest: Partium, PPS & ÚMK. 90-111.
- Sági Matild (2010). Kulturális szegmentáció: „mindenevők”, „válogatósak”, „egysíkúak” és „nélkülözők”? Az „omnivore-univore” modell alkalmazhatósága Magyarországon In Kolosi Tamás & Tóth István György (szerk.). *Társadalmi Riport 2010*. Budapest: TÁRKI. 288-311.
- Széll Krisztián (2016). Külföldi támogatási gyakorlatok. In Fehérvári Anikó, Misley Helga, Széll Krisztián, Szemerszki Marianna & Veroszta Zsuzsanna (szerk.). *A felsőoktatás szociális dimenziója. Hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban*. Budapest: Tempus Közalapítvány, 19-40.
- Szemerszki Marianna (2016). Hátrányos helyzetű csoportok felsőoktatásba való bekerülése. In Fehérvári Anikó, Misley Helga, Széll Krisztián, Szemerszki Marianna & Veroszta Zsuzsanna (szerk.). *A felsőoktatás szociális dimenziója. Hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban*. Budapest: Tempus Közalapítvány.
- Tózsér Zoltán (2012). A „nem-tradicionális” hallgató. A nemzetközi szakirodalom tanulságai. *Iskolakultúra*, 2012/2.
- Veroszta Zsuzsanna (2010). Felsőoktatási értékek – hallgatói szemmel. A felsőoktatás küldetésére vonatkozó hallgatói értékstruktúrák feltárása (Ph.D. értekezés). Budapest.
- Veroszta Zsuzsanna (2015). *Frissdiplomások 2014*. Budapest: Educatio Nonprofit Kht.
- Veroszta Zsuzsanna (2016a). *Frissdiplomások 2015*. Budapest: Oktatási Hivatal Felsőoktatási Elemzési Főosztály.
- Veroszta Zsuzsanna (2016b). Hátrányos helyzetű hallgatói csoportok képzési életútja és munkaerő-piaci kilépése. In Fehérvári Anikó, Misley Helga, Széll Krisztián, Szemerszki Marianna & Veroszta Zsuzsanna (szerk.). *A felsőoktatás szociális dimenziója. Hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban*. Budapest: Tempus Közalapítvány.
- Vukasović, Martina & Sarrico, Claudia S. (2010). Inequality in Higher Education: Definitions, Measurements, Inferences. In Goastellec, Gaelle (ed.). *Understanding Inequalities in, through and by Higher Education*. Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers. XI-XVI.

KARRIER CSALÁDDAL VAGY KARRIER EGYEDÜL? HALLGATÓK MUNKAÉRTÉKEINEK VIZSGÁLATA

Bocsi Veronika

A hallgatók munkaértékeit számos aspektusból vizsgálta eddig mind a nemzetközi szakirodalom (Abu-Saad & Isralowitz 1997, Fiorentine 1988, Duffy & Sedlacek 2007), mind pedig a hazai tudományos közösség (Fényes 2010, Pusztai 2009). Sok, a munkaértékeket alakító háttértényező hatását ismerjük - vagy inkább az egyes vizsgálatokban kimutatott összefüggéseket, hiszen az eltérő kutatási eredmények az eltérő külső kontextusokkal és az eltérő mintákkal is magyarázhatók. A külső kontextusok közé tartoznak mind a munkaerő-piaci sajátosságok, mind az egyes országokra jellemző nemi szerep-mintázatok, mind pedig az értékpreferenciák lényeges vonásai (amelyek a munkára vonatkozó társadalmi normákat, annak súlypontjait is tartalmazzák). Tanulmányunk célja, hogy a családalapítási tervek munkaértékekre gyakorolt hatását vizsgáljuk meg a CSAK Kutatás 2017-es adatbázisának segítségével.

A MUNKAÉRTÉKEK FOGALMA

A munkaértékek jelenségkörével kapcsolatban a szakirodalom sem foglal egyértelműen állást abban a kérdésben, hogy azok az értékpreferenciák részeit képezik-e vagy pedig önálló területként definiálhatók. Az értékek fogalmi jellemzőit a munkaértékekre is tudjuk vonatkoztatni, azaz egyfajta irányelvekről van szó, amelyek a cselekedeteinkre, döntéseinkre is hatást gyakorolnak, s mezo- és makroszinten a társadalmi integrációban is fontos

szerepet játszanak. Sajátos mintázatai, melyek nem csak egyéneknél, hanem társadalmi csoportonként is eltérő rajzlatokat mutatnak, egyrészt interpretálhatók az értékpreferenciákra alkalmazott (pl. Schwartz 2003) nevéhez kapcsolható kétdimenziós modellel), valamint a munkaértékek területére kidolgozott modellekkel is. Az extrinzik és az intrinzik munkaérték-kategóriák használata ez utóbbi csoportba sorolható. Az intrinzik munkaértékek súlypontja a saját képességek kibontakoztatásához, a hivatástudathoz és az elhíváshoz kapcsolódik, míg az extrinzik munkaértékek az munka és a magánélet egyensúlyához, a munkavégzés körülményeihez, a kiszámítható munkaviszonyhoz, illetve a keresetre vonatkozó elvárásokhoz kapcsolhatók. A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok segítségével megrajzolhatjuk az egyes országok munkára vonatkozó preferenciáinak főbb sajátosságait (Ester et al. 2006), míg az országok belő különbségeire fókuszáló elemzések leggyakrabban a munkaértékek és foglalkozások kapcsolatát vizsgálják meg (Knafo & Sagiv 2004, Koivula 2008).

Magyarország munkaérték-preferenciái inkább az extrinzik értékek irányába mutatnak (Ester et al. 2006). A hazai értékpreferencia-kutatások hangsúlyozzák a „hatékonyság” változójának csekély szerepét (Földvári 2009), amelynek munkaerő-piaci konzekvenciái nagyon fontosak. A Hofstede-féle kutatások alapján (Hofstede & Hofstede 2008) a magyarok értékpreferenciáinak fontos, a munkára vonatkozatható elemei az alacsony hatalmi távolság (ami a munkahelyek hierarchiájának csekélyebb elfogadásával rokonítható), az individuális beállítottság (saját, illetve családi érdekek előtérbe helyezése és a közösségi értékek háttérbe szorulása), az alacsony bizonytalanságtűrés (ami az alkalmazotti formákat vagy a munkaszerződésekre irányuló elvárásokat alakíthatja), valamint a maszkulinitás (versenyhelyzetek elfogadása és sikerorientáció).¹

A munkaértékek nemi eltéréseivel kapcsolatban a kutatások szerint a férfiak munkára vonatkozó elvárásaiban hangsúlyosabb a

¹ Az indexértékek forrása: <https://geert-hofstede.com/hungary.html>

teljesítményközpontúság és a sikerorientáció (Ryckman & Houston 2003). Moore és Ollenburger (1986) a férfiak esetében többek között a teljesítmény, a verseny, az autonómia és a presztízs értékeit, a nőknél pedig a szociális kapcsolatokat, a munka és a szabadidő közötti kiegyensúlyozottságot nevezte meg a preferált értékek között.

A HALLGATÓK MUNKAÉRTÉKEI

A munkaértékek vizsgálata serdülő- és ifjúkorban is releváns, ugyanakkor azok rendszerét ebben az életszakaszban még nem tekinthetjük kiforrott rendszernek. A munkára vonatkozó elképzelések kialakulása belenyúlik a koragyermekkorba, s köthető a szülői példákhoz, lakókörnyezeti és intézményi hatásokhoz, s értelemszerűen az első munkaerő-piaci tapasztalatok is alakítják. A hallgatói munkavállalás terjedése miatt (Altorjai és Róbert 2006, Fényes 2010, Szócs 2013) a diákok egy jelentős része rendelkezik ilyen tapasztalatokkal, még ha sok esetben a végzett munka nem is köthető a képzés tudományterületéhez.

A képzések profilja minden bizonnyal kapcsolatban áll a munkára vonatkozó elképzelésekkel. Itt kölcsönös hatást feltételezhetünk – a kompetitív, maszkulin munkaértékekkel bíró beállítottság sokkal kevésbé rokonítható pl. a segítő szakmákkal, másrészt viszont a pedagóguspálya választása mögött sok esetben a családdal való összeegyeztethetőség lehetősége húzódik meg. Ugyanakkor az is könnyedén elképzelhető, hogy bizonyos profilú munkák végzése visszahat a munkaértékek rendszerére, s például pár, flexibilis munkaidőben eltöltött év után mindez kívánalomként rögzül a munkavállalásban.

Mivel a hallgatói populáció szociokulturális háttere kedvezőbb, s a képzések sokkal inkább lehetőséget kínálnak az elhívásra vagy a karrierépítésre, joggal feltételezhetjük az intrinzik munkaértékek dominánsabb szerepét. Itt azonban látnunk kell azt, hogy a külső, gazdasági és munkaerő-piaci adottságok, valamint az országok sajátos értékmintázatai befolyásolják a vizsgálatok eredményeit.

Számos kutatás foglalkozik a hallgatók munkaértékeivel, meghatározzák annak rajzolatait és igyekeznek feltárni a fő magyarázó változók rendszerét. Duffy és Sedlacek (2007) egy több mint háromezer fős, egyesült államokbeli minta segítségével a munkaértékek négy fő szegmensét elemezte (extrinzik, intrinzik, társadalmat segítő, presztízs orientált), s azt találta, hogy a leginkább elfogadott item egy intrinzik érték lett (személyes érdeklődés), s csupán ezt követte a magas fizetésre vonatkozó kijelentés választása. A presztízs és a gyors karrier a hallgatói munkaértékek középmezőnyében helyezkedett el. A szerzők eltéréseket tudtak dokumentálni egyrészt a jövedelem alapján (a közepes státusú családokból érkeztek az intrinzik értékeket inkább preferálók), illetve az afro-amerikai és az ázsiai hallgatók sokkal inkább mutattak extrinzik jegyeket. Egy jordániai hallgatói mintában a munkaértékek két leginkább preferált iteme a munka területén elérhető teljesítményre, illetve az anyagi biztonságra vonatkozott (a két kijelentés között 0,03-os eltérés mutatkozott egy ötfokozatú skálát használva). A kiszámítható munkaviszony, illetve a társadalom segítségére vonatkozó itemek elfogadottsága jóval kedvezőtlenebbnek mutatkozott (Khasawneh 2010).

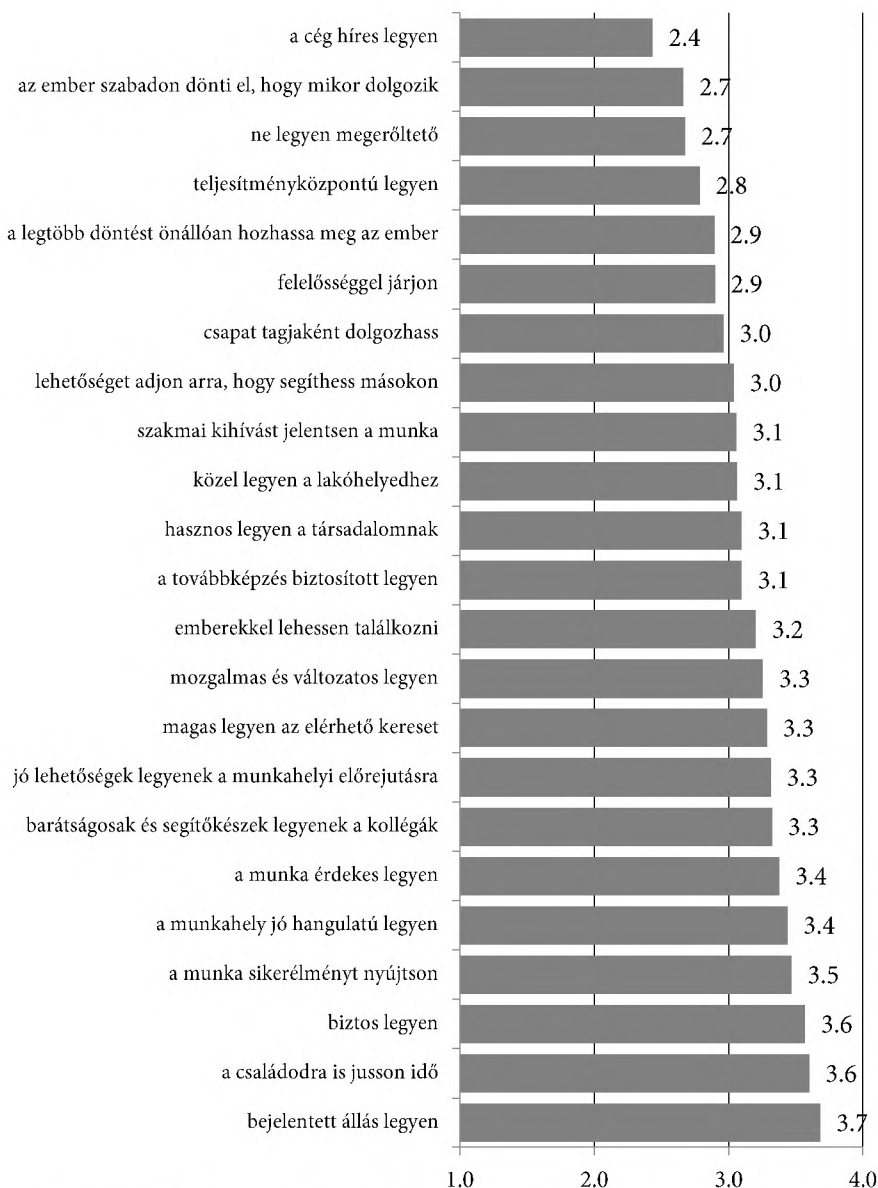
A hazai kutatások egyrészt a munkaértékek és a pályaválasztás kapcsolatára fókuszálnak (Kovácsné Tóth 2007, Szemes & Harsányi 2016; Fónai et al. 1999), s leginkább a Super-féle értékesztet használják. Kevésbé érintik azonban a munkaértékek mintázatait – különös tekintettel bizonyos háttérváltozók hatásaira. Ezeket az összefüggéseket a Debreceni Egyetemen folyó kutatásokból ismerhetjük. Fényes (2010) a régióban a diákok munkaattitűdjét gender szempontból elemezte, s jutott arra a következtetésre, hogy a férfiak sokkal inkább preferálják a flexibilis munkaidőt vagy a magasabb fizetést, míg a nők esetében előtérbe került a munka családi élettel való összeegyeztethetősége és felelősségteljessége is. A nemek munkához való viszonyulása nem mentes belső ellentmondásoktól és törésvonalaktól sem, hiszen a férfiaknál erőteljesebben jelent meg a teljesítményközpontú munka iteme mellett a „ne legyen megerőltető”

kijelentés is. Pusztai (2009) a Regionális Egyetem Kutatás 2005-ös adatbázisát felhasználva altruista, élményközpontú, kockázatminimalizáló, karrierorientált és függetlenségre törekvő faktorokat különített el (ezek a kategóriák a már korábban idézett Schwartz-féle értéktípológiában is jól értelmezhetők). A szerző úgy találta, hogy a magas státusú hallgatók erőteljesebb tudásorientációval jellemezhetők, de körükben megfogható az élményközpontú munka dominánsabb jelenléte is, ugyanakkor a család társadalmi státusa és a munkaértékek között nem talált számottevő összefüggést.

A Debreceni Egyetem hallgatóinak 2012-es munkaérték-preferenciát a HERD kutatás² segítségével ismerhetjük meg. Ezt a mintázatot az 1. ábra ismerteti.

² Higher Education for Social Cohesion. Cooperative Research and Development in Cross-border Area, regisztrációs szám: HURO/0901/253/2.2.2. Vezető: Prof. Dr. Kozma Tamás.

1. ábra Munkaértékek átlagai a hallgatói mintában négyfokozatú skálával mérve

Forrás: HERD 2012, N=1118, négyfokozatú skálával mérve.

Láthatjuk, hogy a legfontosabb munkaértékek nem az önkiteljesítéshez, hanem a létfenntartáshoz kapcsolódnak, hiszen a három legfontosabb item ehhez a szükséglethez kapcsolódik (bejelentett állás legyen, családra is jusson idő, biztos állás legyen). Az ezt követő elemek között ugyanakkor már több olyat is találunk, amelyek a munkát célértékként definiálják, és megjelenik a foglalkozás segítségével történő önkiteljesítés gondolatköre is (sikerélményt nyújtson, érdekes legyen). Figyelmet érdemel, hogy a keresethez és az előre jutáshoz kapcsolódó itemek a listának csupán a középső régiójában kapnak helyet, és olyan állítások is megelőzik ezeket, mint például a „barátságosak és segítőkészek legyenek a kollégák” vagy a „munkahely jó hangulatú legyen”. Kiemelésre érdemesnek találjuk még, hogy a modernizációhoz és az ipari munkarendhez kapcsolódó olyan jegyek, mint a felelősségteljeség vagy a teljesítményközpontúság csupán a lista leghátsó régiójában szerepelnek. Az egyéni szabadság itemei (önálló döntések meghozatala, időbeosztás kialakítása) szintén hátul kapnak helyet, s szemléletes, hogy a szakmai kihívás a 23 értékből csupán a 15. legfontosabb lett a diákok értelmezésében.

A fent használt itemsor két eleme köthető leginkább a család és a munka szférájának összeegyeztettségéhez. Láthatjuk, hogy a „a családomra is jusson idő” kijelentés pozíciója kedvező, hiszen a 1118 válaszadó 3,6-os átlaggal összességében a második pozícióba rangsorolta. Azonban az is egyértelmű, hogy a két szféra összeegyeztettségét nem a flexibilis időbeosztás keretein belül kívánják a hallgatók megvalósítani – „az ember szabadon dönti el, hogy mikor dolgozik” kijelentés csupán 2,66-os átlaggal az utolsó előtti pozíciót foglalja el.

MÓDSZERTAN

Elemzésünkben a CSAK Kutatás 2017 tavaszán felvett 1502 fős kérdőívét használtuk fel, amelyben 19 itemmel és négyfokozatú skálával mértük fel a diákok munkaértékeit. A kutatás itemsora részben megegyezett az előbb

említett HERD Kutatás itemsorával, ám a két kérdésblokk teljesen nem feleltethető meg egymásnak.

Független változóként a nemet, a jelenlegi párkapcsolati státuszt és a gyermekvállalással kapcsolatos terveket használtuk fel.

Hipotéziseink a következők voltak:

- A párkapcsolati tervekre vonatkozó elképzelések nem állnak kapcsolatban sem a karrierközpontú, sem pedig a családra fókuszáló munkaértékek megítélésével a férfiak esetében, míg a női válaszadóknál összefüggés lesz kimutatható.
- A gyermekvállalásra vonatkozó kijelentések kapcsán is hasonló rajzolatot feltételezünk.
- A férfiak és a nők almintájának munkaértékeit összehasonlítva arra számítunk, hogy a karrierrel kapcsolatban nem találunk eltéréseket, a családdal való összeegyeztethetőség esetében ugyanakkor igen.
- Korrelációelemzést végezve arra számítunk, hogy a két nem esetében az egyes munkaértékek összekapcsolódásának mintázata eltérő lesz (Pearson-féle korrelációs együtthatóval mérve).

Hipotéziseinket arra gondolatra fűztük fel, hogy a családalapítás és a párkapcsolati státusz egy nő esetében a nemi szerepelvárások miatt erősebben távolítja el egymástól a munkaértékek két pólusát, míg a férfiak esetében ez a két terület sokkal inkább összeegyeztethető.

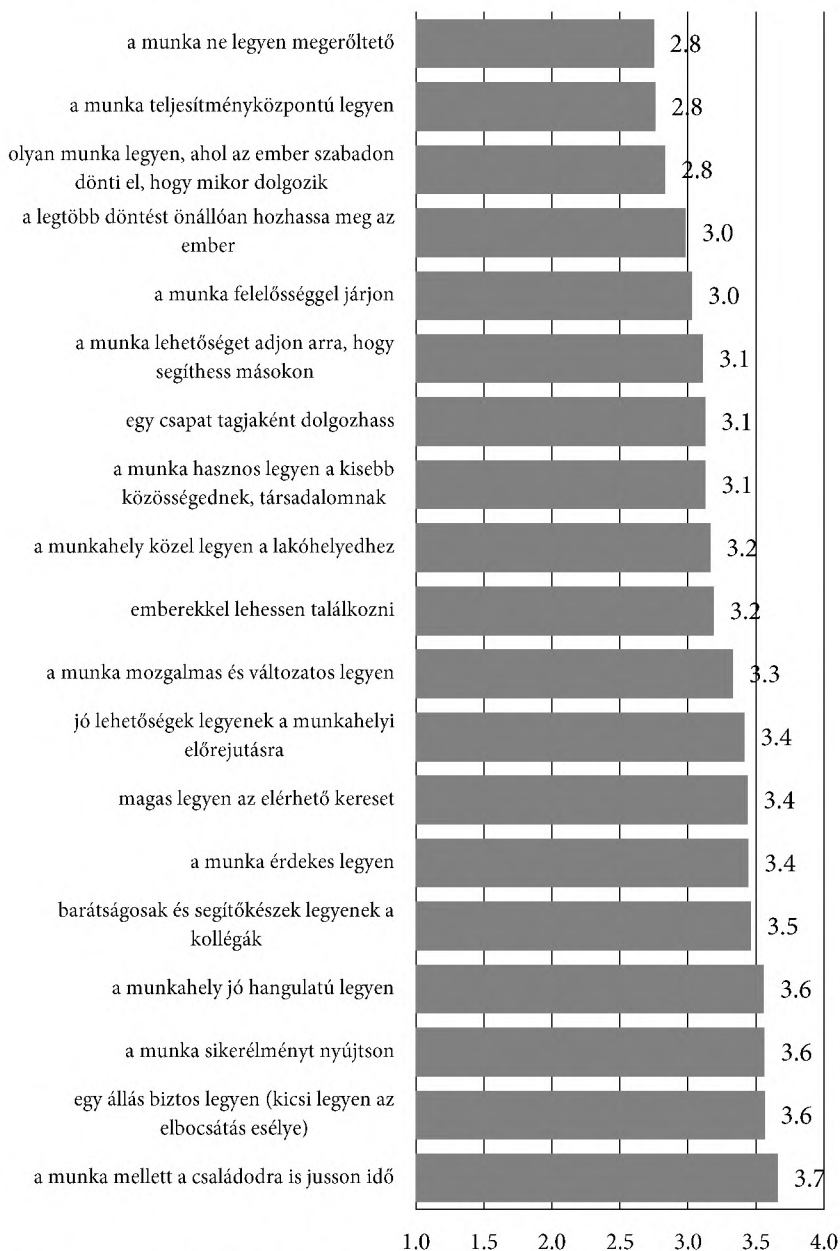
Elemzésünk során átlagokat, ANOVA-tesztet és korrelációs elemzést használtunk fel.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A CSAK Kutatás adatbázisában a válaszadók 51,8%-a volt nő, 40%-a férfi, a válaszhiany mértéke pedig 8,2% volt. A tervezett gyermekszámokkal kapcsolatban azt mondhatjuk el, hogy a megkérdezettek 4,2%-a nem tervez gyermekvállalást, 10,5% bizonytalan, 21,9%-a legalább egy gyermeket szeretne, míg 55,4% legalább kettőt. (8,1% nem adott választ a kérdésre.) A

párkapcsolati tervekkel kapcsolatban három kategóriát alakítottunk ki: egy lazább kötődésű csoportot (akik nem szeretnének elköteleződni, nyitott kapcsolatot tervezők, együttélést nem tervezők – 4,8%), egy élettársi kapcsolatot tervező csoportot (7,6%), egy előbb együttélést, majd házasságot tervező (43,9%), illetve egy házasságot tervező csoportot (43,5%). A munkaértékek rajzolatát a második ábra mutatja be.

2. ábra A munkaértékek rajzolata a CSAK Kutatás alapján

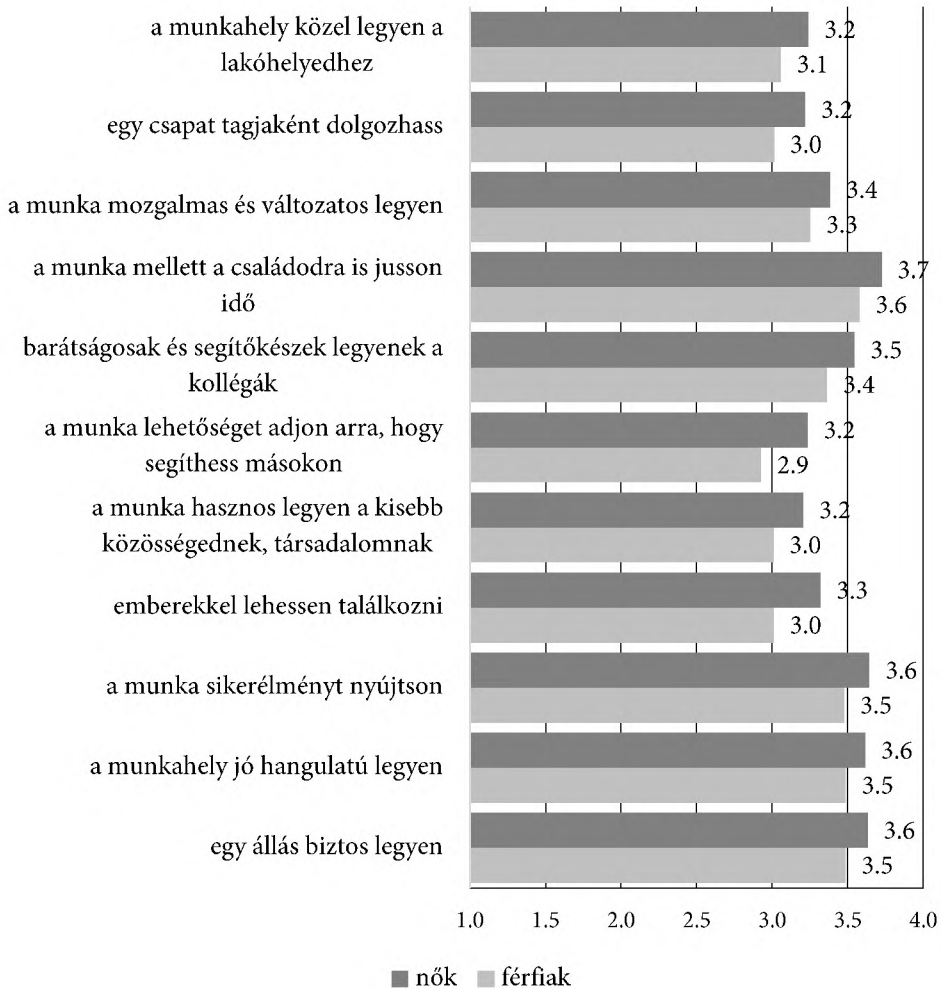

Forrás: CSAK 2017, átlagok, N= min. 1201, négyfokozatú skálával mérve.

Az első pozícióban a „munka mellett a családdra is jusson idő” kijelentést láthatjuk. A 2012-es vizsgálatban listavezető érték („bejelentett állás legyen”) a CSAK Kutatásban nem kapott helyet. A legfontosabb attitűdöket az intrinzik, kiteljesedést biztosító, illetve az extrinzik kategórián belül a munka kedvező társas környezetével, a kiszámíthatósággal kapcsolatos beállítottság jellemzi. Relatív magasabb pozícióban találjuk a magas keresetet. A flexibilis munkavégzés igénye továbbra sem jellemző, ahogyan az önálló döntéshozatal és a teljesítményalapú munka sem. Ezek a mintázatok mintha ellentmondának a Hofstede-féle maszkulin beállítottságnak, hiszen a kompetitív mintázatoknak alig találjuk nyomát. A lakóhely közelsége, amely a gyermeknevelés szempontjából kulcsfontosságú tényező lehet, a középmezőnyben kap helyet.

Elemzésünk második lépésében a nemi eltéréseket vizsgáltuk meg ANOVA-teszttel ($p < 0,05$). Itt előzetesen azt az elvárást fogalmazzuk meg, hogy a karriertervekkel kapcsolatban nem találunk eltéréseket, a családdal való összeegyeztethetőséghez kapcsolódó itemek esetében viszont a nők magasabb átlagait prognosztizáltuk. A kapott adatokat a harmadik ábra mutatja be.

3. ábra A munkaértékek nemi eltérései

Forrás: CSAK 2017, N = min. 1154, négyfokozatú skála értékei, ANOVA-teszttel mért szignifikáns különbségek, $p < 0,05$.

Láthatjuk, hogy a szignifikáns eltérésekben csakugyan megjelenik a családdal való összeegyeztethetőség (munkahely közelsége, családra is legyen idő...), ugyanakkor a flexibilis munka, úgy tűnik, nem lesz jellemzőbb elvárás a nők esetében. A kompetitív, karrierközpontú kijelentések esetében

ugyanakkor nem találunk eltéréseket (magas kereset, önálló döntések, teljesítményközpontúság). A sikerélmény, a mozgalmasság, társas kapcsolatok és a segítség motívuma fontosabb még a női almintában.

Ugyanakkor korábbi elemzéseink során már találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy a férfiak minden itemet alacsonyabbra értékelnek (Bocsi 2015). Éppen ezért ez esetben az egyes itemek pozícióit is megvizsgáltuk. Ha a pozíciók vizsgálatakor a minimum háromtól nagyobb eltéréseket elemezzük, akkor a munka szociális jellegében és a kereset fontosságában találunk különbséget. Az előző tényezők a nők számára, míg az utóbbi a férfiak számára fontosabb. Eltűnik a nők, intrinzik, önkiteljesítéssel összeköthető beállítottsága, s ebben az esetben sem fogunk eltérést találni a kompetitív, felelősséget és döntési jogkört igénylő attitűdök között. Láthatjuk, hogy a munkahely és a lakóhely közelsége sem mutat eltérést a pozíciók elemzésekor, s mind a két nem a legfontosabb munkaértéknek a család és munka összeegyeztethetőségét tartja (1. táblázat).

1. táblázat Munkaértékek nemi eltérései a pozíciók szerint

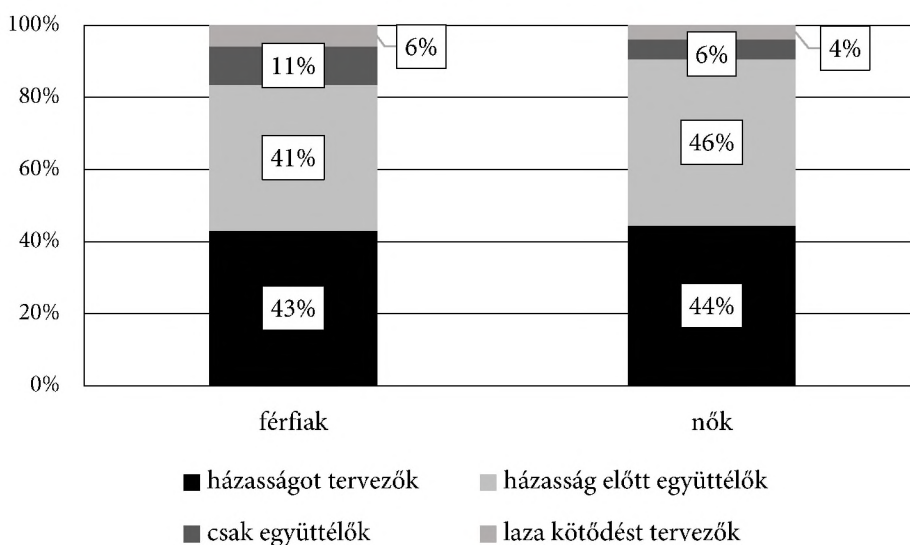
férfiak		nők	
3,6	a munka mellett a családdra is jusson idő	3,7	a munka mellett a családdra is jusson idő
3,5	a munkahely jó hangulatú legyen	3,6	a munka sikerélményt nyújtson
3,5	egy állás biztos legyen (kicsi legyen az elbocsátás esélye)	3,6	egy állás biztos legyen (kicsi legyen az elbocsátás esélye)
3,5	a munka sikerélményt nyújtson	3,6	a munkahely jó hangulatú legyen
3,4	magas legyen az elérhető kereset	3,5	barátóságosak és segítőkészek legyenek a kollégák
3,4	a munka érdekes legyen	3,5	a munka érdekes legyen
3,4	jó lehetőségek legyenek a munkahelyi előrejutásra	3,4	jó lehetőségek legyenek a munkahelyi előrejutásra
3,4	barátóságosak és segítőkészek legyenek a kollégák	3,4	magas legyen az elérhető kereset
3,3	a munka mozgalmas és változatos legyen	3,4	a munka mozgalmas és változatos legyen
3,1	a munkahely közel legyen a lakóhelyedhez	3,3	emberekkel lehessen találkozni
3,0	egy csapat tagjaként dolgozhass	3,2	a munkahely közel legyen a lakóhelyedhez
3,0	emberekkel lehessen találkozni	3,2	a munka lehetőséget adjon arra, hogy segíthess másokon
3,0	a munka hasznos legyen a kisebb közösségednek, társadalomnak	3,2	egy csapat tagjaként dolgozhass
3,0	a legtöbb döntést önállóan hozhassa meg az ember	3,2	a munka hasznos legyen a kisebb közösségednek, társadalomnak
3,0	a munka felelősséggel járjon	3,1	a munka felelősséggel járjon
2,9	a munka lehetőséget adjon arra, hogy segíthess másokon	3,0	a legtöbb döntést önállóan hozhassa meg az ember
2,9	olyan munka legyen, ahol az ember szabadon dönti el, hogy mikor dolgozik	2,8	olyan munka legyen, ahol az ember szabadon dönti el, hogy mikor dolgozik
2,8	a munka teljesítményközpontú legyen	2,8	a munka teljesítményközpontú legyen
2,8	a munka ne legyen megerőltető	2,7	a munka ne legyen megerőltető

Forrás: CSAK 2017, 2017, N= min. 1154, négyfokozatú skála értékei, vastaggal a min. három helynyi eltérést mutató itemek.

A PÁRKAPCSOLATI TERVEK ÉS A MUNKAÉRTÉKEK KAPCSOLATA

Az első hipotézisünk a párkapcsolati terve és a munkaértékek összefüggéseire vonatkozott. Mielőtt ezen összefüggéseket feltárnánk, megvizsgáljuk a párkapcsolati tervek nemi eltéréseit, amit a 4. ábra mutat be. Az ábráról leolvasható, hogy a szorosabb elköteleződés kategóriái (házasságot tervezők, házasság előtt együttélők) százalékos értékei magasabbak a nők esetében. A laza kötődésű csoportok elemszámai alacsonyak (N=33 és 28), ezt az eredmények általánosításánál figyelembe kell venni.

4. ábra A párkapcsolati tervek nemi megoszlása

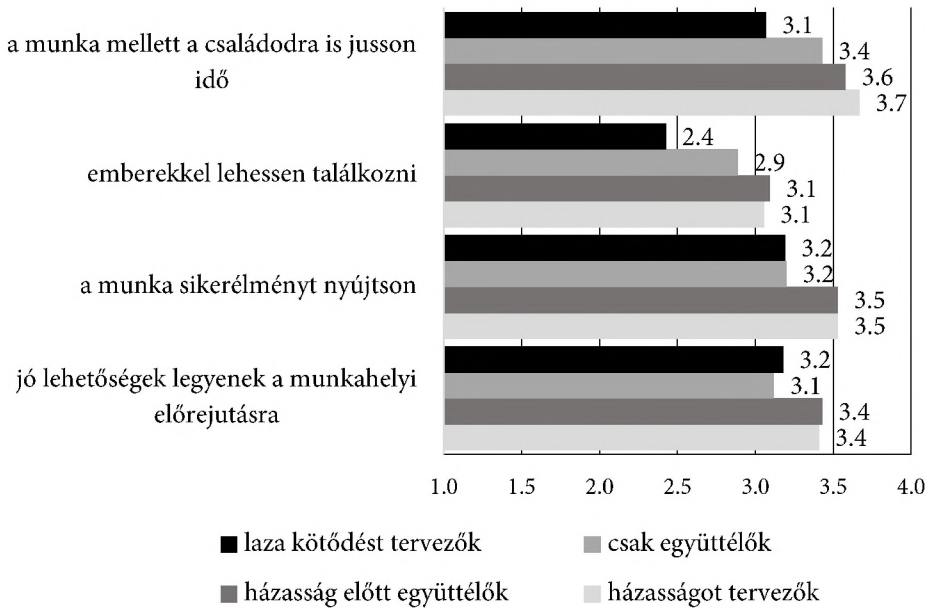

Forrás: CSAK 2017, N=1379, százalékban megadva.

Ha a férfiakra almintáját leválasztjuk, akkor a munkaértékek négy esetben mutatnak szignifikáns különbségeket a párkapcsolati tervek mentén (ANOVA-teszt, $p < 0,05$). A családbarát időbeosztás rajzolata logikusnak mondható. A sikerélmény, amely klasszikus intrinzik munkaérték, a stabilabb kapcsolati formákat preferálók között kap magasabb átlagokat, de az ő esetükben lesz jellemző a karrierépítés kiemelt fontossága is. Összességében azt mondhatjuk, hogy a párkapcsolati tervek a férfiak esetében

nem hogy eltávolítanák a fiatalokat a karrierépítés és a munkában való kiteljesedés gondolatától, hanem együtt járnak azzal (5. ábra).

5. ábra A párkapcsolati tervek munkaértékekre gyakorolt hatásai a férfiak almintájában

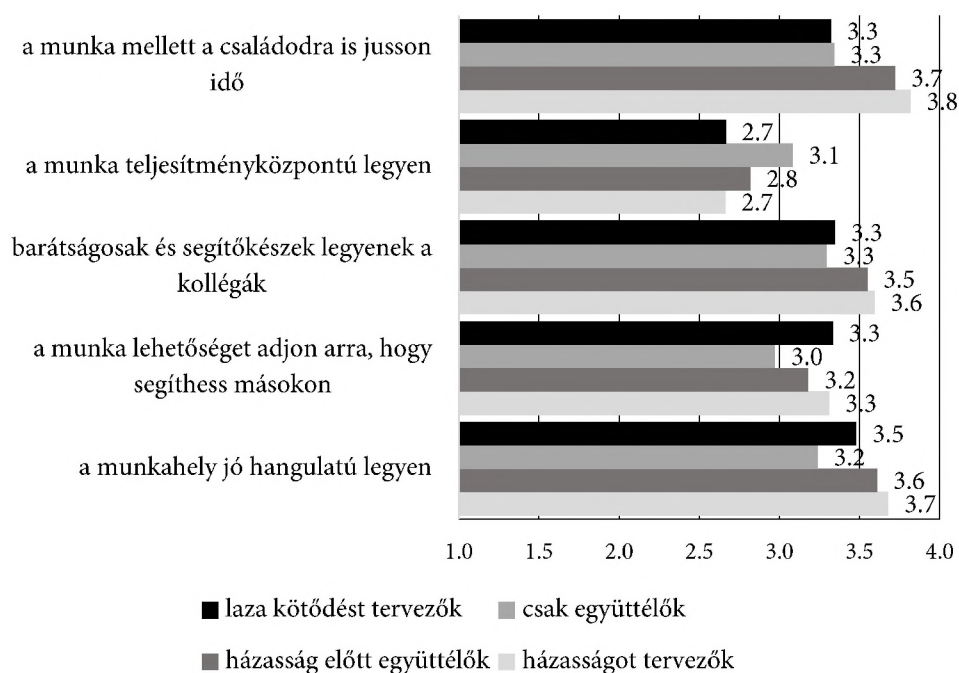

Forrás: CSAK 2017, N= min. 465 munkaértékenként, átlagok négyfokozatú skálával mérve, ANOVA-tesztel mért szignifikáns különbségek, $p < 0,05$.

Ha ugyanezzel a logikával (ANOVA-teszt, $p < 0,05$) a női almintában is megvizsgáljuk a szignifikáns összefüggéseket (6. ábra). A magasabb elköteleződéssel jellemezhető nők esetében olyan itemek kapnak kitüntetett szerepet, amely egyrészt a kényelmes munkavégzés szociális összetevőjéhez kapcsolódnak (barátságos kollégák, jó hangulatú munkahely), másrészt pedig a munka és a család összeegyeztethetőségéhez. Azt is látnunk kell azonban, hogy a teljesítményközpontú munka is ebben a csoportban kapja a legalacsonyabb értéket – az összefüggés azonban nem lineáris. Speciális

mintázatot mutatnak a csak együttélést tervező nők: teljesítményközpontú attitűd rájuk lesz a leginkább jellemző, s kevésbé tartják fontosnak a munkavégzés társas háttérét, míg a másokon való segítség a laza kötődésű csoportban is tipikusnak számít. Ez arra utalhat, hogy a lazább párkapcsolati tervek nem jelentenek automatikusan individuális beállítottságot és értékrendet.

6. ábra A párkapcsolati tervek munkaértékekre gyakorolt hatásai a női almintájában

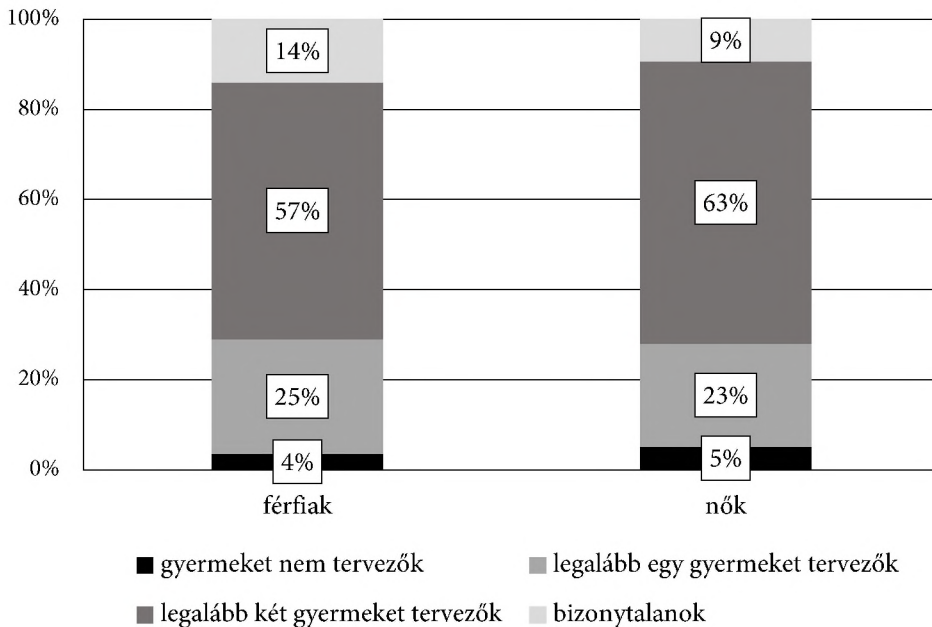

Forrás: CSAK 2017, N= min. 655 munkaértékenként, átlagok négyfokozatú skálával mérve. ANOVA-teszttel mért szignifikáns különbségek, $p < 0,05$.

A GYERMEKVÁLLALÁSI TERVEK ÉS A MUNKAÉRTÉKEK KAPCSOLATA

A gyermekvállalási tervek és a munkaértékek összevetése előtt a gyermekvállalási tervek nemi eltéréseit elemezzük. A 7. ábra mutatja be az erre vonatkozó összefüggéseket. Láthatjuk, hogy a gyermeket nem tervezők a nők között vannak jelen nagyobb százalékban (5,2%), míg a bizonytalanok között a férfiak vannak jelen nagyobb arányban (14%). Azok között, akik legalább két gyermeket szeretnének, a nők felülreprezentáltak (62,7%). A gyermeket tudatosan nem tervezők alacsony elemszáma miatt az ezen almintákra vonatkozó kijelentések inkább jelzésértékűek (N= 20 és 39).

7. ábra Gyermekvállalási tervek nemi megoszlása

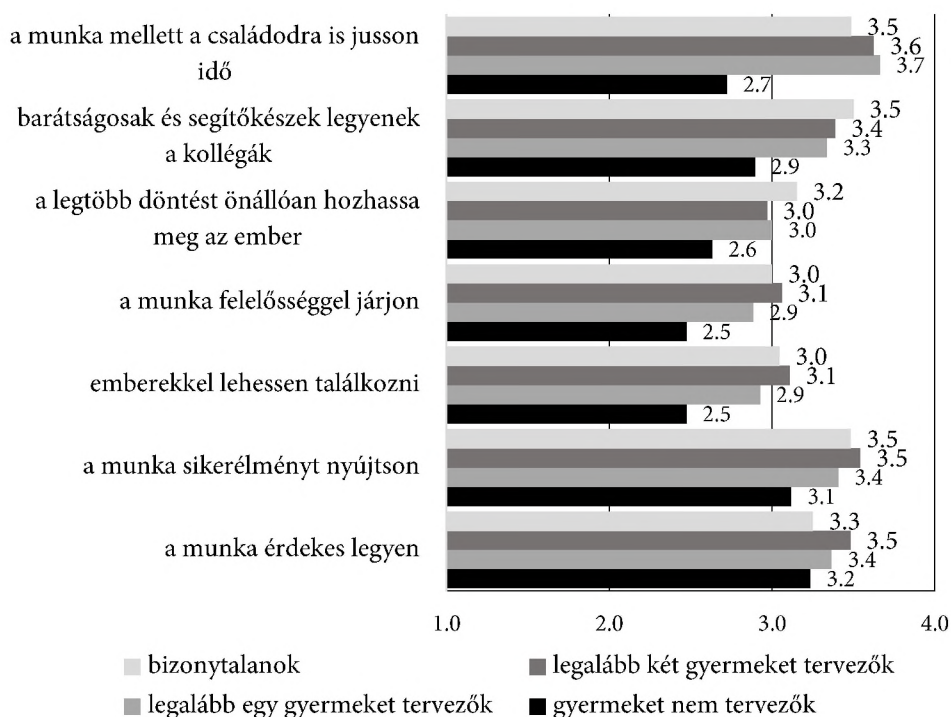

Forrás: CSAK 2017, N=1319, százalékban megadva.

A férfiak gyermekvállalási terveinek munkaértékekre gyakorolt hatását a 8. ábra mutatja be (ANOVA-teszt, $p < 0,05$). Láthatjuk, hogy a család fenntartásához szükséges és a karrierhez kapcsolódó itemeket a tervezett gyermekvállalás nem alakítja (magas kereset, biztos állás, lehetőségek az

előrejutásra), kapcsolatban áll azonban a társas beágyazottsággal, az önálló és felelősségteljes munkával, illetve bizonyos intrinzik értékekkel (érdekes munka, sikerélmény). Minden kategóriában a gyermeket nem tervezőkhöz kapcsolhatjuk a legalacsonyabb értékeket – a kapcsolat azonban nem lineáris. Bizonyos munkaértékek a bizonytalanokra lesznek a legjellemzőbbek, míg az intrinzik értékek és a felelősségteljesség a két vagy több gyermeket tervezőkre. Egyértelműnek tűnik, hogy a több gyermeket tervező férfiak esetében nem találhatjuk meg a családfenntartással, karrierrel kapcsolatos elemek dominánsabb jelenlétét.

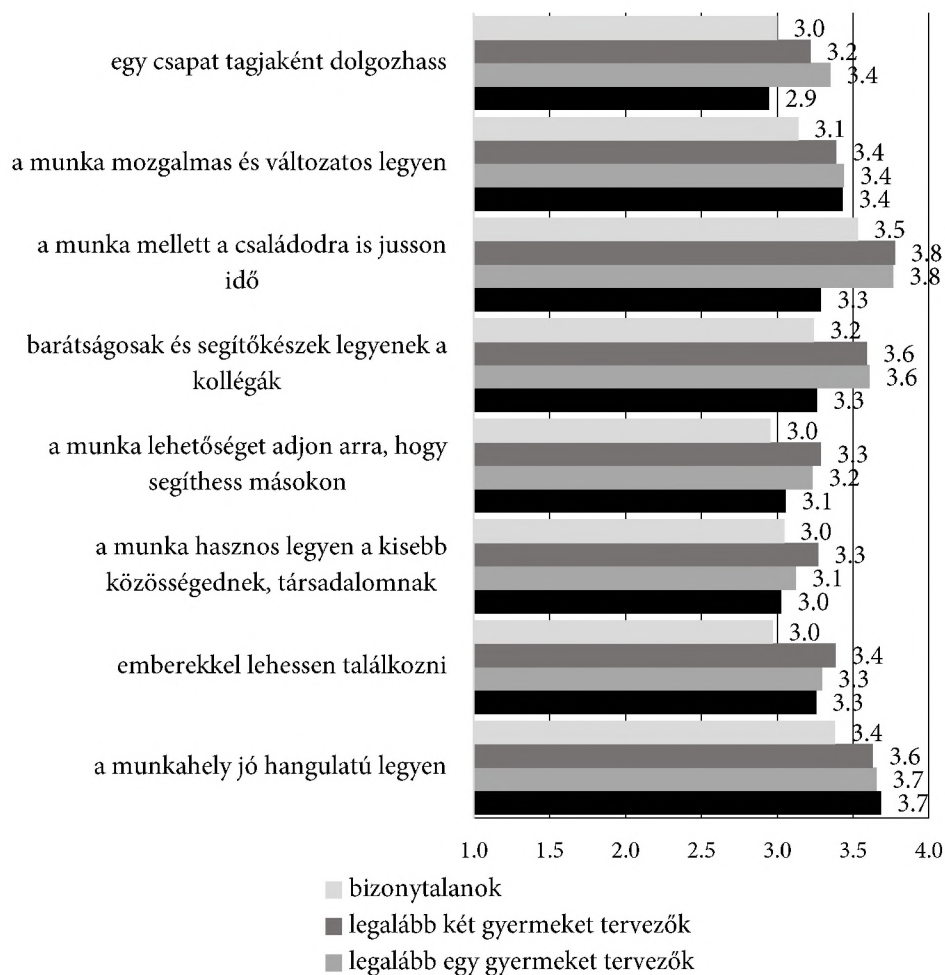
8. ábra A gyermekvállalási tervek munkaértékekre gyakorolt hatása a férfiak almintájában

Forrás: CSAK 2017, N= min. 472 munkaértékenként, négyfokozatú skálák százalékos értékei. ANOVA-teszttel mért szignifikáns különbségek, $p < 0,05$.

A női almintában is egyértelműen látszik, hogy a karriertervek, a biztos munkahely és a magas kereset nem kapcsolódik össze a tervezett gyermekszámmal, s nem jellemzőbb rájuk a teljesítményközpontúbb, önállóbb vagy felelősségteljesebb munkaattitűd sem. A család és a munka összeegyeztethetősége értelemszerűen ad ki egy jól interpretálható kapcsolatot, s az olvasható ki a mintázatokból, hogy a két vagy több gyermeket tervező nőknek a munka szociális, társas dimenziója a fontosabb. A gyermeket nem tervező nők csoportja – a férfiakkal ellentétben – nem minden esetben produkálta a legalacsonyabb átlagokat, sőt, a munkahely jó hangulatát a legfontosabbnak ítélet, azaz nem a nemek kapcsán már korábban megfigyelhető, alacsonyabb skálaértékekkel kapcsolatos jelenségről van szó (9. ábra).

9. ábra A gyermekvállalási tervek munkaértékekre gyakorolt hatása a nők almintájában

Forrás: CSAK 2017, N= min. 665 munkaértékenként, négyfokozatú skálák százalékos értékei, ANOVA-tesztel mért szignifikáns különbségek, $p < 0,05$.

A MUNKAÉRTÉKEK EGYÜTTJÁRÁSA

A munkaértékek együttjárása esetében, bár az összes itemet bevontuk a korrelációs modellbe (kétváltozós korreláció, Pearson-féle együtthatók, $p < 0,05$), figyelmünket helyhiány miatt csak a karrierépítésre, illetve a családorientált munkavégzésre irányítottuk. A karrierépítésre vonatkozó kijelentések közül a magas fizetést, a teljesítményközpontú munkát az előre jutás lehetőségét vizsgáltuk meg, míg a családorientált itemeknél a családbarát időbeosztást, a kiszámítható alkalmazást és a család és a munkahely közelségét elemeztük először a férfi, majd a női almintában.

A két nem munkaértékeinek mintázatai során nem csupán az egyes kapcsolatok eltérő erősségét tudjuk kimutatni, hanem ellentétes irányú kapcsolatokat is detektálhatunk. Az első fontos különbségnek azt nevezhetjük, hogy a karrierépítésre és a magas keresetre irányuló kijelentések együttjárása a férfiak esetében szorosabb, míg a nők esetében közelebbi kapcsolat mutatható ki a lakóhely közelsége és a biztos munkahely, illetve a biztos munkahely és a család-munka egyensúlyára vonatkozó kijelentések között („a munka mellett a családra is jusson idő”). A legérdekesebb összefüggés a nők esetében a teljesítményközpontú munka kapcsán bontakozik ki – a teljesítményközpontú munka és a „munka mellett a családra is jusson idő” iteme között találjuk az egyetlen negatív irányú kapcsolatot (a férfiaknál a két változó között nincs szignifikáns kapcsolat). A nők esetében a biztos munkaviszony sem kapcsolódik össze a teljesítményközpontú munkával. Érdekes, hogy mind a két nem esetében ennek az itemnek a lakóhely közelségével van – nem túl erős – kapcsolata, illetve a nők esetében a karriertervekre vonatkozó itemek esetében szorosabb kötődése (2. táblázat). A női almintában ez a kulcsfontosságú munkaérték minta jobban elválna a család és a munka összeegyeztethetőségétől, s a karriertervekhez sorolódna, míg a férfiaknál ez a negatív vagy neutrális kapcsolat, amely a teljesítményelv és a család között húzódik, kevésbé kimutatható.

2. táblázat A Pearson-féle korrelációs együttható értékei a férfiak és a nők almintájában

		férfiak				
	magas legyen az elérhető kereset	jó lehetőségek legyenek a munkahelyi előrejutásra	teljesítmény-központú munka	egy állás biztos legyen	a munka mellett a családra is jusson idő	
jó lehetőségek legyenek a munkahelyi előrejutásra	,422**	-				
teljesítményközpontú munka	,144**	,098*	-			
egy állás biztos legyen	,393**	,372**	,098*	-		
a munka mellett a családra is jusson idő	,159**	,170**	NS	,170**	-	
a munkahely közel legyen a lakóhelyedhez	,106*	,093*	,145**	,093*	,154**	
		nők				
jó lehetőségek legyenek a munkahelyi előrejutásra	,343**	-				
teljesítményközpontú munka	,154**	,163**	-			
egy állás biztos legyen	,316**	,376**	NS	-		
a munka mellett a családra is jusson idő	,145**	,175**	-,094*	,253**	-	
a munkahely közel legyen a lakóhelyedhez	,120**	,097*	,083*	,152**	,159**	

Forrás: CSAK 2017, N= min. 448 és min. 635, Pearson-féle korrelációs együtthatók, $p < 0,05$, sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *.

ÖSSZEGZÉS

Összegzésünk első felében a hipotézisek vizsgálatát mutatjuk be. Első hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a férfiak almintájában a párkapcsolati tervek nem alakítják a munkaértékek karrier- és családközpontú itemeit, míg a nők esetében a két terület összefüggését prognosztizáltuk. Hipotézisünk nem teljesült. Egyrészt láthattuk, hogy a férfiak esetében találtunk olyan itemeket, amelyeket a párkapcsolati tervek alakítottak, s ezek között szerepeltek munkahelyi előrejutással, illetve családbarát időbeosztással kapcsolatosak. A nők esetében is láthatjuk a családbarát időbeosztás és a munkaértékek közötti kapcsolatot, azonban a karriertervek és a párkapcsolati tervek között nem található összefüggés (negatív irányú sem).

Második hipotézisünk logikája hasonló volt, ugyanakkor ebben az esetben a gyermekvállalási tervek hatását feltételeztük. Előfeltevésünk itt sem teljesült. Mind a két nem esetében megtaláltuk a kapcsolatot a tervezett gyermekvállalással és a családbarát időbeosztás munkaértékeivel, de sem a nőket, sem pedig a férfiakat a tudatos gyermektelenség vagy a bizonytalanság nem mozdítja el a magasabbra futó karrierívek felé.

Harmadik hipotézisünkben a munkaértékek nemi eltéréseivel kapcsolatban feltételeztük, hogy a nők esetében fontosabbak lesznek azok a kijelentések, amelyek a családbarát munkavégzéshez kapcsolódnak, míg a karriertervek esetén nem találhatunk eltéréseket. Elemzésünk ezen szakaszában mind az átlagokat, mind pedig a pozíciókat felhasználtuk. A munkaértékek pozíciói arra utalnak, hogy a magas kereset a férfiak számára fontosabb, a nőknél pedig a munka szociális vonatkozásai értékelődnek fel.

Negyedik hipotézisünk, amely a két nem esetében a munkaértékek eltérő együttjárását feltételezte, valószínűsíthető. A nők esetében a családdal való összeegyeztethetőség értékei magasabb értékekkel mozognak együtt, a teljesítményközpontú munka pedig elválik ettől a beállítottságtól.

Tanulmányunk lezárásaként egyrészt elmondhatjuk, hogy a munkaértékeket a párkapcsolati, illetve gyermekvállalási tervek kevésbé alakították, mint ahogyan azt előzetesen feltételeztük. Különösen igaz ez a

karrierépítés itemeire (előjutás, magas kereset). Azt is kijelenthetjük, hogy ez a két terület kevésbé helyezkedik el komplementer pozícióban – s nem igaz az a látszólagos összefüggés, hogy a magasabbra futó karrieríveket a hallgatók csak úgy látják megvalósíthatónak, ha nem terveznek stabilabb párkapcsolatot vagy nem szeretnének gyermeket vállalni. Ugyanakkor eredményeink arra is utalnak, hogy a tudatosan gyermeket nem vállalók vagy bizonytalanok, elkötelezettséget nem tervezők sem a karrierterveik miatt fordulnak el ettől az életúttól. Láthatjuk azt is, hogy a női hallgatók esetében a munkahelyi előrejutás nem sorolódik hátrébb a munkaértékek területén (sem az átlagok, sem pedig a pozíciók segítségével mérve). A családbarát munkavégzés ugyanakkor mind a két nem esetében kapcsolatban áll a szorosabb párkapcsolati tervekkel és a gyermekvállalással – mindez a tradicionális férfi szerepek átalakulására utal a hallgatói populációban. A korrelációs elemzés rámutat a nemek közötti eltérésekre is, amelyek összecsengenek a Hofstede-féle maskulin és feminin értékekkel (láthattuk a teljesítményközpontúság eltérő beágyazottságát).

Elemzésünknek még számos elvarratlan szála maradt. Egyrészt láthatjuk, hogy a munkaértékek szociális-társas itemei esetében a nemi eltérések élesebbek, de ezekre jelen tanulmányunkban nem fordítottunk komolyabb figyelmet. Regressziós elemzésekkel arra a kérdésre is választ kaphatunk, hogy a munkaértékek rajzolatát mennyiben alakítja a nemi hovatartozás, s mennyiben más független változók. A modellekbe a jövőben célszerű volna bevonni a tudományterületi eltéréseket is, hiszen az egyes tudományterületek nemi megoszlásai sajátosak. Összességében azt mondhatjuk, hogy jövőbeni vizsgálataink számos kutatási kérdés irányába indulhatnak el, jelenlegi eredményeink pedig tovább árnyalatók – akár jelen adatbázis felhasználásával is.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Abu-Saad, Ismael & Isralowitz, Richard E. (1997). Gender as a Determinant of Work Values among University Students in Israel. *The Journal of Social Psychology*, 137 (2), 749–763.
- Altorjai Szilvia & Róbert Péter (2006). Munkaorientáció, emberi tőkeemegtérülés. In Kolosi T., Tóth I. Gy., & Vukovic György (szerk.). *Társadalmi riport*. Budapest: TÁRKI. 314-333.
- Bocsi Veronika (2015). *A felsőoktatás értékmetszetei*. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Duffy, Ryan D., & Sedlacek, William E. (2007). The Work-Values of First Year College Students: Exploring Group Differences. *The Career Development Quarterly*, 55 (7), 359–364.
- Ester, Peter, Braun, Michael & Vinken, Henk (2006). Eroding Work Values? In Ester, Peter, Braun, Michael & Mohler, Peter (Eds.). *Globalization, Value Change and Generations*. Leiden: Brill. 89-114.
- Fényes Hajnalka (2010). *A nemi sajátosságok különbségeinek vizsgálata az oktatásban*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó
- Fiorentine, Robert (1988). Increasing Similarity in the Values and Life Plans of Male and Female College Students? Evidence and Implications. *Sex Roles*, 18 (3-4), 143–158.
- Földvári Mónika (2009). Vallásosság és értékek együttjárása a magyar társadalom generációiban. In Gereben Ferenc (szerk.). *Vallásosság és kultúra*. Budapest: Faludi Ferenc Akadémia. 11-34.
- Fónai Mihály, Kiss János & Fábián Gergely (1999). Szociális munkás szakos hallgatók pályaképének néhány eleme. *Esély*, 1999/1. 11 évfolyam, 114-134.
- Hofstede Geert & Hofstede Gert J. (2008). *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*. Pécs: McGraw-Hill – VHE Kft.
- Knafo, Ariel & Sagiv, Lilach (2004). Values and Work Environment: Mapping 32 Occupations. *European Journal of Psychology of Education*, 19 (3), 255–273.
- Koivula, Nina (2008). *Basic Human Values in the Workplace*. Doctoral thesis. Helsinki: Department of Socialpsychology, University of Helsinki

- Kovácsné Tóth Ágnes (2007). Pályaválasztási motiváció értékrendi alapjai diplomás ápoló- és tanárképző főiskolai hallgatók körében. Értekezés. Budapest: Semmelweis Egyetem
- Moore, Helen A. & Ollenburger, Jane (1986). What Sex Is Your Parachute? Interest Inventory/Conuseling Models and the Perpetuation of the Sex/Wage Segregation of the Labor Market. *Work and Occupations*, 13 (4), 511–531.
- Pusztai Gabriella (2009). *A társadalmi tőke és az iskolai pályafutás*. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Ryckman, Richard M. & Houston, Diane M. (2003). Value Priorities in America and British Female and Male University Students. *Journal is Social Psychology*, 143 (1), 127–138.
- Schwartz, Shalom H. (2003). Univerzálák az értékek tartalmában és struktúrájában: Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In Váriné Sz. I. (szerk.). *Az értékek az életben és a retorikában*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 105-154.
- Szemes Ágnes & Harsányi Szabolcs Gergő (2016). Szakirány választás befolyásoló háttértényezők és munkaérték preferenciák összehasonlító vizsgálata pszichológus mesterszakosok körében. *Impulzus*, 2016/1. 3. évfolyam, 1-17.
- Szőcs Andor (2013). Munkaviszony és viszony a munkához – hallgatók a Debreceni Egyetemen. In Darvai Tibor (szerk.). *Felsőoktatás és munkaerőpiac. Esményektől a kompetenciák felé*. Szeged: Belvedere Meridionale. 87-124.

KARRIERSZÜNET TERVEZÉSE ÉS A MUNKAERŐ-PIACI HELYTÁLLÁSSAL KAPCSOLATOS ELVÁRÁSOK

Üröginé Ács Anikó – Benkei-Kovács Balázs

A karrier szüneteltetése (carrier break) olyan hosszabb időintervallum, melynek során az egyén kivonul mindennapos szakmai életéből és valami addig nem megszokott tevékenységet végez a feltöltődés érdekében. A munkától való hosszabb távolmaradásnak több formája létezik, legismertebbek a kiegészítő ellen javasolt alkotói szabadság (sabbatical) és a gyermeknevelés miatt bekövetkező szülési szabadság.

A gyermekvállalással kapcsolatos fizetés nélküli szabadság kivételéről a hazai Munka Törvényköve (2012. évi I. törvény) rendelkezik: 127. § „Az anya egybefüggő 24 hét szülési szabadságra jogosult azzal, hogy ebből két hetet köteles igénybe venni. (...) (3) A szülési szabadságot - eltérő megállapodás hiányában - úgy kell kiadni, hogy legfeljebb négy hét a szülés várható időpontja elé essen. (...) 128. § A munkavállaló gyermeke harmadik életéve betöltéséig - a gyermek gondozása céljából - fizetés nélküli szabadságra jogosult, amelyet a munkavállaló kérésének megfelelő időpontban kell kiadni.”

Az alkotói szabadság ideje alatt a munkavállaló alkalmazotti státuszban marad munkaadójánál egy előre megbeszélte időpontig, a karrier szüneteltetése idején a munkavállaló felmond munkahelyén és átmenetileg munkanélküli státuszba kerül. Az alkotói szabadság a magyar jogba már bevezetett intézmény, amely meghatározott munkavállalóknak fél-egy éves fizetett vagy fizetetlen szabadságot jelent. A 326/2013. (VIII. 30.) Korm.

rendelet 20. §-a¹ rendelkezik a pedagógusok számára igénybe vehető alkotói szabadság részletes szabályairól, de a munkáltató és munkavállaló közös megegyezésével más területen is kezdeményezhető.

A karrier szüneteltetése nem egyszerű munkanélküliséget jelent, az egyének általában utazásra, önkéntes munkára, külföldi munkavállalásra, tanulásra, gyermeknevelésre, gyógyulásra használják fel a munkaerő-piacról távol töltött időintervallumot. A „gap year” általában olyan hosszabb időszak, amelyet az emberek valamilyen életeseményhez kapcsolódó váltások idején vesznek igénybe például tanulás és munka közötti átmenet idején, projektek vagy különböző karrierek között.

A karrier-szüneteltetés tervezése és előkészítése azonban nagyban befolyásolja a szakmai életút sikerességét. A nemzetközi szakirodalomban megjelent kutatási eredmények kiemelik (Arun, Arun és Borooah, 2004), hogy a szakmai életút szempontjából statisztikailag kimutathatóan fizetési hátrányba kerülnek a gyermekvállalás miatt hosszabb időtartamú szabadságra menő nők, azokhoz képest, akik más indítékkal tették ugyanezt. Ugyanakkor más tanulmányok hangsúlyozzák, hogy a gyermekvállalással együtt járó jól előkészített carrier break nem feltétlenül kell, hogy gátat is jelentsen később a szakmai előrehaladásban (Shinton, 2009, Engler 2011).

A CSALÁDALAPÍTÁS TERVEZÉSE

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének felmérése alapján, a nők átlagos életkorát tekintve első gyermekük születésekor Magyarország a 27,7 éves életkori adattal a visegrádi országok között középmezőnyben szerepel, ugyanakkor a nyugat-európai országokkal összehasonlítva a korábban gyermeket vállaló nemzetek közé tartozik (1. számú táblázat)..

¹ 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet a pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról.

1. táblázat A nők átlagos életkora szüléskor néhány európai országban

	átlagos életkor az első gyermek születésekor	átlagos életkor szüléskor
Ausztria	28, 7 év	30,2 év
Cseh Köztársaság	29,7 év	29,8 év
Dánia ²	29,0 év	30,9 év
Franciaország	na.	30,1 év
Lengyelország	26,6 év	28,9 év
Magyarország	27,7 év	29, 4 év
Németország	29,1 év	30, 6 év
Szlovákia	26,8 év	28, 6 év

Forrás: KSH, Népszégtudományi kutatóintézet, 2012.³

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016-ban felvett adatai szerint a 15–29 éves fiatalok 14 százalékának született már gyermeke. A vér szerinti gyermekkel rendelkezők átlagosan 22,2 évesek voltak első gyermekük születésekor, ez az életkor a négy évvel ezelőtti adathoz képest emelkedést mutat. Az alapfokú végzettségűek jelentősen korábban vállalják első gyermeküket a közép- és felsőfokú végzettségű fiatal anyákkal szemben: jellemzően már a 20. életév betöltését követően családot alapítottak, míg a magasabb végzettségű édesanyák esetében az átlagéletkor 24,0 és 25,4 év volt (Magyar Ifjúság Kutatás, 2016, 15). A gyermeket szülő fiatal édesanyák között a 15-19 éves korosztályban 18,1; a 20-24 éves korosztályban 19,4; a 25-29 éves korosztályban pedig 23,4 év volt az édesanyák átlagéletkora az első gyermek születésekor.

A CSAK 2017 kutatásban résztvevő fiatalok többsége párkapcsolatban él, megfelelő partner esetén a válaszadók több mint kétharmada elképzelhetőnek tartja, hogy a későbbiekben házasságot köt. A

²Kiegészítve a Dániai Statisztikai Hivatal honlapja alapján: <https://www.statistikbanken.dk>

³<http://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/45-atlagos-életkor-gyermekvállalaskor>

megkérdezett felsőoktatási hallgatók magas gyermekvállalási hajlandóságról tettek tanúbizonyságot (a válaszadók 84%-a szeretne gyermeket), a gyermekvállalás időpontját pedig a többség 25-30 éves kora között tervezi. A megkérdezettek 23,8 %-a jellemzően egy gyermeket, 42,5-a % két gyermeket, 13,7 %-a három gyermeket, míg közel 4 %-a legalább négy gyermeket szeretne. A megkérdezett egyetemisták 4,5 %-a nem szeretne gyermeket vállalni, míg több mint 10 %-uk bizonytalan a családalapítás ezen aspektusának tekintetében.

A gyermekvállalás időpontja esetében az egyetemistáknak mindössze 1,5 %-a tudja elképzelni, hogy már az egyetemi évek alatt gyermeke szülessen. A hallgatók többsége, 53,7 %-a 25 és 30 éves kora között, kisebb részük pedig röviddel a diplomaszerezés után (14,1%), illetve 30-35 éves koruk között (23,4%) szeretne gyermeket vállalni. A gyermeket tervezők között 7% tartozik azon csoportba, akik 35 éves kor után képzelik el a családalapítást. Ez a késői életkor lányok esetében jóval alacsonyabb arányban (5,6 %), jelenik meg, mint a megkérdezett férfi egyetemisták körében (9,5%).

A férfiak között is a 25-30 éves közötti életkor a gyermekvállalás szempontjából leginkább tervezett időpont (47, 1%), azonban jelentős azoknak is az aránya, akik 30-35 éves koruk között szeretnék gyermeket (30%). A nők esetében ez az arány szignifikánsan a 25-30 éves kor közötti időszakban magasabb, közel háromszor annyian szeretnék gyermeket ebben az életszakaszban (58,3%), mint harmincéves koruk után (18,6%).

Kapitány-Spéder (2015) elemzése rávilágít, hogy a magyar nők első gyermekvállalási életkora az elmúlt két és fél évtized során a nyugat-európai mintákhoz hasonlóan lényegesen későbbi életkorra tolódott: amíg Magyarországon 1990-ben 23 év körül szültkék első gyermeküket az édesanyák, addig 2013-ban 28,2 év volt az átlagos életkor az első gyermek születésekor. A szülő nők életkorának kitolódásában azonban „nemcsak egy általános halasztásról van szó, hanem a gyermekvállalási életkor heterogenitásának, szóródásának a növekedéséről is” (Kapitány-Spéder, 2015).

Ezen a ponton érdemes további kutatási adataink előtt röviden bemutatnunk egy dániai empirikus vizsgálat eredményeit (Sørensen – Marcussen, 2016). Az előző fejezetben már említettük, hogy a dán édesanyák első gyermeküket 29 évesen, tehát 1,3 évvel később szülik, mint a magyar anyák. A termékenységi tervek vizsgálata kapcsán Dániában elvégzett kutatás 2016 februárja és áprilisa között készült, 517 egyetemi és főiskolai hallgató részvételével, és a CSAK kutatás adataival jól összevethető eredményekre jutott, bár a mintaszám tekintetében nem közelíti meg a hazai vizsgálat volumenét (2. számú táblázat).

2. táblázat A dán egyetemisták gyermekvállalási tervei (N=453)

		férfiak		nők	
		N	%	N	%
szeretne gyermeket vállalni	igen	59	87%	354	97%
	nem	9	13%	12	3%
	jellemzően egy	2	4%	23	7%
tervezett gyermekek száma	két gyermek	26	46%	126	37%
	három	22	39%	166	48%
	háromnál több	6	11%	28	8%
	24 évesnél fiatalabban	0	0%	26	8%
az első gyermekvállalás tervezett életkora	25-29 éves kor között	35	75%	252	77%
	30-34 éves kor között	10	21%	42	13%
	35 éves kor felett	2	4%	6	2%

Forrás: Sørensen – Marcussen, 2016, 5.

Az eredményekből jól látható, hogy Dániában a megkérdezett egyetemista férfiak és nők sokkal magasabb arányban szeretnék első gyermeküket a 25-30 éves életszakaszban, mint hazánkban (a nők esetében 77 %, a férfiak esetében 75% szeretne szülő lenni harminc éves kora előtt).

Ennek megfelelően fiatalabban és idősebben is arányosan kevesebben szeretnék első gyermekes szülőkké válni: 30-34 éves kor közötti időszakra a férfiak 21 %-a, a nők 13%-a, a 35. életévet követően pedig a férfiak 4% a nőknek pedig mindössze 2% tervez családalapítást. Ez utóbbi adatsor a magyar adatoknál lényegesen kedvezőbb termékenység szempontból, hiszen a magyar egyetemista fiatalok között ezt a nők közel 6%-a, a férfiak pedig közel 10%-a tervezi.

A CSAK kutatásban a fiatalok gyermekvállalási hajlandóságát és annak befolyásolási tényezőit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ötfokozatú skálán az átlagok alapján első három legfontosabbnak ítélt körülmény közül kettő a munkaerő-piachoz kötődik: megfelelő partner, a munkaerő-piacon ne kerüljön hátrányba a gyermeket nevelő, jó elhelyezkedési esélyek és karrierkezdés a pályakezdők számára. A kutatás résztvevői fontosnak tartják továbbá, hogy családbarát munkahelyek legyenek, több atipikus munkavégzési lehetőség álljon rendelkezésre, és megfelelő szociálpolitikai rendszer legyen a háttérben.

A befolyásoló tényezők magas átlagértékei azt mutatják, hogy ezeket a feltételeket kortól, nemtől és felsőoktatási intézménytől függetlenül minden fiatal egyaránt fontosnak érzi. Ahhoz, hogy valaki már az egyetemi évek alatt elgondolkodjon a családalapításon, elsősorban rugalmas tanulmányi és vizsgarendszerre, rugalmas oktatói és adminisztrátori hozzáállásra és lakhatási támogatásra/lehetőségre lenne szükség. A válaszadók szerint megfelelő pár megtalálása esetén elsősorban az anyagi háttér megteremtése halaszthatja leginkább a gyermekvállalást.

A CARRIER BREAK UTÁNI FOLYTATÁS: AZ ANYASZEREP ÉS A MUNKAVÁLLALÁS ILLESZKEDÉSE

Az empirikus kutatási eredmények egy része, köztük Arun és Arun (2004) statisztikai elemzések eredményeként kimutatják a különbségeket, amelyek a fizetési mérlegben jelentkeznek gyermekvállalást követően egy fejlett nyugati demokráciában, Ausztrália Queensland régiójában. A kutatást közel három

és félezer női munkavállaló részvételével készítették, akik közül 1400 fő szüneteltette hosszabb vagy rövidebb ideig szakmai karrierjét. A kutatás negatív összefüggést tárt fel a gyermekvállalással kapcsolatos munkától való távollét és az egyéb okokból történő munkatevékenység szüneteltetése között, az előbbi kárára. Shinton (2009) következtetései szerint ennek a negatív tényezőnek a kiküszöbölése, illetve csökkentése a megfelelő kommunikációval és stratégiai tervezéssel lehetséges, különösen a kutató állások és munkakörök tekintetében.

A visegrádi országokban gyakorolt politika ugyanakkor kifejezetten erősítette a családtámogatási rendszert az elmúlt évtizedben, amire számos elemzés hívja fel a figyelmet (Michon, 2015). Mind a négy országban napirenden van az állapotos nők munkahelyének védelme, és a szülés utáni munkába állás lehetőségének fokozott biztosítása is.

A CSAK kutatásban részt vevők véleménye szerint a sikeres munkahelyi szereplés mellett a szülés után egy kiemelt fontosságú tényező, hogy a munka mellett a családra is megfelelő idő jusson: A megkérdezett férfiak 2/3 része, a megkérdezett nők 4/5 része nagyon fontosnak tartja a családra szánt idő meglétét. A kutatásban résztvevők elenyésző hányada (6% a férfiak esetében és 4% a nők esetében) gondolja úgy, hogy a munka fontosabb az ő számára, mint a családra fordítandó idő.

A MUNKAERŐ-PIACI HELYTÁLLÁSSAL KAPCSOLATOS ELVÁRÁSOK

A munkaerőpiacot befolyásoló tényezők folyamatosan alakítják a munkavállalókkal, köztük a pályakezdőkkel szemben támasztott elvárásokat is. A technológiai változások, a hálózatosodás és a globalizáció egyaránt hatással vannak az egyetemi oktatásban résztvevő hallgatókra. A munkaadók egyre inkább felelős, öngondoskodó attitűdöt várnak el dolgozóiktól, egyben törekednek annak elérésére, hogy munkavállalóik azonosuljanak a szervezeti értékekkel és célokkal (World Economic Forum, 2016). A következő néhány évben változni fog a munkavállalás szempontjából figyelembe vehető

képességek és készségek köre. A negyedik ipari forradalommal előtérbe kerülő robotika, automatizáció és mesterséges intelligencia új fejlődési utakat nyit az életben és a munkában egyaránt. A World Economic Forum 2015-ben 371 munkáltató bevonásával készített kutatásának *A Future of Jobs* címmel publikált tanulmány eredményei azt mutatják, hogy a munkaerő-piacon felértékelődő képességek és készségek találjuk a problémamegoldást, az együttműködést, a kritikai gondolkodást, az érzelmi intelligenciát, a döntéshozatali képességet és a kognitív rugalmasságot.

A fiatalok munkaerőpiacra történő belépése és az ifjúsági munkanélküliség már a 2000-es évek eleje óta kiemelt témája Európa munkaerő-piaci változásokat elemző fórumainak. Az utóbbi évek kedvező folyamatai ellenére a fiatalok foglalkoztatási rátája még mindig alacsonyabb az európai uniós átlagnál. A rátát azonban nagymértékben befolyásolja a képzési rendszer, illetve a felsőoktatási tanulmányok mellett végzett munka. (KSH, 2017) A fiatalok életében egyre hosszabb időszakban van párhuzamosan jelen az oktatásban és a munkaerőpiacra való részvétel. Egyes országokban a felsőoktatási rendszer természetes velejárója a tanulás melletti munkavégzés, de a duális képzési rendszer is ezt a tendenciát erősíti. A munkavállalók felelősségvállalása növekszik, a tudatosság egyre inkább jelen van a munkaerőpiaci folyamatokban, így már az egyetemi évek alatt tervezni kell és keresni a lehetőségeket. Napjainkban egyre inkább a folyamatos változásra és tanulásra, az önmenedzselésre és a lehetőségekre történő gyors reagálásra kell felkészülni az oktatási rendszerből kikerülő munkavállalóknak. Ahhoz, hogy a fiatalok jobb pozícióba kerüljenek, többféle tudással és értékkel kell rendelkezniük. A tudatos élet- és karriertervezés rákényszeríti az egyént, hogy célokat fogalmazzon meg, rendszeresen gyűjtsön információkat, terveket dolgozzon ki, és végrehajtsa a tervekhez kapcsolódó cselekvéseket.

JÖVŐBENI MUNKAVÁLLALÁSI SZÁNDÉK

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatai alapján a huzamosabb munkavállalás időpontja 19 éves korra tehető. A magyar fiatalok egy jó állás megszerzéséhez a felsorolt szempontok közül legtöbbször a szaktudást (84%), szakmai gyakorlatot (84%) és a jó kapcsolati rendszert jelölték meg (83%). A tudás megalapozza egy ország gazdasági haladását. „Az ember megszerzett képességei tükröződnek a munkabérekben, fizetésekben, az önfoglalkoztatók jövedelmében és a vállalkozók jutalékában.” (Polónyi, 2016, 25.)

A fiatalok számára kihívást jelent, hogy tudatosan tervezzék munkaerő-piaci részvételüket, átgondolják jövőbeni terveiket és reális célokat tűzzenek ki karrierjükhöz kapcsolódóan. A 2016-os Magyar Ifjúság Kutatás adatai szerint a fiatalok gondolnak a jövőre, tervezik azt, a tudatosság azonban még kevésbé jellemző. Minden harmadik fiatal jövőbeli tervei között megjelenik a külföldi munkavállalás, elsősorban a jobb megélhetés az első számú motiváció. Hosszabb távon a fiatalok 83% tudja elképzelni, hogy külföldre megy dolgozni és 25%-a, hogy külföldön fog tanulni. Az elégedettséggel összefüggésben minden dimenzió mentén javulást tárt fel a kutatás, így a korábbi felmérésekhez viszonyítva a fiatalok elégedettebbé váltak munkavállalási lehetőségeikkel és anyagi helyzetükkel kapcsolatban is és pozitívabban ítélték meg személyes életterveik megvalósulásának esélyeit is (Magyar Ifjúság Kutatás, 2016).

A CSAK kutatás eredményei szerint az egyetemisták számára fontos, hogy a munkaadónak legyen igénye munkavállalóinak önálló döntéshozatalára (3. számú táblázat), és a válaszadók 65%-ának fontos vagy nagyon fontos, hogy a munkáltató biztosítson rugalmas munkavégzési kereteket (4. számú táblázat).

3. táblázat Az önálló döntéshozás lehetőségének igénye

	a legtöbb döntést önállóan hozhassa meg az ember				összesen
	egyáltalán nem fontos	nem fontos	fontos	nagyon fontos	
férfiak	2%	22%	54%	25%	100%
nők	2%	23%	50%	25%	100%
összesen	2%	22%	51%	25%	100%

Forrás: CSAK 2017

4. táblázat A munkavégzés idejének flexibilitása

	olyan munka legyen, ahol az ember szabadon dönti el, hogy mikor dolgozik				összesen
	egyáltalán nem fontos	nem fontos	fontos	nagyon fontos	
férfiak	4%	29%	44%	23%	100%
nők	5%	31%	42%	21%	100%
összesen	4%	30%	43%	22%	100%

Forrás: CSAK 2017

A karrierre és családra vonatkozóan a hallgatók többnyire optimistán tekintenek a jövőbe. Mindkét területen a válaszadók fele választotta a két legoptimistább kategóriát, és mindössze 60 fő teljesen pesszimista a család vagy a karrier alakulásának tekintetében.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunk zárásaként kiemelhetjük, hogy a fiatalok jelenlegi gondolkodásában a családalapítás és az első gyermekvállalás későbbi életkorra tolódott ki. Az első gyermeket ugyanakkor a magyar egyetemisták korábban tervezik, mint az összehasonlításban résztvevő nyugat-európai egyetemista populáció, és nagyobb arányban is szeretnék saját családot alapítani. A munkavállalással kapcsolatos elvárások ugyanakkor azt mutatják, hogy a fiatalok konkrét igényeket fogalmaznak meg a munkáltatók irányában, elsősorban az önálló döntésekre és felelősségvállalásra vonatkozóan, miközben kiemelkedően fontosnak gondolják a munka és családi élet összehangolásának biztosítását.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bauer Béla, Pillók Péter & tsi (2016). *Magyar Ifjúság kutatás 2016. Az Ifjúságkutatás első eredményei*. Budapest: Új nemzedék központ- Társadalomkutató Kft. kiadása.
- Engler Ágnes (2011). *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Budapest: Gondolat.
- Kapitány Balázs & Spéder Zsolt (2015). Gyermekvállalás. In: Monostori Judit, Őri P.éter & Spéder Zsolt (2015). (szerk.): *Demográfiai portré 2015*. Budapest: KSH NKI. 41–56.
- Michon, Piotr (2015). Waiting for the incentives to work: comparative analysis of the parental leave policies in the Visegrad countries. *Community, work and family*. 18. (2). 182-197.
- Polónyi István (2016). *Emberi erőforrásaink 21. százada*. Budapest: Gondolat.
- Shinton, Sara (2009). Career break, not career broken. *Journal of Analytical and Bioanalytical Chemistry*. 394. 1509–1511.
- Shoba V. Aron, Thankom G. Aron & Borooah K. Vani (2004). The effects of career breaks on the working lives of women. *Feminist Economics*, 10 (1), 65-84.
- Sørensen, Nina O., Marcussen, Signe, Backhausen et al. (2016). Fertility awareness and attitudes towards parenthood among Danish university college students. *Journal of Reproductive Health*. 13 (146), 1-10.
- KSH (2017): Statisztikai Tükör - Munkaerőpiaci folyamatok, 2017. I. negyedév. Budapest.
- World Economic Forum (2016). *The Future of Jobs*. Genf.

JOGSZABÁLYI HIVATKOZÁSOK:

2012. évi I. törvény, a Munka Törvényköve, 127. és 128 §.
- 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet a pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról

INTERNETES FORRÁSOK:

<https://www.hrportal.hu/hr/uj-elvarasok-a-munkavallalok-fele-a-jovo-munkaero-piacan-20160127.html>

https://en.wikivoyage.org/wiki/Gap_year_travel#Q2141246

<http://www.hrblog.hu/travelessabbaticalcoaching/2015/03/21/karrier-szuneteltetes/>

https://www.profession.hu/cikk_karrierepites/20170705/a-szukseges-eletsznet/7323

A CSALÁD ÉS KARRIER KÉRDÉSEI A TANULMÁNYI ELKÖTELEZŐDÉS TÜKRÉBEN

Pongrácz Attila – Márkus Zsuzsanna

Életünk két alapvetően meghatározó, egymással szoros kölcsönhatásban lévő pillére a munka és a magánélet. A teljes értékű emberi élethez elengedhetetlenül szükséges a munkavégzés, amely egy sajátosan emberi tevékenység, és az értékteremtés egyik lehetséges és szükséges módja. Emberi mivoltunk kiteljesítéséhez a munkán (tanuláson) túl a magánéletünk megfelelő minősége, azon belül is a családdal kapcsolatos tapasztalataink megélésének a lehetősége is nélkülözhetetlen tényezők. Tanulmányunkban a felsőoktatásban végzett „hallgatói munkavégzést”, azaz a tanulmányok eredményességét, illetve az egyetemisták munka – magánélet egyensúlyának távlati elképzelését tekintjük át.

A MUNKA ÉS MAGÁNÉLET EGYENSÚLYA

Az utóbbi években a technikai világ robbanásszerű fejlődése miatt is fokozottabban érzékeljük a felgyorsult világ ránk nehezedő nyomását, és sokszor jellemző a mai emberre, hogy a nap 24 órájában és a hét minden napján akár a munkahely, akár a „közösségi” média által elérhető, aktív, „on line” életet él. Alapjaiban értékelődött át a munka fogalma, és a munka-magánélet egyensúlyának a kérdésköre először a család és karrier összeegyeztethetőségének a dilemmájaként fogalmazódott meg.

Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban vált először sokakat érintő társadalmi kérdéssé a „work – life balance” témaköre, ahol a nők egyre

nagyobb számban történő munkába állásából, valamint a férfiak (családapák) fokozódó munkahelyi leterheltségéből adódóan számos negatív társadalmi hatás jelentkezett. A XX-XXI. század fordulójára a munkahely vált sokak számára az életük legfontosabb színterévé, amelyhez a vonzó anyagi juttatások, a kihívást jelentő, ugyanakkor egyre fokozódó elvárások, a folyamatos továbbképzések és paradox módon az állásvesztés kockázata miatt egyre jobban kötődtek az alkalmazottak (Joó-Madai 2011).

Mindennek az lett a következménye, hogy a munkán kívüli életterületek beszűkültek, és egyre kevesebb idő és energia jutott a családra, barátokra, egészségmegőrzésre, végső soron az önmegvalósításra és a méltó emberi életre. A munkamánia (workalcoholism) a nyugati társadalmak széles tömegeit érintő szenvedélybetegséggé vált az utóbbi évtizedekben, ugyanakkor ez az egyetlen olyan függőség, amelyet még csak verbálisan sem ítélt el a társadalom (Killinger 2006, Szabó 2012). A probléma kezelésére sok tanácsadó cég kínál workshopokat, tréning- és coaching programokat, és számos hazai és külföldi honlap foglalkozik e kérdéskörrel.¹

A munka és az ember elválaszthatatlan, és mivel a világgal együtt a munka is változik, mindig szükséges a vonatkozó társadalmi dimenziókra is odafigyelni, hiszen a munka és a szociális kérdés összetartoznak. II. János Pál pápa a *Laborem Excercens* című enciklikájában kifejti, hogy a munkának lelki értéke is van. *„Mivel a munka a maga szubjektív oldala szerint mindig személyes cselekvés, a személy cselekedete, ezért az egész ember, a test és a lélek vesz benne részt, függetlenül attól, hogy fizikai vagy szellemi munkát végez-e.”* (Laborem Excercens V. A 109)

Jellemzően egyházi oldalról indultak azok a kezdeményezések, amelyek erkölcsi alapon igyekeztek biztosítani a munka és a magánélet, azaz a karrier és a család közti egyensúly megteremtésének a lehetőségét. Ugyancsak II. János Pál pápához kötődik a *Familiaris Consortio* című apostoli buzdítás a család feladatairól, amelyben szintén megfontolásra

¹ Ld. pl. <http://www.balansz.info/>, <http://www.egyensulymagazin.hu/>, <http://www.berufundfamilie.de/>, <http://worklifebalance.com/>)

érdemes gondolatokat találunk a társadalom (munka) és a család (magánélet) szoros egymásrautaltságáról és a kölcsönös felelősségről. „A közhatalom legyen meggyőződve arról, hogy a családban van a polgári közjó nélkülözhetetlen kincse, ezért amennyire csak képes rá, adja meg a családoknak mindazt a gazdasági, társadalmi, oktatási, politikai és kulturális segítséget, amelyre az rászorul, annak érdekében, hogy minden feladatát teljesíteni tudja.” (Familiaris Consortio 1982 III. 45.). Mindebbe beleérthetjük azokat a szabályozási lehetőségeket is, amelyekkel az állam ösztönözheti a munkaadókat a családbarát munkajogi környezet kialakítására is. Jól látszik tehát, hogy az európai kultúrkörben a gazdasági ésszerűség és a méltányosság mellett megvan a szellemi, ideológiai (vallási) háttere is a munka-magánélet egyensúlyának.

Magyarországon az utóbbi évek kormányzati politikája is fókuszba emelte a család és karrier összeegyeztethetőségének a kérdését, és számos olyan programot indítottak, amelyek támogatják ezeket a törekvéseket. Arra is találunk példát, hogy egy-egy település kiemelt figyelmet fordít a család és a karrier összeegyeztethetőségének a kérdésére, amint ezt egy 2015-ben a Zalaegerszegi Járásban lezajlott kutatás bizonyítja (Szili-Fodor et al 2015). A különféle nemzetközi szervezetek szintjén is egyre inkább érdemben foglalkoznak e kérdéskörrel (Hoffman 2014). Az Európai Parlament egy jelentésben leszögezi, hogy „a munka és a magánélet közötti egyensúly javítása uniós szintű fellépést követel” (Ždanoka-Blinkevičiūtė 2016, 29.), mivel az elmúlt évtizedek során a szakmai, a magán- és a családi élet összeegyeztethetőségét számos nemzetközi szervezetben elismerték alapvető jogként (Thévenon 2012, ILO é. n.). Ugyanakkor még mindig olyan területről van szó, ahol további lépések és intézkedések megtétele szükség ahhoz, hogy mindenki ki tudja alakítani a munka és a magánélet közötti megfelelő egyensúlyt.

A megfelelő arányok kialakítása e két terület között nemcsak az adott személy jólétéhez járul hozzá, hanem az egész társadalom számára előnyös, hiszen bizonyított tény, hogy azok az egyének, akiknek sikerül egyensúlyban

tartani karrier (munka) és a család (magánélet) területét, termelékenyebb munkavállalók is egyben. A megfelelő, az adott életciklushoz, életállapothoz alkalmas arányok megtalálásában sokat segíthetnek a különböző tanácsadói tréning, és coaching programok.

Azt is látni kell, hogy a munka és a magánélet egyensúlya a különféle életciklusok során dinamikusan változik, és az egyes generációk életében eltérő preferenciákkal jelenik meg (Konczosné 2017). A szakmai életpálya kezdetén a karrierépítés hangsúlyosabb, míg a családalapítással nő az igény a magánéletre fordított időre vonatkozóan (Jóó-Madai 2011). A felsőoktatásban tanulók esetében a munka és magánélet egyensúlyi törekvéseihez hozzáadódik egy harmadik pillér, a tanulmányoké. A három tevékenységi kör balanszának kialakítása a család és munkavállaló hallgató közösségi támogatásán múlik, elsődlegesen a családi kapcsolatok jelenthetnek nagyfokú segítséget és biztos hátteret. (Engler 2011, 2017)

A nők számára talán még hangsúlyosabb kérdés a család és a karrier összeegyeztethetősége, hiszen a XX. század második felétől Magyarországon is általánossá vált a nők továbbtanulása és munkába állása, miközben a családi étellel kapcsolatos területeken sem csökkentek a velük szemben támasztott elvárások (Dobossy 2000, Blaskó 2005, Tóth 2007, Kapitány & Spéder 2015). A felsőfokú képzésekben folyamatosan növekszik a nők aránya, és az olyan, hagyományosan „női profilú” képzéseken túl, mint a jogi, közgazdasági, bölcsész és egészségtudományi, vagy orvosi, a műszaki területeken is egyre több a nő hallgató. Mindez egyértelműen előre vetíti, hogy egyre többen kerülnek a család és a karrier közötti választás kényszerítő nyomása alá (Ternovszky 2013).

Kiemelten fontos már a közép- és a felsőfokú tanulmányok ideje alatt elgondolkodni azon, hogy milyen súlyt szán az adott egyén a későbbi, felnőtt élete során a munkának, hiszen egyre többen estek áldozatul a túlzott munkahelyi elvárásoknak és a sokszor indokolatlan teljesítménycéloknak, ami kiégéshez (burn out) vezetett (Molnár 2007). Azon túl, hogy ez a folyamat törést okoz az egyéb életében, társadalmilag is roppan káros, hiszen

ez a családok széteséséhez, vagy a családalapítás elmaradásához vezet. Ma már megvannak azok a tudatos életpálya építő módszerek, amelyekkel egyensúlyba hozható ez a két fontos terület, és családosként, azon belül nőként is szép szakmai karriert lehet úgy építeni, hogy emellett az emberi, családanyai szerepeknek is maximálisan meg lehet felelni (Ternovszky 2009).

Több vállalat is indított az elmúlt években olyan programokat, amelyek segítik a munkavállalókat a megfelelő egyensúly kialakításában és fenntartásában, és számos civil szervezet is segít abban, hogy akár anyaként, apaként, vagy családként sikerüljön megtalálni a megfelelő arányokat e két fontos terület közt (Pongrácz 2013). Mindemellett a családi életre nevelés témaköre is egyre hangsúlyosabban megjelenik a köznevelésben (Komlósi 2014). Tehát mind az adott egyén, mind pedig a társadalom számára kitüntetett szerepe van annak, hogy egészséges egyensúly legyen kialakítható és fenntartható a magánélet és a karrierépítés frontján is.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK A HALLGATÓI EREDMÉNYESSÉG TERÉN

Tanulmányunkban egyrészt a CSAK kérdőíves felmérés adatait elemeztük, másrészt a kvantitatív adatfelvételt megelőző fókuszcsoporthoz interjú tapasztalatait mutatjuk be.² A kérdőív munkavállalással kapcsolatos kérdésblokkjában kíváncsiak voltunk arra, hogy a hallgatói évek alatt milyen mértékben és milyen jellegű munkát végeztek a hallgatók.

A válaszokból kiderül, hogy a megkérdezettek negyede egyáltalán nem dolgozott egyetemistaként, további negyedük végez rendszeresen munkát, a fiatalok mintegy fele alkalmanként áll be dolgozni. Ez utóbbi két

² A fókuszcsoporthoz interjú a Szent László Katolikus Szakkollégiumban készítettük. A szakkollégiumot a Győri Egyházmegye megyéspüspöke azzal a célkitűzéssel alapította 1996-ban, hogy keresztény értelmiségiek nevelését segítse elő a szolidáris társadalom építésére, az igazságosság szolgálatára, a szaktudás erősítésére a közösségi életvitel, a társadalmi érzékenység és a lelkeség elmélyítése révén. A Szakkollégium kb. 20 lány és 80 fiú hallgatónak ad otthont, akik a Széchenyi István Egyetem bármely szakos, nappali tagozatos diákjai.

csoport nagy része (46%) tanulmányaitól teljesen eltérő munkát végzett, 35%-ának részben kapcsolódott tanult szakjához a munka, 18%-uknak pedig teljesen. A diákmunka vállalása az intézménnyel, a képzés szintjével, a tudományterülettel korrelált: szignifikánsan a nagyobb vidéki egyetemek, a BA képzések, valamint az orvos-, a műszaki- és a bölcsészettudományok hallgatói nem dolgoztak még tanulmányaik alatt. A szubjektív anyagi helyzet alapján elmondható, hogy minél nehezebb megélhetésről számol be valaki, annál nagyobb valószínűséggel vállal munkát, de annak gyakorisága már nem függ a saját egzisztenciájának besorolásától.

Megkértük a hallgatókat, hogy osztályozzák négyfokú skálán, mennyire fontosak a jövő állás megítélésénél a felsorolt tényezők. Megdöbbentő módon első helyen az a feltétel végzett, hogy a munka mellett a családra is jusson idő (3,6 átlaggal). Ezt követően szerepelnek a rangsor elején a munkahely biztonságára, légkörére, a sikerélményre vonatkozó jellemzők, illetve a magas kereslet (3,4-3,5). Úgy tűnik tehát, hogy a hallgatók tudatában vannak – valószínűleg a környezetükben tapasztaltak alapján – a szakmai és a magánéleti szféra összehangolásának felelősségével és következményeivel.

1. táblázat A gyermekvállaláshoz szükséges munkaerő-piaci feltételek a hallgatók megítélése alapján, nemek szerint

	férfi	nő
a munkaerőpiacon ne kerüljön hátrányba a gyermeket nevelő	4,3	4,6
biztonságos munkaerőpiac-elhagyás a gyეს/gyed idejére (visszaveszik, ugyanolyan pozícióba stb.)	4,3	4,5
jó elhelyezkedési esélyek és karrierkezdés a pályakezdők számára	4,3	4,4
családbarát munkahelyek	4,1	4,4
több atipikus munkalehetőség (részmunkaidő, távmunka, home office stb.)	4,1	4,3
folyamatos kapcsolattartás a munkahellyel a gyес, gyed ideje alatt	3,6	3,8

Forrás: CSAK 2017 kutatás, N=1245, átlag ötfokú skálán megadva, sig.=0,000

A gyermekvállalás időzítését, személyekhez kötődő feltételeit a kötet korábbi részében mutattuk be. A hallgatókat megkérdeztük olyan társadalmi, gazdasági elvárásokról is, amelyek a családalapítást megkönnyítenék. Az 1. táblázatba most csak azokat a feltételeket soroltuk fel, amelyek közvetlenül a munkaerőpiachoz kötődnek. Nemi bontásban minden esetben erős szignifikáns összefüggést tapasztalunk.

Az ötfokú skálán bejelölt átlagértékek alapján mindkét nem esetében szinte azonos sorrend alakul ki, ami azonos problémaérzékenységre utal, de eltérő értékekkel. Nem véletlen, hogy a nők inkább igenlik ezeket a jelenségeket, intézkedéseket. A családos munkavállalók lehetséges diszkriminációját a nők tartják valószínűbbnek, ők pontozták legmagasabbra azt az igényüket, hogy ne kerüljenek hátrányba a gyermeket nevelők.

A munkaerőpiac elhagyása a gyermekgondozás idejére leginkább a nőket érinti hazánkban. A biztonságos elhagyás és visszatérés esetükben kapott magasabb pontszámot, de figyelemre méltó, hogy a férfiak is számolnak ezzel. A pályakezdők lehetőségeit szintén a nők mérlegelik inkább, hiszen a pályakezdés idejéhez képest kell számolniuk a családalapítás kezdetével (ui. a válaszadók kis aránya nyilatkozott úgy, hogy az egyetemi évek alatt vagy azt követően azonnal vállalna gyermeket, legtöbbször viszont ezt a munkába állás után néhány évvel tervezik, különösen a nők).

Az ezt követő tényezők, a családbarát munkahely, az atipikus munkaforma és a kapcsolattartás a család és a munka összeegyeztetésének feltételeit jelentik, még mindig magas átlagpontszámmal. A nők felülpontozása szintén a női munkaerő ideiglenes kilépéséhez köthető, mivel gyedet és gyest leginkább ők vesznek igénybe, de a visszatérést követően is leginkább a nőkre hárulnak az otthoni teendők. A hazánkban kevésbé elterjedt atipikus foglalkoztatás vagy a gyes-menedzsment is a sikeres reintegráció és a munka-magánélet egyensúlyának biztosítékai.

A kérdőívben kirajzolódó tudatosság a kvalitatív vizsgálatban is tetten érhető. A fókuszcsoporthoz tartozó interjú során a hallgatók számos olyan kijelentést tettek, amelyek alapján kirajzolódik a jövőre való tudatos készülésre, valamint a család és a karrier szerepének, arányainak a helyes megtalálására való igény. A kvalitatív vizsgálat alanyai úgy nyilatkoztak, hogy számukra nem elsősorban a kimagasló tanulmányi eredmények a fontosak. Érdekes, hogy amikor az 5 és 10 éves karrierterveikre kérdeztünk rá, mindegyiküknél legalább 50 %-ban szerepelt a család, kisebb százalékban a munka és a karrier. Úgy tűnik, hogy már most egyfajta tudatos aránykialakításra törekcszenek ezek a fiatalok, és kifejezték, hogy nem szeretnének a munka rabjai lenni.

Nézeteik szerint a munka egyfajta eszköz és háttér ahhoz, hogy meg tudják teremteni a családjuk fenntartásához szükséges anyagi háttérrel, de semmiképpen sem a legfontosabb terület az életükben. Bár már mindegyikük végezte a tanult szakjához kapcsolódó munkát, de nem azt tekintik a későbbi

életüket meghatározó szegmensnek. Emellett mindegyikük végez valamilyen önkéntes, közösségi tevékenységet.

Mindegyikük kiemelte, hogy tervezik a visszaköltözést arra a településre, ahol a szüleik családja is él, mivel fontosak számukra ezek a kapcsolatok. A manapság nélkülözhetetlen nyelvtudás és a külföldi tanulmányi, vagy munkatapasztalat-szerzés sem volt túlságosan vonzó számukra, annak ellenére, hogy többen is az ország nyugati határszéléről származnak. Szintén többen kifejtették, hogy szeretnék, ha a munka csak a napjukból a hivatalos nyolc órát venné el, és a többi időt a családjuknak, a gyermekeiknek és a hobbijaiknak szentelhetnék. Tisztában vagyunk vele, hogy a fókuszcsoport nagysága és jellege messzemenő következtetések levonását nem teszi lehetővé, de jelzi, hogy ennek a generációnak akár már sokkal fontosabb lehet a nyugodt, élhető élet, mint a túldimenzionált karriercélok sokasága. Ezt támasztja alá a kvantitatív adatfelvétel korábbi fejezetben bemutatott eredménye, miszerint a család és a munka egyensúlyát már a hallgatói években fontosnak tartják a fiatalok, és igénylik az olyan intézkedéseket, amelyek a családbarát társadalmi közgondolkodáshoz vezetnek.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kvantitatív és kvalitatív eredmények alapján egyaránt elmondható, hogy a hallgatók felelősségteljesen és tudatosan készülnek a munkaerőpiacon és magánéletükben betöltött szerepeikre és ezek összehangolására. A munka és magánélet balansa, a családbarát munkahelyek és intézkedések, a társadalom családközpontú gondolkodása elvárásként jelenik meg jövőterveikben.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Blaskó Zsuzsa (2005). Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai. *Demográfia*, 2-3. 48. évf. 159-186.
- Dobossy Imre (2000). A munka és a család összhangja – a családi értékek és aggodalmak közötti kapcsolatok elemzése. In: Pongrácz Tiborné & S.Molnár Edit (szerk.). *Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után*. Budapest: KSH-NKI. 42-69.
- Engler Ágnes (2011). *Kisgyermekes nők a felsőoktatásban*. Budapest: Gondolat.
- [Engler Ágnes \(2017\). A család mint erőforrás. Budapest: Gondolat.](#)
- Hoffman István (2014). *Családpolitika*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Vezető- és Továbbképzési Intézet.
- <http://m.ludita.uninke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10561/Teljes%20sz%C3%B6veg?sequence=1&isAllowed=y> Letöltés: 2017. december 28.
- Joó Zsuzsanna & Madai Krisztina (2011). Munka és magánélet egyensúlya. In: Komócsin Laura (szerk.). *Módszertani kézikönyv coachoknak és coachingszemléletű vezetőknek II. 21 klasszikus coachingfolyamat*. Budapest: Manager Könyvkiadó. 135-148.
- Kapitány Balázs & Spéder Zsolt (2015). Gyermekvállalás. In: Monostori Judit, Öri Péter & Spéder Zsolt (szerk.). *Demográfiai portré 2015*. Budapest: KSH NKI. 41-56.
- Killinger, Barbara (2006). *Munkamániások. Szalonképes szenvedélybetegek*. Budapest: Athenaeum Kiadó.
- Komlósi Piroska (szerk.) (2014). *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*. Budapest: L'Harmattan.
- Konczosné Szombathelyi Márta (2017). A munkahely, mint sajátos társadalmi/kulturális tér generációs aspektusainak vizsgálata. In: Reisinger Adrienn & Kecskés Petra (szerk.). *"Ifjúság - jövőképek": Kautz Gyula Emlékkonferencia*. Győr: Széchenyi István Egyetem.
- Molnár Emma, C. (2007). *A nő ezer arca*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pongrácz Attila (2013). Családi és közösségi erőforrások fejlesztése – coaching eszközök felhasználási lehetőségei az Integrált Emberi Erőforrás Tanácsadás során. In: Szretykó György (szerk.). *A válságok*

- természetrajza: kiutak és alternatívák: A válságok és a válságkezelés szociológiai és humánpolitikai aspektusai.* Pécs: Comenius. 461-487.
- Szabó Vivien (2012). Szenvedélyem: a munka. Függőség, amiért nem jár büntetés. *Mindennapi Pszichológia*, 2012/02. 42-45.
- Szili-Fodor Dóra, Kónya Zsuzsanna & Vincze Erzsébet (2016). *A család-és a munkahely összeegyeztethetősége kisgyermeket nevelő szülők körében.* Zalaegerszeg: Navigátor közhasznú Egyesület.
- Ternovszky Ferenc (2013). *NŐ! a profit.* Női Erőforrás Menedzsment. Budapest: Complex.
- Ternovszky Ferenc (2009). A női (anyai) karriermodellek. *Humánpolitikai Szemle*, 2009/5. 8-16.
- Thévenon, Olivier (2012). Családpolitika az OECD-országokban: összehasonlító elemzés. *Statisztikai Szemle*, 2012/ 4. 354-357.
- Tóth Olga (2007). Nőnek lenni - társadalmi nem (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében. *Magyar Tudomány*, 207/12. 1590-1595.

EGYÉB DOKUMENTUMOK:

- Családpolitika (2014). Infoszolg. Képviselői Információs Szolgálat. 2014/9. 2014. április 18.
http://www.parlament.hu/documents/10181/73472/Infojegyzet_2014_9_csaladpolitika.pdf/00dc5263-cd83-4fe0-9905-184f7dc57b53
- Familiaris Consortio (1982): II. János Pál pápa apostoli buzdítása az egész Katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban. Szent István Társulat, Budapest.
<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=202#FC1>
- ILO (é. n.): Nemek közötti egyenlőség a méltányos munka középpontjában. Háttér információs anyag. International Labour Organization, Genf
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_120438.pdf Letöltés: 2017. december 28.
- Laborem Exercens (1981). II. János Pál pápa enciklikája a Rerum Novarum enciklika megjelenésének 90. évfordulója alkalmából. Szent István Társulat,

Budapest. <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=203> Letöltés: 2017. december 29.

Ždanoka, Tatjana, Blinkevičiūtė, Vilija (2016): Jelentés. Az Európai Parlament Állásfoglalására Irányuló Indítvány a munka és a magánélet közötti egyensúly szempontjából kedvező munkaerő-piaci feltételek kialakításáról.

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2016-0253+0+DOC+XML+V0//HU>

Letöltés: 2017. december 30.

TANÁRKÉPZÉSBEN RÉSZTVEVŐK CSALÁDALAPÍTÁSI JELLEGZETESSÉGEI

Joó Orsolya – Takács Tamara

A családszociológiai kutatások egyik kurrens témaköre a párválasztás, családalapítás. Különösen érdekes e téma vizsgálata a felsőoktatásban tanuló hallgatók körében, hiszen a jövő generációjának családalapítással és gyermekvállalással kapcsolatos elképzeléseinek vizsgálata mindig aktuális. A különböző kutatások adatait áttekintve láthatjuk, hogy a párkapcsolat, a család és a gyermek a legfontosabb életcélok között szerepel a legtöbb európai országban, Magyarországra pedig különösen jellemző az erős család- és gyermek-központúság (Földházi 2009).

Jelen kutatásban a tanárképzésben résztvevő hallgatók családalapítási terveit vizsgáltuk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a változó családalapítási tendenciák milyen mértékben befolyásolják a hallgatók családalapítással kapcsolatos elképzeléseit, s milyen mértékben különböznek vagy hasonlítanak a tanárszakos és nem tanárszakos hallgatók párkapcsolati és családalapítási attitűdjei. Azért is kíváncsiak voltunk a leendő pedagógusok véleményére, mert ők lesznek, a jövő generációjának nevelői (s egyben szülei is).

PÁRVÁLASZTÁS ÉS CSALÁDALAPÍTÁS

A posztindusztriális társadalomban a fiatalok élete gyökeresen átalakult a továbbtanulás, a munkavállalás és a magánélet területén. A korábbi párkapcsolati és családalapítási tradíciók megváltoztak, a házasság intézménye háttérbe szorult. Napjainkban karrierorientált társadalomról

beszélhetünk, amely magával hozza a későbbi családalapítást. Minél idősebb valaki, annál nehezebben talál párt, s ez már az egyetemistáknál is tetten érhető. Jancsák (2013) kutatásaiban utal rá, hogy a tanárképzésben résztvevő fiatalok is tudatosan használják a társadalmi és gazdasági környezet által elfogadott moratóriumot, amely úgymond "felmenti" őket a munkába állás és a családalapítás alól. Pribék és Jámbori (2017) kutatásai is alátámasztják, hogy a felsőoktatási expanzió maga után vonja a családalapítás kitolódását. A család intézményére és a családformák átalakulására ható globális trendek érvényesülnek a tanárképzésben részt vevő hallgatók körében is (Jancsák 2011, 2017).

A párválasztás vizsgálatakor a szociológiai elméletek két fő szempontot vesznek figyelembe: a preferenciákat és a lehetőségeket (Lőrincz 2006). A preferenciális tényezők az emberek ideáljaihoz kapcsolódnak, míg a lehetőségek meghatározzák, hogy kik közül is választhatunk. A párkapcsolatok létrejöttük után a fiataloknak szociális, érzelmi és fizikai előnyöket is jelentenek. Egy párkapcsolat erősíti a valakihez való tartozás érzését, s ezáltal lendületet ad a materiális értelemnek is (Mak & Marshall 2004). A kapcsolatok javíthatják a fiatalok érzelmi jóllétét, mert értékes társadalmi identitást nyújtanak, növelik az önbizalmat és a társadalmi integráció forrásává válnak a felnőttkorra való átmenet során (Simon & Barrett 2010). Emellett a kapcsolatokban élő főiskolai hallgatók kevesebb egészségügyi vagy viselkedési problémával rendelkeznek egyedülálló társaikhoz képest (Braithwaite et al, 2010).

A párválasztási döntésmechanizmus másik tényezője a lehetőség-elmélet, amelynél a magyarázó változót befolyásoló tényezőt a lakóhely és az ismeretségi kör jelenti: akik gyakrabban találkoznak és lépnek interakcióba egymással, azok között nagyobb valószínűséggel alakul ki vonzalom. Engler (2015a) eredményei szerint a párkapcsolatok terén elkötelezett hallgatók nemcsak a tanulmányaikban mutatnak hasonló céltudatosságot, hanem intenzívebb intergenerációs és intragenerációs kapcsolataik révén sikeresen

illeszkednek be a felsőoktatási térbe, ahol az átlaghoz képest eredményesebben folytatják tanulmányaikat.

PEDAGÓGUS PÁLYÁRA KÉSZÜLŐK JÖVŐTERVEI

A tanári pályára készülőek jövőterveinek vizsgálata érdekében leválogattuk a pedagógusképzésben résztvevő hallgatókat (N=151). Korábbi kutatások igazolják, hogy a legalapvetőbb demográfiai változók mérvadó jelentőséggel rendelkeznek a párválasztás során. A hazai pedagógusképzésben résztvevő hallgatók nem szerinti megoszlásánál igazolódik az a nemzetközi tendencia, amely szerint a pedagógus szakma egyre inkább elnőiesedik (Háber 1999; Lannert 2004; Takács 2017; Fényes 2011), s a nők már a képzés során is felülreprezentáltak. (Almintákban a pedagógusjelöltek 62 %-a nő.)

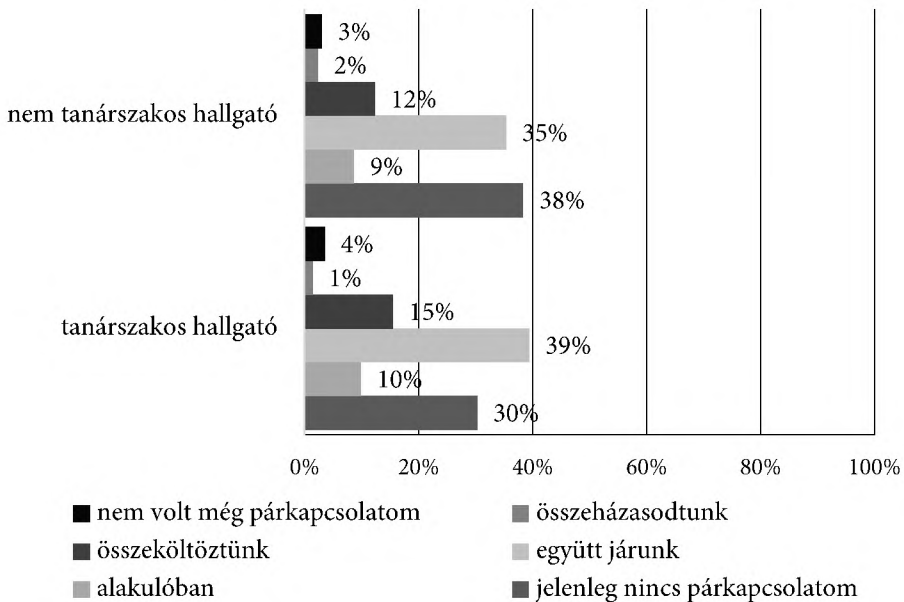
Ennek magyarázata lehet, hogy a pedagógushivatás a női szerepekhez jobban illeszkedik (rugalmas időbeosztás, jobban összeegyeztethető a családi élettel, neveléssel). Ugyanakkor Engler (2015b) gyakorló pedagógusok esetében rámutat arra, hogy a családi és a szakmai élet összeegyeztetését más humán szakmákban tevékenykedőkhöz hasonlóan megnehezíti, hogy erőforrás-vesztéseiket kiegyenlítően tudják pótolni az egyik vagy a másik területről. Pusztai (2015) a tanári pálya gyakorlásához szükséges közösségi támogatást erőteljesebben látta megnyilvánulni a felekezeti fenntartású pedagógusképző intézményekben végzettek körében.

A fővárosban, a megyeszékhelyeken és a városokban élő hallgatók számára könnyebben elérhetők a felsőfokú képzést nyújtó intézmények, ezért nagyobb valószínűséggel tanulnak tovább, mint falun élő társaik. Ez a tendencia mintánkban is tükröződik, hiszen a vizsgálatban résztvevő diákok lakóhelye és a felsőoktatási intézmény választása szignifikáns összefüggést mutat, a megkérdezett diákok elsősorban lakóhelyük közelében tanulnak tovább. A megkérdezett hallgatók jelentős hányada (68%) városban nőtt fel. Vizsgálatunk szempontjából ez azért jelent megkerülhetetlen kérdést, mert mind a városokban, mind a felsőoktatási intézményekben gyakoribb és

sűrűbb interakciókkal számolhatunk, ami megnöveli a párkapcsolat kialakulásának esélyét és valószínűségét.

A pedagógusjelölt hallgatók jelenlegi kapcsolatait vizsgálva elmondható, hogy többségüknek barátja vagy barátnője van (a leggyakoribb említést az „együtt járunk” válaszlehetőség kapta: 36%, 55 fő). A megkérdezettek 15%-a (23 fő) költözött össze partnerével, mintegy harmaduknak a megkérdezéskor nincs párkapcsolata. Az 1. ábrán látható, hogy a tanárszakos hallgatók a nem tanárszakos egyetemistákhoz viszonyítva magasabb arányban rendelkeznek párkapcsolattal. A tanárszakos hallgatók kapcsolatai a minta átlagához képest valamennyivel hosszabb távúnak mutatkoznak, mivel 65 %-uk (98 fő) párkapcsolata több mint egyéves múltra tekint vissza.

1. ábra Jelenlegi párkapcsolat jellemzője

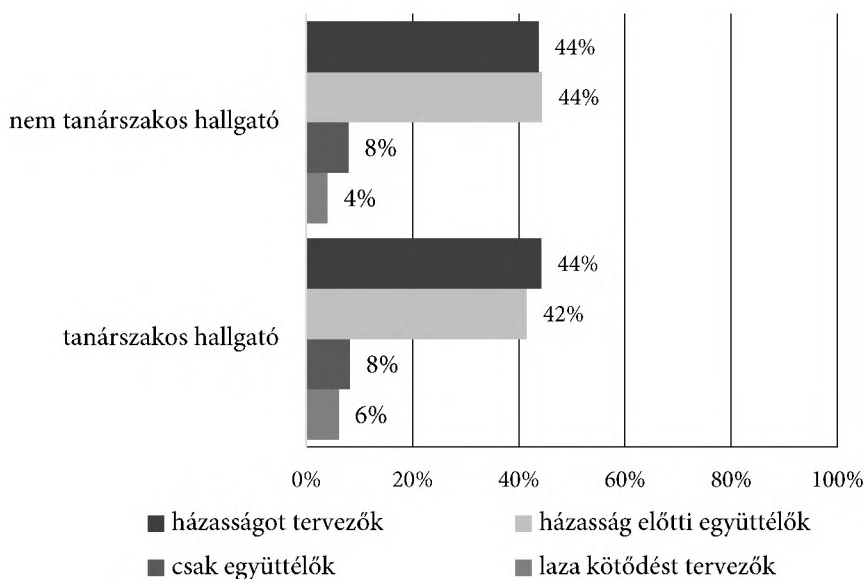

Forrás: CSAK 2017

A jövőre vonatkozó tervekben is tapasztaljuk a kapcsolati elköteleződésre mutató igényt. A megkérdezett pedagógusjelöltek döntő

többsége (83,4 százaléka) mindenképpen házasságot tervez. 43 százaléuk mellőzi a próbaházasság gondolatát, 40,4 százalék (61 fő) pedig a végleges elköteleződés előtt próbaházasságot tervez. A fenti adatokhoz képest a minta alanyai elenyésző arányban kedvelik a kötetlenebb párkapcsolati formákat, 8 százalék csupán együttélést, 2,6 százalék pedig nyitott kapcsolatot tervez. Összehasonlítva a tanárszakos és a nem tanárszakos hallgatók párkapcsolati terveit, nem találtunk szignifikáns összefüggést (2. ábra). A párkapcsolati tervek szempontjából a házasság intézménye egyik csoportban sem tűnik idejemenőnek, a próbaházasságot egy kicsit magasabb arányban a nem tanárszakosok preferálják inkább.

2. ábra Párkapcsolat tervezett formája tanárszakos és nem tanárszakos hallgatók között

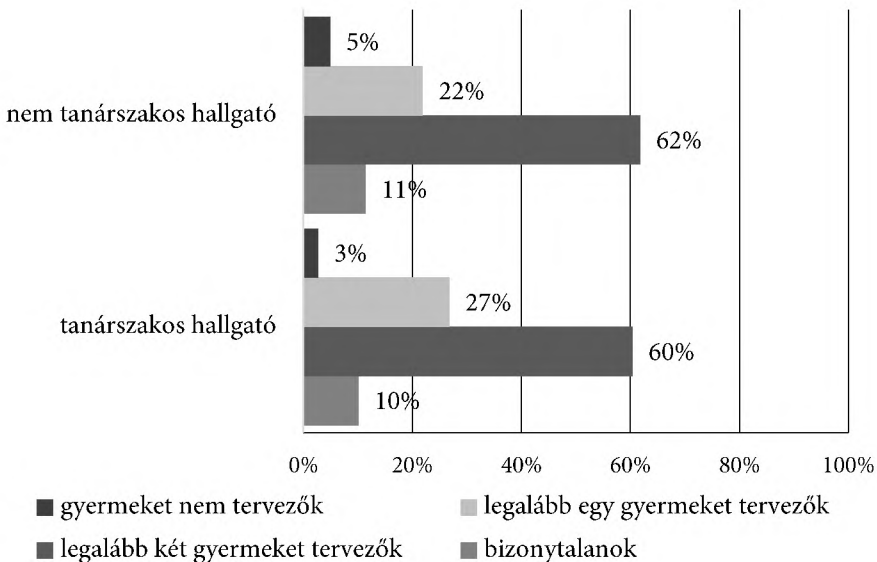
Forrás: CSAK 2017

A hallgatók családalapítási terveinél fontos szempont lehet a családi mintakövetés, így először a pedagógusjelöltek szüleinek családi állapotát vizsgáltuk. A válaszadó hallgatók 62 százalékánál a szülők házasok,

mindössze 2 százalékuknál élnek együtt házasság nélkül. Az elvált szülők aránya viszonylag alacsony, mindössze 27 százalék. A magas arányban teljes családból érkezők esetében feltételezhetjük, hogy a tradicionális kötődés a hallgatóknál is megfigyelhető.

A megkérdezett hallgatók pozitívan nyilatkoznak mind a házasságról, mind a családalapításról, a gyermekvállalást pedig stabil életszínvonalhoz és a megfelelő partner megtalálásához kötik. A feltételek rendelkezésre állása esetén a hallgatók többsége, 59,6 százaléka legalább 2 gyermeket szeretne, 27,2 százaléka pedig legalább egyet (3. ábra). A tanári pályára készülők gyermekvállalási tervei nem különböznek lényegesen a hallgatótársaikétól, de a gyermeket nem tervezők és a bizonytalanok között kisebb arányban találjuk őket.

3. ábra Gyermekvállalási tervek

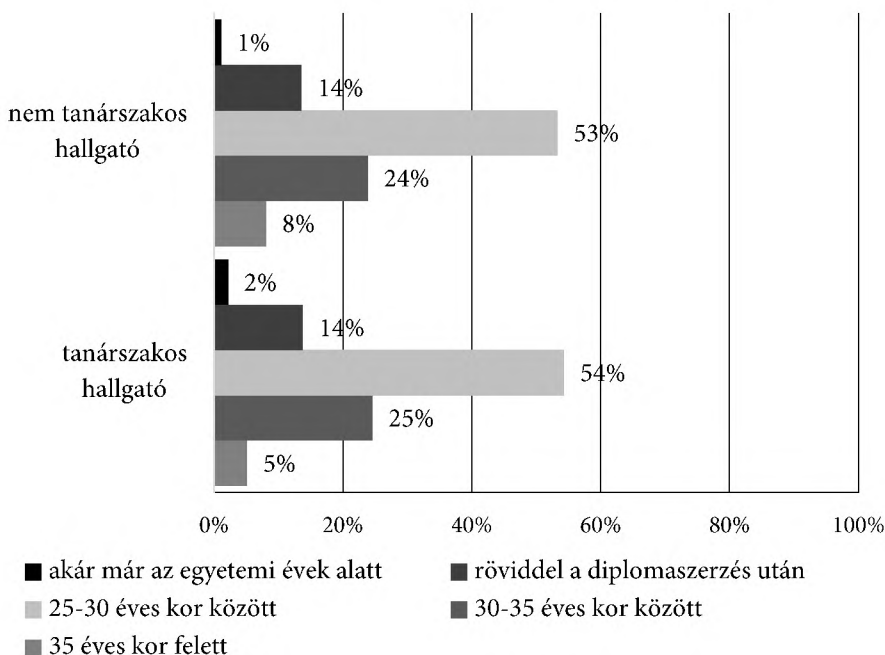

Forrás: CSAK 2017

A negatív demográfiai tendencia és a magas válási arány ellenére úgy tűnik, a családot alapítani szándékozó fiatalokban él a tartós párcapcsolatba,

a házasságba, teljes elköteleződésbe, bizalomba vetett hit. Almintákban a gyermekvállalás tervezett idejével kapcsolatban kapott eredmények szerint a válaszadók fele 25 és 30 év között tervezi első gyermeke születését. A második helyen az első gyermeket 30 és 35 év között tervezők állnak, ők teszik ki a minta 21,9 százalékát. A harmadik helyen pedig azok, akik már egyetemi éveiket követően szeretnék gyermeket vállalni, ők 12,6 százalékos arányban képviseltetik magukat. Elenyésző számban vannak azok, akik már egyetemi éveik alatt vállalkoznának gyermeknevelésre (2 százalék). A tanárszakosok között némileg többen (4,6 százalék) vannak azok, akik 35 év felett szeretnék első gyermeküket vállalni. A 4. ábra jól mutatja, hogy a családalapítás időzítésében szinte semmilyen eltérés nincs a két vizsgált almintá között.

4. ábra Az első gyermekvállalás tervezett ideje

Forrás: CSAK 2017

ÖSSZEGZÉS

Vizsgálatunk során nem találtunk szignifikáns összefüggést a tanárszakot választó hallgatók és a családalapítási attitűdök között. A hallgatók egyaránt házasságközpontúnak és családcentrikusnak mondhatók. A családalapítás időzítésében egyáltalán nincs különbség, holott feltételezhetnénk, hogy a közvélekedésben családbarátabb közalkalmazotti állás esetében korábban datálják az első gyermek vállalását (pl. biztonságosabb a munkaerőpiac elhagyása és a visszatérés körülményei, rugalmasabb időbeosztás stb.). A tervezett gyermekszám tekintetében sincs szignifikáns eltérés, pedig esetlegesen a pedagógusnak készülőről feltételezhetnénk a több saját gyermek elgondolását. Ugyanakkor látható, hogy bizonytalanságuk kisebb a nem tanárszakosokhoz képest, és a párkapcsolatok terén is valamennyivel határozottabbnak és elszántabbnak tűnnek.

Fontos megjegyeznünk, hogy a tanárszakos hallgatók számára a párkapcsolattal, gyermekneveléssel kapcsolatos tudás és kompetenciák átadása alapvető fontosságú, hiszen a szaktárgyakon kívül, a nevelői munka részeként is megjelennek a családdal kapcsolatos témakörök, kérdések, problémák.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Braithwaite, Dawn O., Back, Betsy W., Baxter, Leslie A., DeVerniero, Rebecca, Hammonds, Joshua R., Josek, Angela M., & Wolf, Binca M. (2010). Constructing family: A typology of voluntary kin. *Journal of Social and Personal Relationships*. Vol. 27(3), 388–407.
- Engler Ágnes (2015a). Hallgatói elköteleződések hatása a szakmai életpályára. In: Pusztai Gabriella & Ceglédi Tímea (szerk.). *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban. A pedagógusképzés kihívásai a Kárpát-medencében*. Nagyvárad – Budapest: Partium Press, Personal Problems Solution, Új Mandátum Könyvkiadó. 210-224.
- Engler Ágnes (2015b). A felnőttkori továbbtanulás közösségi vetületei. In: Pusztai Gabriella & Morvai Laura (szerk.). *Pálya-modell. Igények és lehetőségek a pedagógus-továbbképzés változó rendszerében*. Nagyvárad – Budapest: Partium Press, Personal Problems Solution, Új Mandátum Könyvkiadó. 169-184.
- Fényes Hajnalka (2010). A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban: A nők hátrányainak felszámolása? Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Földházi Erzsébet (2009). *Az első házasságkötés után. A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében*. Doktori (PhD) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem: Szociológia Doktori Iskola.
- Háber Judit (1999). A pedagógusnők helyzete, egy pálya elnőiesedése. In: Meleg Csilla (szerk.). *Iskola és társadalom*. Pécs: JPTE Tanárképző Intézet. 141-150.
- Jancsák Csaba (2011). Tanárképzésben részt vevő hallgatók formálódó világa. In: Ercsey Kálmán & Jancsák Csaba (szerk.): *Tanárképzős hallgatók a Bolognai folyamatban*. Budapest: OFI, 27-51.
- Jancsák Csaba (2013). *Ifjúsági korosztályok – korszakváltásban*. Budapest: Új Mandátum
- Jancsák Csaba (2017). *Students of Teacher Education in Hungary: Before and during the Bologna Process*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană Universitatea Babeş-Bolyai

-
- Lannert Judit (2004). *Pályaválasztási aspirációk*. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem. PhD értekezés.
- Lőrincz László (2006). A vonzás szabályai. Hogyan választanak társat az emberek? *Szociológiai Szemle* 2006/2. 96–110.
- Mak Leanne & Marshall Sheila (2004). Perceived mattering in young adults' romantic relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*. Vol. 21 (3), 469–486.
- Pribék Ildikó Katalin & Jámbori Szilvia (2017). A kapunyitási pánik és az észlelt társas támogatás összefüggéseinek vizsgálata szegedi egyetemisták körében. *Magyar Pedagógia* 2017/2. 117. évf. 139–152.
- Pusztai Gabriella (2015). Retenció és pályaszocializáció intézményfenntartó szerinti összehasonlításban – az állami és felekezeti pedagógusképzés hosszútávú hatásai. In: Pusztai Gabriella & Morvai Laura (szerk.). *Pálya-modell. Igények és lehetőségek a pedagógus-továbbképzés változó rendszerében*. Nagyvárad – Budapest: Partium Press, Personal Problems Solution, Új Mandátum Könyvkiadó. 195-207.
- Simon, Robin & Barrett, Anne (2010). Nonmarital romantic relationships and mental health in early adulthood: does the association differ for women and men? *J Health Soc Behav* 2010/2. Vol. 51. 168-182.
- Takács Tamara (2017). *Közösségi kötődés és identitás egy határmenti felsőoktatási térségben*. Szeged: Belvedere.

JÖVŐTERVEK A KÜLFÖLDI MOBILITÁS TÜKRÉBEN

Dusa Ágnes Réka

A mobilitás elősegítése az Európai Unió egyik kiemelt programja. Ahogyan a 2009-es leuveni konferencián is rögzítették a felsőoktatásért felelős miniszterek, a cél az, hogy 2020-ra a diplomások legalább 20 százalékának legyen külföldi tanulmányi tapasztalata. A nyilatkozat kiemeli a hallgatói mobilitás pozitív szerepét, ami az egyéni szintű személyes fejlődésen túl európai és nemzeti szinten is kimutatható, elsősorban kutatási és munkaerőpiaci szempontok mentén. A mobilitás azonban veszélyeket is rejt, amennyiben az együttműködések, az elméleti és gyakorlati tudástranszfer meghiúsulnak, s az „agyak körforgása” helyett az „agyelszívás” jön létre.

E tanulmány célja, hogy az egyetemista fiatalok tanulási és munkavállalási célú mobilitási terveit vizsgálja meg, s összevesse másféle – elsősorban a párkapcsolati és gyermekvállalási – jövőterveikkel.

KORÁBBI KUTATÁSOK A HALLGATÓK TANULÁSI ÉS MUNKAVÁLLALÁSI MOBILITÁSÁRÓL

A magyar fiatalok mobilitási terveire vonatkozóan rendelkezésre állnak áttekintésre érdemes korábbi hazai kutatási eredmények. Az országos felmérések közül legfontosabbak a Diplomás Pályakövető Rendszer (DPR) felmérései és a Magyar Ifjúság kutatás-sorozat.

Kasza Georgina (2010) a DPR 2010-es adatbázisában a 2007-ben végzeteket vizsgálta meg. Ekkor a válaszadók 5,9 százaléka nyilatkozott úgy, hogy felsőoktatási éveit során tanult külföldön. Különösen az idegenforgalmi

és szálloda, a nemzetközi kommunikáció, a külgazdasági és a nyelvszakok hallgatói vettek részt magasabb arányban külföldi tanulmányúton. Kasza kimutatta a jobb anyagi helyzetű és/vagy magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekeinek előnyét a nemzetközi mobilitásba való bekapcsolódásban. A mobilitás akadályaként pedig a nem megfelelő nyelvtudást azonosította.

A DPR szűkített, csak az ELTE hallgatói válaszait tartalmazó adatbázisán Czakó és Koltói (2012) a még képzésben lévő elsőéves hallgatók, és a már végzett diákok adatait is megvizsgálták. Az 1099 bentlévő hallgató 60 százaléka tervezett hosszabb-rövidebb tanulmányutat, 26 százalékuk akár hosszabb távú külföldi tanulás felé is nyitott volt. Az abszolutóriumot szerzett 1760 fő közül 20,9 százalék tanult a végzés előtt külföldön. Mindkét felmérésben hasonló meghatározó tényezők rajzolódtak ki mind a mobilitási tervek, mind a megvalósult mobilitás között: a jobb tanulmányi teljesítmény és a jobb nyelvtudás is pozitív összefüggést mutatott, ám mindkettő a család szocio-ökonómiai státuszára vezethető vissza, mely szintén erős befolyásoló tényezőnek mutatkozott.

A Frissdiplomások 2015-ös felmérés válaszadói a 2010-ben, 2012-ben és 2014-ben abszolutóriumot szerettek közül kerültek ki, s a válaszadók 10,9 százaléka tanult külföldön. A legmobilabb szakok a művészet, a bölcsészettudomány és a jog volt, legimmobilabbak pedig a pedagógus és informatikai képzések. A vizsgálat szerint a külföldi tanulmányi tapasztalattal rendelkezőknek magasabb a fizetése. Munkavégzést tekintve a válaszadók 6,3 százaléka dolgozott a lekérdezést megelőzően, további 6,5 százalék pedig a lekérdezés idején külföldön. A munkavállalást tekintve a művészeti és bölcsészettudományi képzések mellé felzárkóztak az informatikai és műszaki képzések is. A külföldön dolgozók harmada nem a végzettségéhez kapcsolódóan talált munkát, de 67 százalékuk legalább részben a végzett szakjával helyezkedett el. Utóbbi csoportba nagyobb arányban az egészségügyi, műszaki és informatikai területen diplomát szerettek

tartoztak. A válaszadók 43 százaléka nem tervezett külföldi munkát öt éven belül (Veroszta 2016).

Az Eurostudent VI. magyarországi adatbázisát elemezve Hámori és Horváth azt állapították meg, hogy a még képzésben lévő válaszadó hallgatók 13 százaléka rendelkezett hosszabb-rövidebb ideig tartó külföldi tanulmánnyal, melybe a kutatók beleszámították például az egészen rövid szakmai gyakorlatokat és a féléves tanulmányi ösztöndíjakat is. A külföldön még sosem tanuló hallgatói csoporton belül a válaszadók 29 százaléka tervezte, hogy felsőoktatási éve alatt végez valamilyen külföldi résztanulmányt. Elemzésük célja az volt, hogy feltárják a családi háttér szerepét tanulási célú mobilitásra, s azt találták, hogy a szülők iskolázottságából fakadó kulturális hatás elsősorban a tervekre hat, míg a család anyagi helyzete a tervek megvalósulására (Hámori & Horváth 2017). Ez kettős szelekciót jelez, s azt, hogy a jobb szociokulturális helyzetű diákok közül is a legelőnyösebbek tudnak bekapcsolódni a nemzetközi hallgatói mobilitásba.

A hazai fiatalok mobilitása különböző arányban, de mindig fontos része volt a nagymintás, országos (Magyar) Ifjúság kutatássorozatnak. Ezért is tudta Fazekas és Nagy (2016) egy generációs problématerkép vizsgálatába bevonni a migrációs terveket, s összehasonlítani a 2000-es, 2004-es, 2008-as és 2012-es adatfelvétel eredményeit. Ők arra mutatnak rá, hogy a 15-29 éves korosztályban elsősorban nem az anyagi jellegű egzisztenciális problémák (anyagi nehézségek, munkanélküliség, lakásproblémák), hanem inkább az érzelmi-lelki egzisztenciális nehézségek (kilátástalanság, céltalanság) az, ami erősíti a kivándorlási terveket. Hajdu és Pelok (2016) azzal egészíti ki ezt a kutatást (ugyanazokon az adatbázisokon dolgozva), hogy míg a tanulással kapcsolatos külföldi tervek 2004 és 2012 között csökkentek (17 százalékról 11 százalékra), addig a munkavállalási tervek 2000 és 2012 között növekedtek (16 százalékról 63 százalékra).

A legfrissebb, 2016-os Magyar Ifjúság felmérés alapján a válaszadók 2 százaléka rendelkezik külföldi tanulmányi tapasztalattal (a diplomásokra

szűkítve már 9 százalékos az arány), külföldi tanulást a válaszadók 8 százaléka tervez, külföldi munkavállalást pedig 31 százalékuk. Az ország elhagyását munkavállalási céllal fontolgatók motivációja esetében inkább a szakmával rendelkezők azok, akik megélhetési okok, a diplomások pedig azok, akik életminőségük növelése, tapasztalatszerzés, karrierlehetőség és a kihívások miatt vállalnának külföldön munkát. Mindenesetre a válaszadó fiatalok 56 százaléka nem tartja valószínűnek, hogy 2-3 éven belül külföldre költözne (Bauer et al 2017).

A Debreceni Egyetem Gazdaságtudomány Karának alapszakos hallgatói körében végzett felmérésükben a külföldi munkavállalási terveket elemezte Kiss, Kun és Pusztai (2017). Eredményeik szerint a majdani munkájuk szakmai tartalmát, illetve az elhelyezkedés szakmai (szakirányhoz való) illeszkedését preferáló hallgatók kevésbé valószínűsítik a külföldi munkavállalást.

Függ és munkatársai online felmérésükben 1097 fő, életvitelszerűen külföldön élő fiatalot vizsgáltak meg, s bár felmérésük nem reprezentatív mintavételen alapult, mégis érdekes néhány megállapítást kiemelni a kutatásból: a magasabb iskolai végzettségű, külföldön dolgozó magyar fiatalok kevésbé a kereseti lehetőségek s a munkanélküliség elkerülése miatt mentek külföldre. Az általuk jelzett megélhetési gondok elsősorban az önálló élet megkezdésének nehézségeit jelentették, elsősorban a lakásvásárlást s a szülőktől való függetlenedést. A válaszadók egy része viszont leginkább befektetésként tekint a külföldi munkavállalásra, s foglalkoznak a hazatérés lehetőségével. Kicsivel több, mint a válaszadók egytizede alapvetően rövid távra tervezte a külföldi munkavállalást, s 8,2 százalékuk egyértelműen otthon szeretne majd dolgozni (Függ et al. 2015).

KÜLFÖLDI JÖVŐTERVEK

A CSAK 2017 kutatás kérdőívében számos olyan kérdés akadt, ami lehetőséget adott arra, hogy megvizsgáljuk a külföldre irányuló tanulási- és munkavállalási tervek illetve a házasságkötés, gyermekvállalás közötti

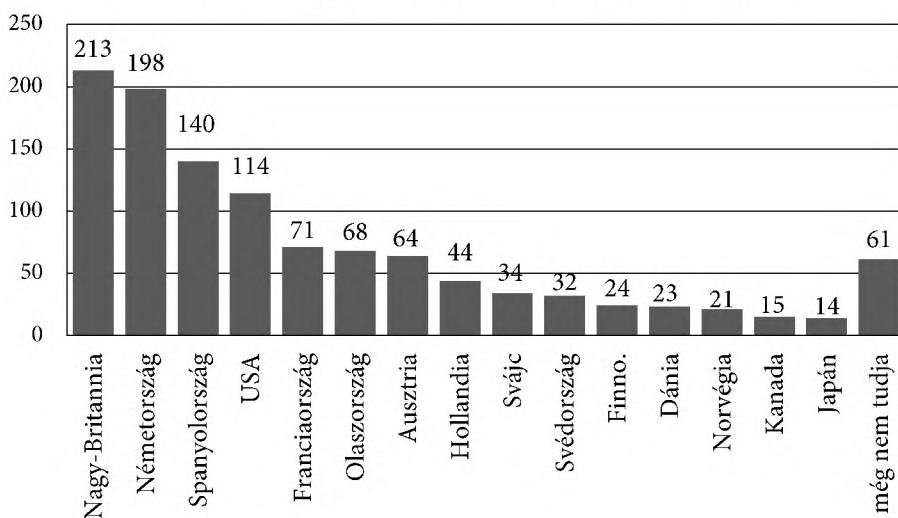
összefüggéseket: mobilitási típusokat alakítottunk ki, s azt vizsgáljuk meg, hogy a külföldi tervek hossza (vagy a külföldi tervek hiánya) ösztönzi vagy eltolja a családalapítást. Ehhez először külön vizsgáljuk meg a tanulási terveket: hogy mely hallgatókra jellemző inkább a külföldi részképzés vagy diplomaszerezés vágya, mely célországok a legnépszerűbbek, milyen gátló tényezők állnak a tanulási célú mobilitás útjában. A külföldi munkavállalási terveket tekintve is áttekintjük, hogy kik azok a hallgatók, akikre inkább jellemző a mobilitási terv. A két külföldi tervet összevonva pedig létrehoztunk négy mobilitási típust (hosszú távra tervező, rövid távra tervező, bizonytalan és külföldre nem vágyók). Felvetésünk szerint a hosszú távú külföldi tervek kitolják a családalapítási terveket, hiszen, ahogyan láthattuk a hazai kutatásokban, a külföldre vágyó fiatalok egy részének a karrier kiépítése, az önálló egzisztencia megteremtése vagy pont céltalanság, az elköteleződés hiánya a mozgatórugó.

KÜLFÖLDI TANULÁSI TERVEK

A CSAK kutatás válaszadóinak 27 százaléka tervez külföldi tanulást, ebből 4,6 százalék újabb végzettség megszerzését célozná meg, 22,4 százalék pedig rövid távon, azaz egy vagy két szemesztert szeretne külföldön tanulni; ez jellemzően az Erasmus (vagy ahhoz hasonló más) tanulmányi ösztöndíjat jelent. A válaszadók 34,5 százaléka azt jelezte, hogy egyáltalán nem szeretne külföldön tanulni, míg 38,5 százalék a bizonytalanok aránya. Összességében tehát körülbelül az egyetemisták egyharmada határozottan nem tervez külföldi tanulást, míg egyharmaduk igen (és inkább egy- vagy kétszemeszteres mobilitási ösztöndíjjal), és szintén egyharmad azok aránya, akik nem tudják még felmérni vagy eldönteni, hogy mennének-e külföldre tanulni. A külföldi tanulmányok célországára is rákérdeztünk, s ez olyan szempontból mutatott új eredményt, hogy sokan, azok közül, akik nem tudják még eldönteni, hogy szeretnének-e külföldön tanulni, vagy egyáltalán nem válaszoltak a kérdésre, mégis megneveznek egy vagy két célországot.

Az ország-megjelölések összesítéséből az derül ki, hogy a célországok közül a legnépszerűbb Nagy-Britannia (213 fő jelezte, hogy szívesen tanulna ott), Németország (198 fő), Spanyolország (140 fő) és az Amerikai Egyesült Államok (114 fő). Szintén sokan terveznek más nyugat-európai országokban tanulni, úgymint Franciaországban (71 fő említette), Olaszországban (68 fő), Ausztriában (64 fő), Hollandiában (44 fő). Továbbá 61 hallgató jelezte azt, hogy még pontosan nem tudja, hogy hol szeretne tanulni. Az adatok illeszkednek korábbi országos felmérésekhez és az Erasmus statisztikákhoz (ld. például Kasza 2010, Veroszta 2016).

1. ábra Legalább 10 említést kapó célországok

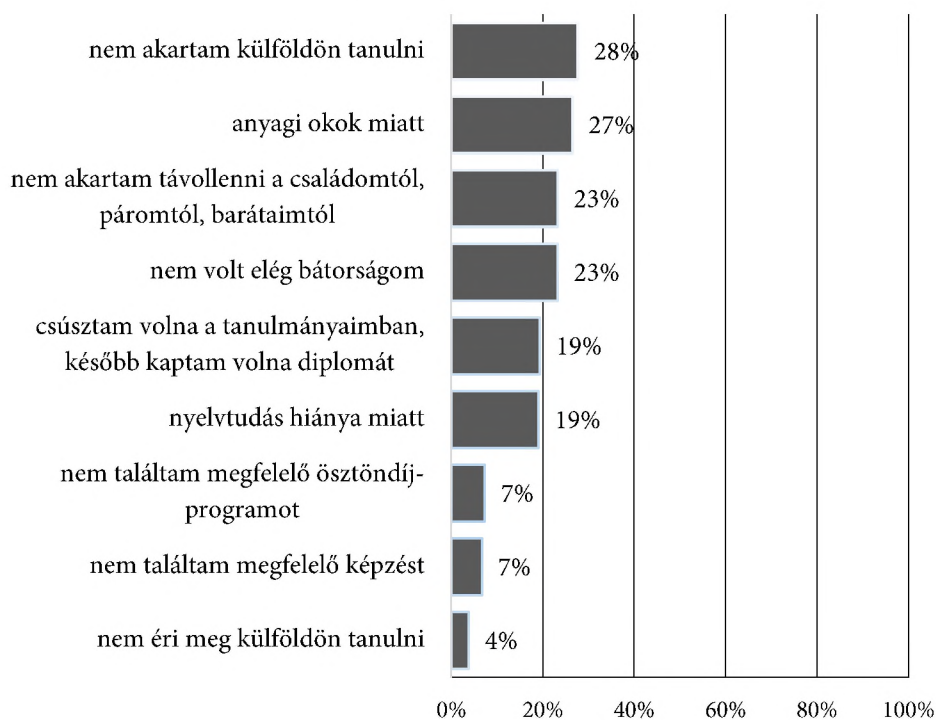
Forrás: CSAK 2017 kutatás, N=1502, említések száma szerint

Kutatásunkban arra is kíváncsiak voltunk, hogy mi tartja vissza a hallgatókat a külföldi tanulmányok vállalásától. A válaszadók kilenc megadott lehetőség közül választhattak (akár többet is jelölhettek), az eredményeket a 2. ábrán összesítettük. A diákok 27,7 százaléka egyszerűen nem akar külföldön tanulni, 26,5 százalék viszont anyagi okok miatt marad ettől távol. A családtól, párkapcsolattól, barátoktól való elszakadás és a bátorság hiánya egyaránt a hallgatók 23,3-23,3 százalékára jellemző. A nem

megfelelő nyelvtudás (19,1 százalék) és a tanulmányokban való megcsúszás félelme¹ (19,4 százalék) még jelentős visszatartó tényező, viszont a válaszadók csak kis része, aki vágyai ellenére azért nem tudott külföldre menni, mert nem talált megfelelő ösztöndíj-programot (7,3 százalék) vagy megfelelő képzést (6,7 százalék). Csupán a válaszadók 3,8 százaléka gondolja azt, hogy nem éri meg külföldön tanulni. Az eredmények azt jelzik, hogy elsősorban nem intézményi akadályok tartják távol a diákokat a külföldi pályázatoktól – viszont arra hívja fel a figyelmet (hasonlóan más korábbi hazai és nemzetközi vizsgálatokhoz), hogy a hallgatói mobilitás plusz anyagi terhei még mindig visszarettentenek diákokat a külföldi tanulástól. Szintén igen magas a „nem volt bátorságom” válasz aránya, ami összefügghet a nyelvtudás és az információ hiányával is.

¹ A kredit-elismerési problémákból fakadó csúszás félelméről lásd még: Malota 2014, Bazsalya 2014, Bartha & Sáfrányné Gubik 2016.

2. ábra A külföldi tanulás hiányának oka

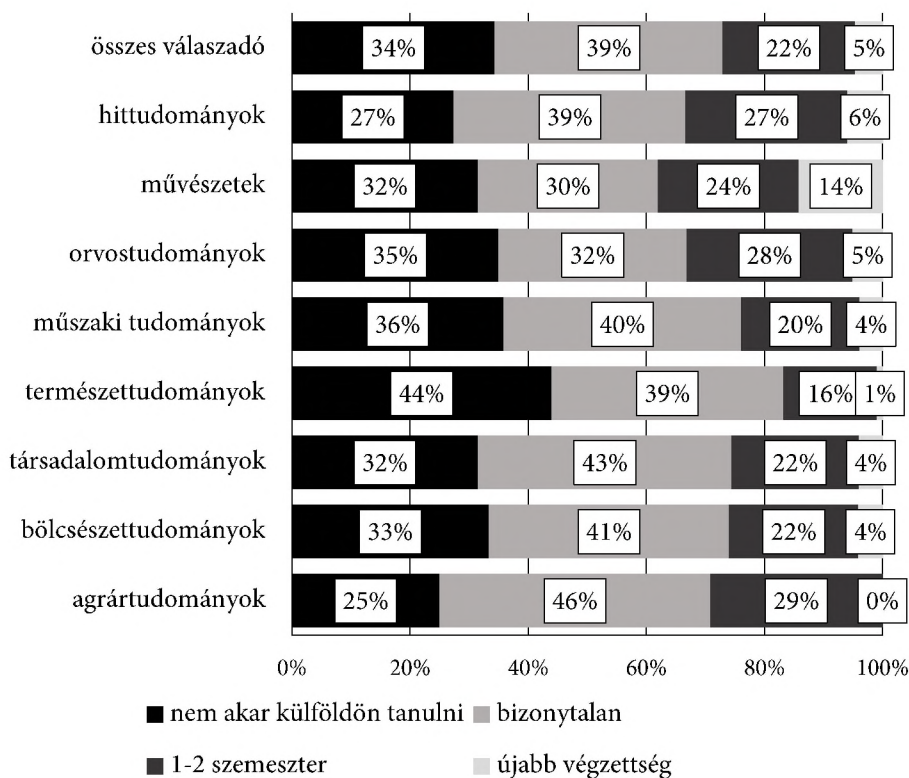

Forrás: CSAK kutatás 2017, N=1502, százalékban megadva

Tudományterületeket tekintve a legmobilabb tudományágak a művészetek (14,1 százalék új végzettséget tervez külföldön szerezni, további 23,9 százalék 1-2 szemesztert tanulna külföldön), az orvostudomány (5,1 százalék szerezne új diplomát, 28,1 százalék pedig rövid távon tanulna külföldön) és a hittudomány (ahol 5,9 százalék az új végzettséget tervezők aránya és 27,5 a fél-egy éves külföldi tanulmányi tervet dédelgetőké). A leginkább immobilak a természettudományi (0,9 százalék szerezne külföldön új végzettséget és 15,9 százalék külföldi krediteket résztanulmányok során) és műszaki tudományterület hallgatói (akik körében 3,9 százalék szerezne teljes képzést külföldön, 20 pedig rövidebb ösztöndíjprogramban venne részt). Ez hasonló a korábbi felmérések eredményeihez (vö. Veroszta 2016, Kiss 2014).

További érdekesség, hogy új diploma megszerzése miatt a művészeti képzésben részt vevők mennének külföldre, míg a külföldi diploma megszerzése az agrártudományi és természettudományi diákok számára nem vonzó. Ami miatt az agrártudományok mégsem tekinthetők immobilnak, az az, hogy körükben viszont a legmagasabb a részképzést tervezők aránya.

3. ábra Külföldi tanulási tervek elosztása tudományterületek szerint

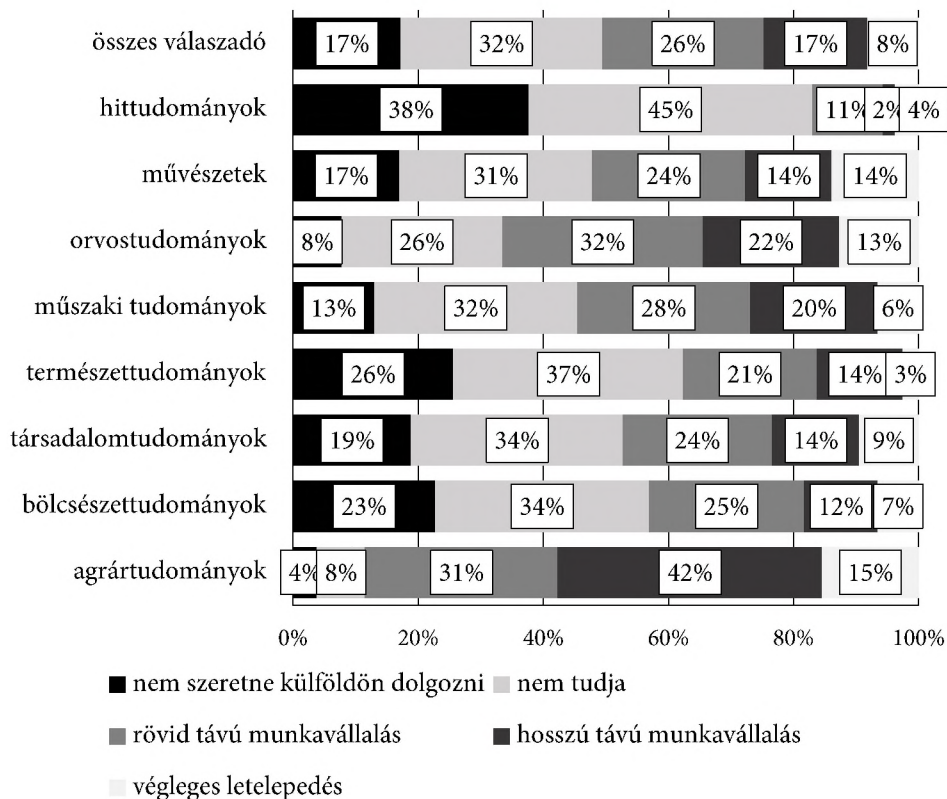
Forrás: CSAK 2017 kutatás, N= 1502, százalékban megadva

KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁSI TERVEK

Az egyetem elvégzését követő külföldi munkavállalási terveket illetően a válaszadók 17,2 százaléka nyilatkozott úgy, hogy egyértelműen nem szeretne külföldön dolgozni, 32,1 százalék bizonytalan e kérdésben. A hallgatók 25,8 százaléka rövid távon, 16,7 százaléka pedig hosszú távon is szívesen vállalna külföldön munkát, 8,2 százalékuk viszont végleges külföldi letelepedést is tervez. Azon hallgatók körében, akik rendelkeznek külföldi munkatapasztalattal, magasabb azok aránya, akik végleges letelepedést vagy hosszú távú munkát is vállalnának a jövőben. A rövid távú külföldi munkavállalási tervek esetében nem számított a korábbi munkatapasztalat hatása.

Tudományterületek alapján is szignifikáns az összefüggés a külföldi munkavállalási tervvel. Külföldi letelepedést legmagasabb arányban az agrártudományi szakokon (15,4%), a művészeti területen (13,8%) és az orvostudományi területen (12,6%) tanuló hallgatók fontolgtanak, míg a legalacsonyabb a hittudomány (3,8%) és a természettudományok (2,6%) esetében. Előbbi tudományterület hallgatói között viszont a legtöbb a bizonytalan is, mert 45,3 százalékuk még nem tudja, vállalna-e munkát külföldön, de szintén köztük a legmagasabb azok aránya, akik úgy gondolják, hogy nem akarnak külföldön dolgozni (37,7). A legmobilabbnak az agrártudományi, orvostudományi és műszaki tudományok hallgatói tűnnek, mert a rövid és hosszú távú (de nem végleges) külföldi munkavállalás körükben a legmagasabb. A tudományterületek között az egészségügyi szakemberek kivándorlása az egyik legégetőbb kérdés. Egy 2018-as tanulmányban a válaszadó V. és VI. éves orvostanhallgatók 40 százaléka jelezte, hogy szeretne külföldön dolgozni, igaz, többségük rövidebb távra (2-5 évre) tervez (Gyórfy & Szél 2018).

4. ábra A külföldi munkavállalási tervek tudományterületek szerinti százalékos megoszlása

Forrás: CSAK 2017, kutatás N=1502, százalékban megadva

MOBILITÁSI TÍPUSOK

A külföldi mobilitás tervezett idejét felhasználva kialakítottunk egy hosszú távra tervező mobilnak, egy rövid távra tervező mobilnak, egy mobilitást határozottan nem tervezőnek és egy bizonytalanak nevezett csoportot. A csoportok kialakításánál a migráció típusát (tanulási vagy munkavállalási cél) már nem vettük figyelembe, aki legalább az egyikből hosszú távra tervezett, azt hosszú távra tervezőnek tekintettük. Az így létrehozott mobilitási

csoportokat megvizsgáltuk a felsőoktatási hallgatók mobilitás során szokásos háttérmutatói és a kutatás fókuszával összefüggésben a családalapítási terveik mentén is.

A háttérmutatók közül a nemet tekintve a férfiak kicsit mobilabbnak tűnnek, ami teljesen megfelel a nemzetközi és hazai mobilitási kutatások eredményeinek is (Fényes 2009, Blaskó & Gödri 2014, Lakatos et al. 2015). A férfiak között 29 százalék a hosszú távú mobilitást tervezők aránya, míg a nőknél 23,1 százalék. A férfiak 31,5 százaléka tervez rövid távú mobilitást, míg a nőknek 29,2 százaléka. A nőkre leginkább a bizonytalanság (20,4 százalék, szemben a férfiak 17,1 százalékával) és az immobilitás jellemző (a nők 27,4 százaléka nem akar külföldön sem tanulni, sem munkát vállalni, míg a férfiak esetében ez 22,5 százalékukra igaz) ($p=0,039$).

A tudományterületek és a mobilitási típusok között szintén szignifikáns összefüggés rajzolódott ki. A bölcsészettudományok és a természettudományok hallgatói azok, akik legfeljebb rövid távú külföldi tanulást és/vagy munkát terveznek, de többségük nem szeretne külföldre menni. A társadalom- és műszaki tudományok esetében a rövid távú mobilitási tervek dominálnak, de sokan terveznek hosszú távú külföldi képzésben részt venni és/vagy hosszabb ideig külföldön munkát vállalni. A hosszú távú külföldi tervek leginkább az orvostudományi és művészeti képzésben tanuló diákokra jellemzők ($p=0,000$).

1. táblázat A mobilitási típusok aránya tudományterületek szerinti bontásban

	hosszú távú mobilitási terv	rövid távú mobilitási terv	bizony- talan	nem akar külföldre menni	összesen (N)
bölcsészettudományok	19%	29%	21%	31%	229
társadalomtudományok	25%	26%	25%	24%	182
természettudományok	167%	29%	16%	39%	103
műszaki tudományok	27%	30%	19%	24%	309
orvostudományok	36%	35%	14%	15%	191
művészetek	30%	29%	16%	26%	84
hittudományok	8%	30%	28%	34%	50
agrártudományok	63%	29%	4%	4%	24

Forrás: CSAK 2017 kutatás, N=1502, sorszázalékban megadva, sig.=0,000

A társadalmi háttérmutatókkal kapcsolatban az mondható el, hogy a hallgató állandó lakóhelyének településtípusa, a szülők családi állapota, a testvérek száma és az anya iskolai végzettsége nem mutatott szignifikáns összefüggést a külföldi jövőtervekkel, ám az apa iskolázottsága már igen. A felsőfokú végzettségű apák gyermekei oszlanak meg legegyszerűsebben a mobilitási terveket tekintve, mert nagyjából 25-25 százalékuk tervez hosszú, illetve rövid távú mobilitást, de ugyanennyi a bizonytalanok és a jövőjüket Magyarországon elképzelők tábora. A középfokú végzettségű apák gyermekei elsősorban rövid távú mobilitásban gondolkodnak, az alacsony végzettséggel rendelkező apák gyermekei pedig legnagyobb arányban nem szeretnék külföldre menni ($p=0,007$). Az objektív anyagi helyzetmutatók szintén nem mutattak összefüggést a mobilitási tervekkel, a szubjektív anyagi helyzet viszont már igen. Az önbesorolás szerint legrosszabb anyagi helyzetben lévő családok gyermekei szeretnék legnagyobb arányban külföldön tanulni és/vagy dolgozni. Akik úgy nyilatkoztak, hogy mindenük megvan, de nagyobb plusz kiadásokat nem engedhetnek meg, azok inkább rövid távon terveznek külföldi mobilitást. A családjukat legtehetősebbnek érzők nem,

vagy csak rövidebb időre mennének külföldre ($p=0,000$). Vallásosnak tekintettük az egyháza tanítását követő hallgatókat és a maguk módján vallásosakat is, míg a bizonytalanokat és határozottan nem vallásosokat a nem vallásos kategóriába soroltuk. Az eredmények szerint a vallásos diákok inkább rövid távon vennének részt mobilitásban, a nem vallásosok között viszont nagyobb arányban jelennek meg a hosszú és rövid távú mobilitást tervezők ($p=0,001$).

2. táblázat A mobilitási típusok összefüggése az apa iskolai végzettségével, a család szubjektív anyagi helyzetével és a vallásossággal

	hosszú távú mobilitási terv	rövid távú mobilitási terv	bizonytalan	nem akar külföldre menni	összesen (N)
<i>apa legmagasabb iskolai végzettsége</i> (N=1149, $p=0,007$)					
alapfok	24%	29%	17%	31%	308
középfok	29%	33%	17%	22%	486
felsőfok	25%	25%	23%	26%	355
<i>hogyan jellemeznéd családod anyagi helyzetét?</i> (N=1136, $p=0,000$)					
mindenünk megvan, jelentősebb kiadásokra is telik.	22%	26%	23%	30%	437
mindenünk megvan, de nagyobb kiadásokat nem engedhetünk meg.	29%	32%	16%	23%	655
előfordul, vagy gyakran meggesik, hogy a mindennapi kiadásainkat nem tudjuk finanszírozni.	30%	46%	21%	5%	44
<i>vallásos-e</i> (N=1137, $p=0,001$)					
vallásos	24%	31%	16%	28%	694
nem vallásos	30%	26%	23%	21%	443

Forrás: CSAK 2017 kutatás, N=1502, sorszázalékban megadva

Az idegennyelv-tudást több módon is lehetőségünk volt mérni: a nyelvvizsgával, a beszélt nyelvek számával és a felsőoktatási felvételi során kapható plusz pontokkal. A nyelvvizsgák közül a középfokú komplex nyelvvizsgával való rendelkezés nem mutatott szignifikáns összefüggést a mobilitási tervekkel, a felsőfokú komplex nyelvvizsga viszont igen. A hosszú távú mobilitási tervvel rendelkezők 26,1 százalékának, a rövid távon külföldre vágyók 20,6 százalékának van legalább egy felsőfokú komplex nyelvvizsgája, a bizonytalanoknál ez az arány már csak 12,7 százalék, a jövőjüket Magyarországon elképzelőknél pedig 11,7 százalék. Ráadásul a hosszú távon mobilitást tervezők már a felsőfokú tanulányaikra való jelentkezéskor is a legnagyobb arányban rendelkeztek felsőfokú nyelvvizsgával: 21,4 százalékuk volt jogosult plusz pontra emiatt a felvételi évében. A beszélt nyelvek esetében is hasonló tendenciát látunk: a jövőjüket itthon elképzelők legnagyobb arányban egy idegen nyelven, a bizonytalanok egy-két idegen nyelven beszélnek, a rövid és hosszú távon az életüket külföldön tervezők között viszont magasabb arányú a két, sőt a három vagy több nyelvet beszélők aránya is.

A CSALÁDALAPÍTÁS ÉS A MOBILITÁSI TERVEK

A kutatásunk fő fókuszával, azaz a családot érintő jövőtervekkel, attitűdökkel mindenképpen érdekesnek tűnt összevetni a külföldi tanulási és/vagy munkaterveket. A tízéves jövőképre vonatkozó legáltalánosabb kérdésblokkunkban hatfokú skálán értékelhettek a válaszadók öt területet: magánéletüket, karrierjüket, a világ jövőjét, Magyarország jövőjét és a közéletet. A részletes eredményeket a 3. táblázatban foglaltuk össze. Két esetben volt szignifikáns különbség a vélemények átlagában: a hosszú távú mobilitást tervezők tűnnek a legpesszimistábbnak a magánéletüket és Magyarország jövőjét illetően, míg a magánélet szempontjából legoptimistábbak a külföldi terveiket tekintve bizonytalanok, Magyarország jövőjét illetően pedig a jövőjüket hazánkban elképzelő fiatalok voltak. A karrierjüket illetően nem tekinthető az összefüggés szignifikánsnak

($p=0,058$), de a külföldi jövőtervek szempontjából bizonytalanok voltak a legoptimistábbak és a rövid távú külföldi mobilitást tervezők látták legborúsabban a karrierlehetőségeiket 10 év múlva.

3. táblázat A mobilitási típusok és a jövőkép összefüggései

	teljes minta átlaga	hosszú távú mobilitási terv	rövid távú mobilitási terv	bizonytalan	nem akar külföldre menni	összesen (N)
a magánélet területén*	4,7	4,4	4,7	4,0	4,9	1049
a karrieredet illetően	4,6	4,5	4,5	4,7	4,7	1086
a közéletben	4,1	4,0	4,0	4,2	4,2	1028
a világ jövőjét illetően	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2	1021
Magyarország jövőjét illetően*	3,0	2,8	2,9	3,0	3,3	1030

Forrás: CSAK 2017 kutatás, N=1502, hatfokú Likert-skála átlagai, * $p<0,05$

A jövőbeli párkapcsolatot tekintve a jövőjüket Magyarországon elképzelők között van a legtöbb olyan hallgató, aki házasodni szeretne (54,9%), de további 36,5 százalékuk együttélés után szintén házasságban tervezi az életét. A bizonytalanok 45,5 százaléka egyből házasodna, 44,6 százalék együttélés után. A külföldi életet csak rövid távon tervezők esetében 42,5 százalék az, aki házasodni szeretne, de 46,3 százalékuk együttélés után szintén házasságra vágyik. Akik hosszú távon szeretnének külföldön élni, azoknak már csak 34,2 százaléka tervez egyből házasságot, további 47,1 százalék együttélést követően. Ugyanezen csoporton belül 12,9 százalék

együttélésben gondolkozik², 5,8 százalék pedig laza párkapcsolatot³ tervez, ami magasabb a másik három csoporthoz képest ($p=0,000$). Tehát összefoglalóan minél hosszabb távra tervezi a válaszadó hallgató a külföldi életét, annál jellemzőbb a lazább együttélési típusok jövőterve. Mindemellett fontos megállapítani, hogy a válaszadó fiatalok döntően házasságpártiak.

A házasságkötés feltételeire vonatkozó kérdésblokkot a 4. táblázat foglalja össze, a feltételek a teljes minta átlaga alapján csökkenő sorrendben vannak felsorolva. Azt láthatjuk, hogy a megfelelő partner és a bizalom minden csoportban a legfontosabb feltétele a házasságnak. A közös jövőképnél azonban a teljes elköteleződés fontosabb a külföldre nem vágyók és a külföldi tervek szempontjából bizonytalanok szerint. Bár a biztos munkahely értékelését tekintve nem volt szignifikáns különbség a négy csoport között, a hosszú távú külföldi mobilitást tervezők ezt kicsit fontosabbnak tartják, mint az azonos életszemléletet. A saját lakás, mint a házasságkötés feltétele minden csoportban az átlag alapján a hetedik helyre került a felsorolt feltételek között, de mégis mutatkozott szignifikáns különbség a négy csoportban: a hosszú távú külföldi terveket dédelgetők értékelték legmagasabbra a saját lakást, mint feltételt. A kiépített karriert és a saját autót szintén e csoport értékelté legmagasabbra, míg a bizonytalan és Magyarországon maradó csoportban a szülők beleegegyése, mint a házasságkötés feltétele magasabbra értékelt feltétel, mint a saját autóval való rendelkezés.

² Együttélést a külföldön, de rövid távon tervezők 7,2 százaléka, a bizonytalanok 6,1 százaléka és a jövőjüket Magyarországon tervezők 5,1 százaléka képzel el.

³ Laza párkapcsolatot a rövid külföldi tanulást/munkavállalást tervezők 4 százaléka, a bizonytalanok 3,8 százaléka és az itthon maradók 3,4 tervez.

4. táblázat A mobilitási típusok és a házasságkötés feltételei közötti összefüggések

	teljes minta átlaga	hosszú távú mobilitási terv	rövid távú mobilitási terv	bizonytalan	nem akar külföldre menni	összesen (N)
megfelelő partner*	4,8	4,7	4,8	4,9	4,9	1139
bizalom*	4,8	4,6	4,8	4,8	4,9	1129
közös jövőkép*	4,5	4,3	4,6	4,5	4,6	1118
teljes elköteleződés*	4,5	4,3	4,6	4,5	4,6	1126
azonos életszemlélet*	4,1	4,0	4,0	4,1	4,2	1107
biztos munkahely	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	1130
saját lakás*	3,5	3,7	3,4	3,5	3,4	1133
kiépített karrier*	3,4	3,7	3,4	3,4	3,3	1131
saját autó*	2,8	3,1	2,8	2,6	2,7	1113
szülők belegegyezése	2,8	2,9	2,8	2,7	2,8	1130

Forrás: CSAK 2017 kutatás, N=1502, ötfokú Likert-skála átlagai, kiemelve a legmagasabb átlagpont itemenként, * $p < 0,05$

A házasságkötés mellett a fiatalok gyermekvállalási tervei is kiemelt szerepet kaptak kutatásunkban, így természetesen arra is kíváncsiak voltunk, hogy a külföldi tanulás és/vagy munkavállalás hogyan függ össze a gyermekvállalási tervekkel. Ha csak az a kérdés, hogy a külföldi mobilitási tervek alapján négy csoportba osztott egyetemisták szeretnének-e gyermeket vagy sem (utóbbi válaszkategóriába számoltuk a bizonytalanokat is), akkor azt látjuk, hogy legnagyobb arányban a jövőjüket kizárólag Magyarországon elképzelők jelezték, hogy mindenképpen szeretnének gyermeket vállalni (90%), őket követi a rövid távú külföldi tapasztalatszerzés után hazaköltözést tervezők csoportja (88,2%). A hosszú távú külföldi letelepedésben

gondolkodók (80,3%) is megelőzik a külföldi terveik alapján bizonytalan csoportot, akiknek 77,8 százaléka szeretne gyermeket, s 22,2 százalékuk határozottan nem, vagy a gyermekvállalást tekintve is bizonytalan még ($p=0,000$).

A gyermekvállalás ideális idejét tekintve is kimutatható különbség a négy csoport között. A hosszabb-rövidebb ideig külföldön szerencsét próbálók valamennyivel későbbre tervezik a gyermekvállalást, mint az itthon maradók és a mobilitási szempontból bizonytalanok, ahogyan az az 5. táblázatból is látszik. Azok a diákok, akik nem szeretnék külföldre menni, nyitottabbak a diplomaszerezés utáni gyermekvállalásra is, de közöttük a legmagasabb azok aránya, akik szerint 25 és 30 éves kor között érdemes gyermeket vállalni. Négy százalékuk gondolja csak, hogy 35 éves kor fölött van ideje a gyermekvállalásnak, ez különösen a hosszú távra külföldi életet tervezők 11,9 százalékával szemben látványos ($p=0,001$).

5. táblázat A mobilitási típusok és a gyermekvállalás ideálisnak vélt ideje közötti összefüggés

	hosszú távú mobilitási terv	rövid távú mobilitási terv	bizonytalan	nem akar külföldre menni	összesen (N)
akár már az egyetemi évek alatt	1%	2%	1%	2%	16
röviddel a diplomaszerzés után	13%	11%	15%	16%	145
25 és 30 éves kor között	46%	59%	53%	60%	593
30 és 35 éves kor között	28%	20%	27%	19%	249
35 éves kor felett.	12%	9%	4%	4%	81
összesen (%)	100%	100%	100%	100%	-
összesen (N)	277	333	197	277	1084

Forrás: CSAK 2017 kutatás, N=1502, százalékban megadva, $p=0,001$

A gyermekvállalás kapcsán is vizsgáltuk azokat a feltételeket, melyek az egyetemisták szerint alapvetőek a családalapításhoz, minden felsorolt szempontot ötfokú skálán értékelhettek a válaszadók. A 6. táblázatban az összes válaszadó átlagai alapján csökkenő fontossági sorrendet láthatjuk a négy mobilitási csoportra bontva. A megfelelő partner megtalálása három csoport esetében a legfontosabb feltétele a családbővítésnek, egyedül a hosszú távon külföldön tervezők csoportjában előzi ezt meg a biztos munkahely; ennek oka az lehet, hogy ebben a csoportban magasabb a férfiak aránya, akikre jobban nehezedhet a biztos egzisztencia megteremtésének felelőssége. Számukra a saját lakás is magasabb átlagpontot kapott, míg a másik három csoport számára a megfelelő érettség a szülői szerepre ennél fontosabb. A kiépített karrier már a rövid távú külföldi mobilitást tervezők esetében is magasabb értékelést kapott, de a hosszú távú külföldi letelepedést tervezők

esetében a legmagasabb. A házasság, mint a gyermekvállalás feltétele viszonylag gyenge szerepet kap, csupán a saját autót előzi meg; a hosszú távon külföldön tervezők esetében viszont az utolsó, számukra a kedvező szociális ellátásoknál is fontosabb a saját autóval való rendelkezés a gyermektervezésben.

6. táblázat A mobilitási típusok és a gyermekvállalás feltételei közötti összefüggés

	teljes minta átlaga	hosszú távú mobilitási terv	rövid távú mobilitási terv	bizonytalan	nem akar külföldre menni	összesen (N)
megfelelő partner*	4,6	4,4	4,6	4,8	4,8	1095
biztos munkahely	4,6	4,6	4,6	4,7	4,6	1137
megfelelő érettség a szülői szerepre*	4,4	4,1	4,4	4,5	4,6	1136
saját lakás	4,3	4,4	4,3	4,4	4,4	1145
kiépített karrier*	3,9	4,1	4,0	3,9	3,8	1115
megfelelő személyi segítség	3,9	3,9	3,9	3,9	4,0	1133
kedvező szociális ellátások	3,6	3,6	3,6	3,7	3,7	1123
házasság*	3,4	3,3	3,5	3,4	3,6	1111
saját autó*	3,4	3,6	3,4	3,3	3,4	1130

Forrás: CSAK-kutatás N=1502, ötfokú Likert-skála átlagai, kiemelve a legmagasabb átlagpont itemenként, *p<0,05

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány célja az volt, hogy a képzésben lévő hallgatók jövőképében megjelenő külföldi mobilitást vizsgálja meg. A felsőoktatási évek alatti tanulási célú mobilitás iránt a válaszadók egyharmada volt nyitott, egyharmaduk viszont határozottan nem tervez külföldi tanulmányutat sem rövid (pl. Erasmus), sem hosszú távon (teljes képzés). A hallgatói mobilitásban, hasonlóan más korábbi magyarországi felmérésekhez, a mobilitás anyagi terhei jelennek meg legerősebb visszatartó tényezőként. Ezek az eredmények a trendeket tekintve egybevágóak a korábbi hazai vizsgálatokkal, bár hangsúlyozni kell, hogy ezek még tervek, a mobilitás megvalósulása ettől eltérhet – láthattuk, hogy a korábbi kutatások esetében is magasabb volt a tervek aránya, mint a megvalósult mobilitásé.

Az egyetem elvégzését követő külföldi munkavállalást tekintve a CSAK-kutatás válaszadóinak körülbelül hatoda egyértelműen nem szeretne külföldön dolgozni, harmaduk bizonytalan. A külföldi munkavállalást fontolók nagyobb része rövid távon tervez, s a külföldi tapasztalatszerzést követően hazajönne. A hosszú távú külföldi tervek legnagyobb arányban az orvostudományi és művészeti képzésben résztvevő hallgatókra jellemzők, s inkább a férfiakra, mint a nőkre. Szintén erősebb mobilitási vágy jellemző a magasabban iskolázott apák gyermekeire és a szubjektíven érzékelt anyagi helyzet alapján önmagukat rosszabb helyzetben élőként besorolókra. Érdekes még, hogy a vallásos diákok inkább rövid távon vennének részt tanulási és/vagy munkavállalási mobilitásban, a nem vallásosok között viszont nagyobb arányban jelennek meg a hosszú és rövid távú migrációt tervezők.

A külföldi tervek és az általános jövőkép kapcsán nem meglepő, hogy a leginkább borúlátó hallgatók azok, akik külföldön szeretnének élni. A párkapcsolatot érintve azt állapítható meg, hogy az alapvetően házasságpárti egyetemistákon belül is azok között a legmagasabb a jövőbeli párkapcsolatát házasságban elképzelők aránya, akik határozottan Magyarországon szeretnének maradni. Minél hosszabb távra tervezi a válaszadó hallgató a

külföldi életét, annál jellemzőbb a lazább együttélési típusok aránya. A házasságkötés feltételeire vonatkozó kérdésblokkból az körvonalazódott, hogy a Magyarországon maradók számára a teljes elköteleződés fontosabb, míg a hosszú távra külföldi életet tervezők mintha kicsit materialistábbak lennének e kérdésben. A gyermekvállalás kapcsán is vizsgáltuk azokat a feltételeket, melyeket az egyetemisták szerint alapvetőek a családalapításhoz, s ebben az esetben is az látható, hogy a hosszú távon külföldi életet tervezők kicsit talán anyagiasabbnak mutatkoznak. Mivel a külföldi tervek – ahogyan korábban is hangsúlyoztuk – nem feltétlenül valósulnak meg, ezért azokat inkább sajátos attitűdként, értékrendként lehet értelmezni. Ebben az esetben pedig az látszik, hogy a materialistább hallgatók azok, akik a családalapítást háttérbe szorítják vagy eltolják, míg az itthon maradáshoz tervező hallgatók számára olyan értékek, attitűdök a fontosabbak, mint az elköteleződés, bizalom, érettség.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Bartha Zoltán & Sáfrányné Gubik Andrea (2016). *A hallgatók nemzetközi mobilitásának akadályai a Miskolci Egyetemen*. Miskolc: Miskolci Egyetem
- Bauer Béla, Pillók Péter, Ruff Tamás, Szabó Andrea, Szanyi F. Eleonóra & Székely Levente (2017). *Magyar Ifjúságkutatás 2016. Az Ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok!* Budapest: Új Nemzedék Központ
- Bazsalya Balázs (2014). A hallgatókat mobilizáló tényezők Magyarországon. In: Veroszta Zsuzsanna (szerk.). *A mozgás tere. A magyar felsőoktatás és a nemzetközi mobilitási folyamatok*. Campus Hungary tanulmánykötet 2014. Budapest: Balassi Intézet. 161-188.
- Blaskó Zsuzsa & Gödri Irén (2014). Kivándorlás Magyarországról. Szelekció és célszág-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 4. 57. évfolyam, 271-307.
- Czakó Andrea & Koltói Lilla (2012). Hallgatói mobilitás. Milyen háttérrel tervezik és valósítják meg az ELTE hallgatói és végzettjei külföldi tanulmányaikat? *Felsőoktatási Műhely*, 3. 67-86.
- Fazekas Anna & Nagy Ádám (2016). Generációs problématerkép. In: Nagy Ádám & Székely Levente (szerk.). *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány. 339-370.
- Fényes Hajnalka (2009). A felsőfokon tanuló férfiak és nők térbeli kötődése egy regionális mintában. *Tér és társadalom*. 4. 23. évfolyam, 189-206.
- Függ Zsanett Mária, Függ Zsolt Péter, Nagy Terézia, Pásztor Péter & Szilágyi Tamás (2015). *Az életvitelszerűen külföldön tartózkodó magyar fiatalok munkavállalási és migrációs stratégiái*. Eurotender Egyesület
- Gyórfy Zsuzsa & Szel Zsuzsanna (2018). Magyarországi orvostanhallgatók külföldi munkavállalási szándékai. *Orvosi Hetilap*, 1. 159. évfolyam, 31-37. DOI: 10.1556/650.2018.30912
- Hajdu Miklós & Pelok Zita (2016). Fiatalok, akik elvándorolnának – migrációs profilok alakulása a rendszerváltás óta. In: Nagy Ádám & Székely Levente (szerk.). *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságszakmai

- Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány 371-399.
- Hámori Ádám & Horváth Ágoston (2017). Nemzetközi hallgatói mobilitás a családi háttér tükrében Magyarországon. *Felsőoktatási Elemzési Jelentések*. 3. 1. évfolyam, 7-12.
- Kasza Georgina (2010): Helyzetkép a nemzetközi hallgatói mobilitásról. In: Garai Orsolya, Horváth Tamás, Kiss László, Szép Lilla & Veroszta Zsuzsanna (szerk.). *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály 177-192.
- Kiss László (2014). A tanulmányi célú nemzetközi hallgatói mobilitás alakulása Magyarországon. In: Veroszta Zsuzsanna (szerk.). *A mozgás tere. A magyar felsőoktatás és a nemzetközi mobilitási folyamatok. Campus Hungary tanulmánykötet 2014*. Budapest: Balassi Intézet. 135-160.
- Kiss Zsuzsanna, Kun András István & Pusztai László (2017). A külföldi munkavállalás hallgatók által észlelt valószínűsége. Egy a debreceni egyetem üzleti alapszakos hallgatói körében végzett felmérés eredményei. In: Mrázik Júlia (szerk.). *HERA évkönyvek 2016. A tanulás új útjai*. Budapest: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete. 361-372.
- Lakatos Miklós, L. Rédei Mária & Kapitány Gabriella (2015). Mobilitás és foglalkoztatás. *Területi Statisztika*, 2. 55. évfolyam, 157–179.
- Malota Erzsébet (2014). Személyes és interkulturális kompetenciák, a külföldi mobilitással kapcsolatos motivációk, felkészültség és tapasztalatok a belföldi hallgatók körében. In: *A felsőoktatási mobilitást akadályozó és ösztönző tényezők Magyarországon*. 2. kötet. Budapest: Tempus Közalapítvány. 93-148.
- Veroszta Zsuzsanna (2016). *Frissdiplomások 2015. Kutatási zárótanulmány*. Budapest: Oktatási Hivatal Felsőoktatási Elemzési Főosztály.

APASZEREPEK MEGÍTÉLÉSE

Fényes Hajnalka – Fehérvári Brigitta

A jelen tanulmány célja, hogy a felsőoktatási rendszerben résztvevő hallgatók apa-szereppel kapcsolatos attitűdjeit feltérképezze. A kutatásban 10 felsőoktatási intézmény alap-és mesterszakos hallgatói vettek részt. Az elméleti részben az apaszerepek alakulásával, és a szerepfelfogások változásával foglalkozunk, majd az empirikus részben elsőként az apaszerepekkel kapcsolatos állítások értékelését mutatjuk be nemenként az összehasonlító átlagok módszerével, majd az apaszerepek mentén kialakított hallgatócsoportokat elemezzük, melyeket az egyes állításokkal való egyetértés vagy éppen egyet nem értés alapján alakítottunk ki. Vizsgáljuk azt is, hogy az egyes klaszterekbe való tartozást befolyásolja-e a szülők iskolai végzettsége (rendelkezik-e diplomával az édesanya, illetve az édesapa), a diákok neme, valamint származási településeik típusa. Ezen felül vizsgáltuk a hallgatók jelenlegi párkapcsolati státuszának és az egyes típusokhoz való tartozásának kölcsönhatását, valamint, hogy a hallgatók hosszú távú párkapcsolati tervei, és gyermekvállalási hajlandósága van-e valamilyen hatással az apa-szerep megítélésekre. Mindezek alapján 7 hipotézist fogalmaztunk meg.

NEMI SZEREPEK A TÁRSADALOMBAN

A társadalom, annak összetétele, az egyénekekkel és közösségekkel szembeni elvárásai ma sokkal gyorsabb ütemben változnak, mint valaha az emberiség történelmében. Egy szerepkörben helytállni – nőnek és férfinak, feleségnek és férjnek vagy éppen anyának vagy apának lenni -, a társadalmi igényekhez alkalmazkodni, korunk egyik legnagyobb kihívását jelenti.

A szerep a társadalmi státusszal együtt járó viselkedésforma (Linton, idézi Buda 1985), mely előre megírt az egyén számára. A társadalomban létrejövő nemi szerepeket szintén elvárásnak, viselkedési szerepkörnek tekinthetjük, melyek megtestesülnek az egyében, és adott kultúra nyomására alakulnak ki (O'Neil 1981).

Egyes kutatók szerint, a gyerekek fejlődésük során mentális reprezentációkat alkotnak, melyek arra vonatkoznak, hogy hogyan kell viselkedniük, gondolkodniuk, érezniük, később pedig ezen korai élettapasztalatok eredményeképpen alakulnak ki a nemi szerepek, normák és elvárások, melyek kialakítják a nemi identitást (Fragoso & Kashubeck 2000). Pleck (1995) szerint a társadalom külső értékelvárásai és normái a viselkedést erőteljesen befolyásolják, és a kulturális kölcsönhatásokon keresztül határozza meg az egyén a saját identitását. A férfiakat arra szocializálták, hogy erősek, magabiztosak, függetlenek legyenek (Cournoyer & Mahalik 1995) jellemzővé vált rájuk az instrumentális szerepkör, míg a nőkhöz inkább egy expresszív, érzelmi támogató szerepet társítottak (Parsons et al. 1955).

Azonban napjainkban éppen a nyugati társadalmakban a hagyományos női és férfi szerepek egyre inkább összemosódnak, egyre keskenyebb az a mezsgye, mely e korábban élesen elkülönülő nemi és szociális szerepeket differenciálta. A szerepek közti átmenet egyre fontosabbá válik, a nemi szerepnormák folyamatos változásának lehetünk szemtanúi, és a férfi szerepek is ezzel együtt formálódnak (Buda 1985, H. Sas 1984, Somlai 1997).

FÉRFI SZEREPEK A TÁRSADALOMBAN

A férfiak családban elfoglalt helyének és családi szerepének megítéléséről a mai napig csak kevés kutatási eredmény áll rendelkezésünkre (Spéder 2011). A családi munkamegosztás, és a családon belüli szerepmegosztás, valamint mindezek megítélésének feltérképezése kardinális szerepet tölt be a családkutatások modern vonulatában. A már bemutatott parsons-i klasszikus nemi szerepfelosztás alapköve, hogy a férfi elsősleges feladata a család

megélhetésének biztosítása, míg a nőé a háztartás és a gyermekek ellátása, az intimitás megteremtése (Meuser idézi Spéder 2011). Pongráczné (2006) összehasonlító tanulmánya rámutatott, hogy Magyarországon magas a hagyományos megítéléssel egyetértők aránya, bár sokan egyetértettek azzal is, hogy a nők többségének dolgoznia is kell a család megélhetésének biztosítása érdekében. Azonban a magyar társadalom tradicionális attitűdjei fokozatosan gyengülnek és a nők munkaerőpiaci előretörésének köszönhetően módosulni látszanak a tradicionális családi nemi-szerep normák.

A férfias szereppel kapcsolatos elvárások, és ezáltal az apai szerepek tartalma is az „*egyének által gyakorolt szerepek keretfeltételének tekinthető*” (Voltz idézi Spéder 2011: 211). Azonban ha a férfi nem tud megfelelni szexuális és családi nemi szerepének, egyfajta nemi szerep konfliktus alakulhat ki (Pleck 1981). A férfi nemi szerep konfliktus már régóta elemzés tárgyát képezi a populáris és a szociológiai és pszichológiai szakirodalomban (Farrell 1974, Nichols 1975, Pleck & Sawyer 1974, David & Brannon 1976, Doyle 1983, O’Neil 1981). A kutatások többsége a férfi szerep konfliktusának legfontosabb okaként a nőiességtől való félelmet, és az érzelmek kimutatásának nehézségeit nevezi meg (David & Brannon 1976, Farrell 1974, O’Neil 1981). A hagyományos férfiasságra vonatkozó jellemvonások szélsőséges betartása néha szemben áll az érzelmek kifejezésével és az intimitás megélésével (Cournoyer & Mahalik 1995).

Felmerülhet a kérdés, hogy ha az egyén, a férfi szerepelvárásokkal kapcsolatban a fent bemutatott ellentmondásokkal kényszerül szembenézni, milyen megítélése lehet a családban megnyilvánuló szerepére vonatkozóan: az az apaságát illetően.

APASZEREPEK A TÁRSADALOMBAN

A férfi nemi szerepekkel összefüggésben lehet vizsgálni az apa szerepekkel kapcsolatos megítéléseket, attitűdöket is. A férfi családban elfoglalt helyét, azt hogy miként értelmezzük az apai szerepeket, különböző kutatások

eredményei alapján mutatjuk be. Lewis (1992) és Ostner (2009) két különálló kutatásban ugyan, de egyazon aspektusból vizsgálata a férfiak apaszerepét.

Kiindulópontjuk a férfiak hagyományos kenyérkereső szerepe volt. Jane Lewisnál az erőteljesség és kizárólagosság alkotta a tipológia két pólusát, míg Ilona Ostner modelljét a kenyérkereső szerep fokozatai (erős, közepes, gyenge) alapján alakította ki (idézi Spéder 2011). Jorgen Lorentzen (2014) szintén különbséget tesz az apaszerepek mivoltát illetően. A család eltartására és anyagi biztonság megteremtésére a családért-apa fogalmat használta, míg a családban-apa kifejezést azokra az édesapákra vonatkoztatta, akik aktívan részt vettek a család életében, és gondoskodtak a gyerekekről. A hagyományos és modern apaszerep kialakítása Voltz nevéhez köthető, a tradicionális apatípust a kenyérkereső férfival, míg a modern apát az emancipációt szükségesnek tartó, otthoni munkában és gyereknevelésben egységesen résztvevő apával azonosította. De két köztes típus is létrejött a felosztás során, a „bizonytalanok és mazsolázók” csoportjai (Voltz idézi Spéder 2011). A férfiszerepekkel párhuzamosan tehát differenciálódnak az apaszerepek és apaképek is, és a családban betöltött többféle szerepkörhöz való idomulás is jelentősen befolyásolja az új apai képek kialakulását. Új tényezőként jelenik meg azonban, hogy az apaság is bekerül a sikeresség, az önmegvalósítás központjába, a férfiak életében (Hobson 2002).

Hazai viszonylatban az apakutatás nagy előrelépése Spéder Zsolt (2011) nevéhez köthető. Kutatásában a lakosság véleményét vizsgálta a férfiak családi szerepeivel kapcsolatban. Kutatási kérdése, hogy a társadalom inkább a hagyományos, kenyérkereső apatípust, vagy inkább a modern, bevonódó apaszerepet tartja optimálisnak. A kutatás eredménye egyfajta kettőséget mutatott, hiszen a magyar társadalom a mai napig fontosnak (és szükségesnek) tartja a hagyományos kenyérkereső és családi döntéshozó apaképet, azonban a gyermeknevelésbe való bevonódást is hasonlóan fontosnak ítélte meg. Fontos kiemelni, hogy a legerősebb különbségek az iskolai végzettség és nemek alapján mutatkoztak, a magas végzettségűek

inkább azonosultak a modern apai szerepkörrel, valamint a nők modernebbül gondolkodtak az apai feladatokkal kapcsolatban (Spéder 2011).

HIPOTÉZISEK

Az elméleti háttér alapján a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

H1: A felsőoktatásban résztvevő férfiak tradicionálisabban gondolkodnak az apaszerepekről, mint a női hallgatók.

H2: Azok a hallgatók, akiknek szülei diplomával rendelkeznek, modernebb felfogást képviselnek az apaszerepekről.

H3: A faluról származó diákok tradicionálisabban gondolkodnak az apaszerepekről. A falusi közösség hagyományos, tradicionális értékrendje következtében az apaszerepek megítélése is hagyományosabb lesz. Azonban a lakóközösség lélekszámának növekedésével csökkennek a közvetlen emberi kapcsolatok, ezáltal a hagyományos közösségek befolyásoló szerepe is (Utasi 2006).

H4: Engler (2014) kutatási alapján továbbá azt is feltételeztük, hogy azok a hallgatók, akiknek szülei valamilyen okból különváltak, modernebb apaszerepben gondolkodnak.

H5: Spéder (2014) kutatási alapján feltételeztük, hogy a hallgatók gyermekvállalási tervei összefüggésben lehetnek az apaszerep attitűdjeikkel is.

H6: Emellett Engler (2014) kutatásai alapján feltételeztük, hogy azok a hallgatók, akik a kutatás lebonyolítása során stabil párkapcsolattal rendelkeztek, családközpontúbb apa felfogást képviselnek, hiszen náluk gyakoribb, hogy a jövőre nézve hosszútávú tervekkel rendelkeznek, melyben a családalapítás, a családi élet központi helyet foglalnak el.

H7: Utolsó feltevésünk, hogy azok a hallgatók, akik komoly jövőbeli párkapcsolati tervekkel rendelkeznek (házasságot terveznek), modernebb apaszerepfelfogást képviselnek, szintén Engler (2014) kutatásai alapján.

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Elemzéseinkben az összehasonlító átlagok módszerét és a hozzá tartozó ANOVA tesztet, klaszter elemzést, kereszttábla elemzést a hozzá tartozó khi-négyzet próbát alkalmaztuk. Az apaszerep állításokat egy 9 itemes kérdéssorral és négyfokú Likert-skálával (1: egyáltalán nem ért egyet, 2: nem ért egyet, 3: egyetért, 4: teljes mértékben egyetért) mértük, mely részben a KSH NKI Családi értékek című adatfelvételének itemsorán alapult (Spéder, 2009). A hallgatókat az apaszerep állítások megítélése alapján 5 klaszterbe, csoportba rendeztük. Háttérváltozókként a *nemet* (1: férfi, 2: nő), a *származási településtípust* (1: falu, 2: város), a *szülők iskolai végzettségét* (diplomás-e az anya, diplomás-e az apa) a *szülők családi állapotát* (1: együtt élnek, 2: külön élnek) alkalmaztuk. Mindezek mellett a hallgatók *szüleinek korábbi családi állapotát* (a gyermek 14 éves korában lévő) (1: együtt éltek, 2: külön éltek), a hallgatók *tervezett gyermekszámát* (1: nem tervez, vagy csak egy gyermeket tervez, 2: két gyermeket tervez, 3: nagyobb családot tervez), a *jelenlegi párkapcsolati státuszt* (1: nem kapcsolatban él, 2: van párkapcsolata), valamint a *párkapcsolati terveket* (1: házasságot tervez, 2: házasság előtti együttélést tervez, 3: egyéb, laza kötődésű kapcsolatot tervez) is beemeltük a háttérváltozók közé.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A kutatás első fázisában átlagokat képeztünk a férfi és apaszerepattitúd állításokkal való egyértésre szerint, melynek alapját a hallgatók neme adta meg. A 9 itemes és négyfokú skálával mért attitűdöket ezután klaszterekbe rendeztük. Ezután több változó hatását vizsgáltuk, melyek feltételezéseink szerint, hatással lehetnek a férfi és apaszerepattitűdökre (lásd hipotézisek).

Az 1. táblázatban az egyetértés szerint (összesen rovat) csökkenő sorrendben szerepelnek az apa és férfiszerepekkel kapcsolatos állítások. A lista élén szereplő két állítással („apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében” és „nem válik nevetségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyermeket”) értenek leginkább

egyét a vizsgált felsőoktatási hallgatók, ami részben a modern szerepek elfogadottságát tükrözi.

Azonban a második állítással való erős egyetértés talán az ezzel kapcsolatos valós tapasztalat hiányából (egyfajta naivitás) is eredhet. Emellett a második állítással inkább a nők értenek egyet, míg a férfiaknál a második legerősebb állítás a listában harmadikként szereplő „a férfiak legfontosabb feladata, hogy anyagilag biztosítsák a család megélhetését”. A listán tehát a modern szerepek után harmadikként egy tradicionális férfiszerep attitűd ugrik be (ez az állítás a klasszikus, az 1950-es években a szociológusok által megfogalmazott instrumentális szerep a férfiakra).

A következő három állítás („egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy plusz munkával növelje a bevételt”, „egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez”, „egy apa ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyermeket, mint egy anya”) közepesen erősen elfogadott és elsősorban a modern szerepekkel való azonosulást tükrözi. Emellett a harmadik állítás elfogadása inkább csak a nőkre jellemző, és itt is hangsúlyozni kell a valós tapasztalatok hiányát az egyetemista korosztályban (egy felnőtt lakosságot reprezentáló mintában feltehetőleg más eredményeket kapnánk).

Végül az utolsó három állítással csak gyengén vagy inkább nem értenek egyet a hallgatók („sikereket, karriert elérni munkájában az egyik legfontosabb cél egy férfi életében”, „a legfontosabb döntéseket a családban a férfinak kell meghoznia”, „sok pénzt keresni a legfontosabb cél egy férfi életében”), amelyek a tradicionális férfiszerepek kisebb elfogadottságát tükrözi. Férfiak és nők közti szignifikáns különbségeket végignézve, a férfiak inkább tradicionális attitűdöket képviselnek az apaszerepekkel és férfiszerepekkel kapcsolatban (lásd pl. az utolsó két állításnál a nemek közti különbségeket), míg a nők modernebbül gondolkodnak, ahogy azt az egyetemisták és a felnőtt lakosság körében végzett korábbi kutatások is kimutatták (Fényes, 2014). Kivételt képez az „egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy plusz munkával növelje a

bevételek” állítás, amivel szintén a férfiak értenek inkább egyet, és ami már a modern szerepek elfogadását tükrözi az egyetemista férfiak körében. Itt is meg kell jegyeznünk azonban, hogy egyelőre, feltehetőleg a valós tapasztalatok hiányában fogadták el ezt az állítást.

1. táblázat Férfi és apaszerepattitúd válaszok arányának megoszlása nemek szerint

	férfiak	nők	összesen	ANOVA
apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében	3,41	3,39	3,40	Ns
nem válik nevetségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket	3,13	3,26	3,20	*
a férfiak legfontosabb feladata, hogy anyagilag biztosítsák a család megélhetését	3,34	3,08	3,19	***
egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy plusz munkával növelje a bevételt	3,14	3,05	3,09	*
egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez	3,06	3,07	3,07	Ns
egy apa ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyermeket, mint egy anya	2,85	3,11	3,00	***
sikereket, kariert elérni munkájában az egyik legfontosabb cél egy férfi életében	2,77	2,84	2,81	Ns
a legfontosabb döntéseket a családban a férfinak kell meghoznia	2,95	2,42	2,65	***
sok pénzt keresni a legfontosabb cél egy férfi életében	2,66	2,55	2,59	*

Forrás: CSAK 2017. Válaszok négyfokú skálán mérve: 1: egyáltalán nem ért egyet; 2: nem ért egyet; 3: egyetért; 4: teljes mértékben egyetért. A férfiak és nők átlagának különbségére az ANOVA teszt szignifikanciája: * 0,01-0,05, ** 0,001-0,01, *** 0,001 alatt, Ns: nem szignifikáns.

2. táblázat Férfi és apaszerepattitűdők alapján kialakított
 klaszterközéppontok

	modern	kevésbé modern	köztes	bizonytalan	pénz, karrier központú
apának lenni és gyermeket nevelni					
az egyik legszebb élmény egy férfi életében	3,75	2,65	3,66	3,69	2,92
nem válik nevetségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket	3,75	2,99	3,18	3,66	2,35
egy apa ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyermeket, mint egy anya	3,53	2,82	2,23	3,53	2,69
egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez	3,47	1,91	3,30	3,57	2,65
egy férfi számára fontosabb, hogy több időt töltsön a családjával, mint hogy plusz munkával növelje a bevételt	3,28	2,82	3,36	3,37	2,54
a férfiak legfontosabb feladata, hogy anyagilag biztosítsák a család megélhetését	2,92	2,26	3,43	3,62	3,25
sikereket, karriert elérni munkájában az egyik legfontosabb cél egy férfi életében	2,36	2,25	2,45	3,34	3,28
a legfontosabb döntéseket a családban a férfinak kell meghoznia	1,81	1,89	3,12	3,23	2,79
sok pénzt keresni a legfontosabb cél egy férfi életében	1,89	2,14	2,22	3,27	3,09
N	296	174	275	338	328

Forrás: CSAK 2017. Válaszok négyfokú skálán mérve: 1: egyáltalán nem ért egyet; 2: nem ért egyet; 3: egyetért; 4: teljes mértékben egyetért. N=1411.

A 2. táblázat az általunk felállított klasztereket mutatja be. Az állítások mérlegelése alapján 5 csoportot alakítottunk ki, ahol az első klaszterben a modern, családközpontú attitűd a kardinális, míg az ötödikben, egy pénzt, és a karriert előtérbe helyező férfi és apaszerepattitűd dominál. E két szélsőséges kategória között azonban megfigyelhető, a korábbi elméleti részben emlegetett „bizonytalanok” és „mazsolázók” (Spéder 2011) csoportjai is, akiket mi a kevésbé modern, és gyengén családközpontú (második klaszter), a köztes apaszerepet vallók (harmadik klaszter), valamint a bizonytalan¹ (negyedik klaszter) kategóriákként soroltunk fel.

A fenti táblázatban jól látható, hogy az első klaszterbe (N= 296 fő) azok tartoznak, akik leginkább modern, családközpontú attitűdöket vallanak az apa és férfiszerepekkel kapcsolatban. Azon állításokkal való egyetértés, mely a modern attitűdöket jelzi, mint „apának lenni és gyermeket nevelni az egyik legszebb élmény egy férfi életében”, vagy, hogy „nem válik nevetségessé egy apa, ha a munkahelyén megtudják, hogy ő pelenkázza a gyereket” igen erős. A következő három állítással való egyetértés is magas értékeket mutat, azaz olyan modern, bevonódó apai attitűdöket képviselnek, melyek egy családközpontú, a tradicionálistól eltérő apai képet jeleznek. A „legfontosabb döntéseket a családban a férfinak kell meghoznia” és „sok pénzt keresni a legfontosabb cél egy férfi életében” kijelentésekkel az első csoport egyáltalán nem ért egyet, azaz nem a hagyományos álláspontot képviseli. Azonban fontos kiemelni, hogy ebben a klaszterben is relatíve magas az azzal az állítással egyetértők aránya, akik a férfiak legfontosabb feladatának tartják a család anyagi megélhetésének biztosítását. Ez az állítás a második klasztert leszámítva, mindegyik csoportnál központi tényezőként jelenik meg, és átmenetet képez a tradicionális és modern szerepfelfogások között. Eszerint a vizsgált hallgatók körében, még mindig élénken él az a felfogás, miszerint egy férfi elsődleges feladatai közé tartozik az anyagi biztonság megfelelő biztosítása.

¹ Esetünkben a bizonytalan kategóriába tartozó válaszadók minden állítással gyakorlatilag egyet értettek, nem mutatkozott meg nálunk bármelyik csoporthoz való tartozás.

A második klaszter tagjai (N=174 fő), kevésbé modern, és gyengén családközpontú attitűdöt képviselnek, azaz gyengén értenek egyet a modern férfi és apaszerep attitűdökkel, és náluk kiugróan alacsony azon állítással való egyetértés mely szerint „egy férfinak szüksége van a gyerekekre a teljes élethez”. A második klaszter tagjai tehát szembe kerülnek Hobson (2002) azon állításával, mely szerint a férfiak számára az apaság bekerül a sikeresség, és önmegvalósítás fókuszába. Szemmel látható, hogy a harmadik csoportba olyan hallgatók kerültek, akik nem saját szülői mivoltukban látják a sikeres jövőt, de gyengén modern attitűdöket is vallanak az apai szerepről.

A harmadik klaszter (N=275 fő) esetében egy köztes apa és férfiszerepről beszélhetünk, hiszen a táblázat elején felsorolt modern attitűdöket jelző állításokkal egyetértenek, de nem olyan erősen, mint az első csoport (például az „egy apa ugyanolyan jól el tud látni egy kisgyermeket, mint egy anya” kijelentéssel más sokkal kevésbé értenek egyet). A kardinális különbség a döntéshozatalban és az anyagi biztonság értékelésében van, ahol is nagyobb egyetértés mutatkozik a többi klaszterhez képest. Ez egy tradicionálisabb attitűdöt mutat, mint az első két klaszter, bár fontos az apák családban való aktív részvétel is. Így az ebbe a klaszterbe tartozó hallgatók egy kevert mintázatot mutatnak, ahol a hagyományos és modern apaszerepek keverednek.

Az ötödik csoport (N=328 fő) egy pénzközpontú, karrierista apa és férfiszereppel azonosul, és az anyagi biztonságot, és a munka világában való előremenetelt helyezi a fókuszba. A modern attitűdöket illetően gyenge egyetértés mutatható ki, de a tradicionális attitűdök is dominálnak.

A negyedik klaszter, a bizonytalanok csoportja (N=338 fő) mindegyik állítással gyakorlatilag egyetértett. Esetükben feltételezhetjük, hogy a tapasztalatlanság, a ki nem alakított vélemény lehet az oka a mindennel való egyetértésnek, azaz fiatal koruk miatt nincs kialakított képük az apaszerepekkel kapcsolatban.

3. táblázat Az apaszerepek mentén kialakított klaszterekbe tartozás nemenkénti megoszlása

	férfi	nő	összesen	N
modern, családközpontú	25%	75%	100%	283
kevésbé modern, családközpontú	34%	66%	100%	160
köztes, kevert	61%	39%	100%	261
bizonytalan	49%	51%	100%	324
pénz- és karrierközpontú	43%	57%	100%	307
N	575	760	-	1335

Forrás: CSAK 2017. Chi-négyzet próba $p < 0,001$ szinten szignifikáns.

A 3. táblázat az egyes klaszterekbe való tartozás nemenkénti megoszlását mutatja meg. Az összminta tekintetében elmondható, hogy több női hallgatói válasz került feldolgozásra. Az összminta, 56,9%-a nő (1334 főből 760 fő nő) volt. Az első, modernebb és családot középpontba helyező csoportba az átlagosnál nagyobb arányban tartoznak a nők, mint a férfiak (a klaszter 75%-a nő). E mellett a második, gyengén modern klaszterben is az átlagosnál több a nő. A nők tehát sokkal inkább preferálják az új, bevonódó apai értékeket, mint a férfiak, ami összhangban van a hipotézisünkkel. Azonban a köztes, kevert csoportnál már inkább férfi dominancia jelenik meg. Ebben a klaszterben is megjelent a modern attitűdökkel való egyetértés, azonban nem olyan erősen, mint az első csoport tagjainál. Ebben a klaszterben a hagyományos és modern értékek keveredésének elfogadása figyelhető meg, mely leginkább a férfi hallgatókat jellemzi. Meglepő eredmény lehet azonban, hogy a harmadik és ötödik, nem túl modern klaszterekbe való tartozás tekintetében is jelentős női dominancia figyelhető meg.

A pénzközpontú csoportban furcsa módon a nők és a férfiak aránya gyakorlatilag azonos a mintabeli arányokkal. Eszerint itt hipotézisünkkel

szemben nincs jelentős férfi túlsúly. A negyedik, bizonytalan kategóriájában az átlagos mintabéli arányhoz képest több hallgató volt férfi mindemellett elmondható, hogy ez a csoport nagy elemszámot képez. Ez azt is mutatja, hogy elég sok hallgató nem alakított ki határozott elképzelést az apaszerepeket illetően, és ez leginkább a férfiakra jellemző.

Ha az összképet nézzük, elmondhatjuk, hogy a férfi hallgatók inkább egy köztes, kevert apaszerepben gondolkodnak, míg a nők inkább egy modern bevonódó, családot előtérbe helyező apaszerepben gondolkodnak. További érdekes eredményünk, hogy hipotézisünkkel szemben az otthonról hozott intézményesült kulturális tőke, azaz a szülők iskolai végzettsége, szignifikánsan nem befolyásolta a hallgatók apaszerepekkel kapcsolatos felfogását. Így a második hipotézisünk nem igazolódott.

4. táblázat *Az apaszerepek mentén kialakított klaszterekbe tartozás megoszlása településtípusonként.*

	falu	város	összesen	N
modern, családközpontú	28%	72%	100%	275
kevésbé modern, gyengén családközpontú	23%	77%	100%	163
köztes, kevert	32%	68%	100%	260
bizonytalan	28%	72%	100%	324
pénz- és karrierközpontú	19%	81%	100%	316
N	346	992	-	1338

Forrás: CSAK 2017. Chi-négyzet próba $0,01 < p < 0,05$ szinten szignifikáns.

A fenti táblázat a település típusok alapján mutatja a hallgatók klaszterekbe való tartozását. Az összmintán jól látszik, hogy a városi hallgatók jelentős többséget képeznek, a minta 74%-a városi volt. Az első, modern klaszter, illetve a bizonytalanok csoportjának megoszlása, hasonlóképp alakul, mint az összmintáé. Az érdekességet az jelenti, hogy a köztes, kevert csoportban a falusiak felülreprezentáltak a többi klaszternél, inkább ezt a felfogást, apaszerep attitűdöt preferálják a többihez képest. Míg a városiak

esetében elmondható, hogy a pénz- és karrierközpontú apaszerep klaszternél felülreprezentáltak.

Tehát eredményeink azt mutatják, hogy az eredeti lakóhely hatással van az apaszerep felfogásokra. Az, hogy a faluról származó hallgatók esetében hipotézisünkkel szemben inkább a kevert apaszerep felfogás jellemzőbb, eredhet abból, hogy a hagyományos érték és szerepfelfogás mellé, már fokozatosan begyűrűztek a modern apaszerep attitűdök, mivel a hallgatók idejük nagy részét feltehetőleg az egyetemek közelében, nagyvárosokban töltik. Ennek eredményeképpen kevésbé hatnak rájuk a közösség hagyományos falusi, tradicionális értékei, a közösség befolyásának súlya csökken. A városi hallgatók esetében a pénz és karrier központú apakép dominanciáját magyarázhatja a felgyorsult urbanizálódott életmód, mivel kora gyerekkoruktól kezdve szembesülniük kell a felgyorsult, materializálódott élethelyzetekkel, versenyhelyzetekkel, és emiatt más családi értékeket helyeznek előtérbe.

Hipotézisünk tehát csak igazolódott be, mivel a falusi hallgatók inkább egy kevert attitűddel rendelkeznek, melyben ugyan jelentős szerepet töltenek be olyan hagyományosnak ítélt apai feladatok, mint a család anyagi biztonságának megteremtése, de megjelenik a modern bevonódó apaszerep attitűd is.

Az empirikus rész elején továbbá azt is feltételeztük, hogy a hallgatók szüleinek családi állapota befolyásoló tényező lesz az apaszerepek megítélésénél. Úgy gondoltuk, hogy azon szülők gyerekei, akiknek a szülei elváltak, modernebb apaszerepben gondolkodnak. Azonban keresztábráink eredménye szerint sem a szülők jelenlegi, sem a gyerek 14 éves kori szülői családi állapota, nem befolyásolta szignifikánsan a diákok apaszerep attitűdjeit, tehát hipotézisünk nem igazolódott.

5. táblázat Az apaszerepek mentén kialakított klaszterek megoszlása a tervezett gyermekek száma szerint

	nem, vagy egy gyerek	két gyerek	több gyerek	összesen	N
modern, családközpontú	25%	50%	25%	100%	269
kevésbé modern, gyengén családközpontú	35%	43%	22%	100%	132
köztes, kevert	32%	49%	19%	100%	235
bizonytalan	28%	54%	18%	100%	291
pénz- és karrierközpontú	43%	42%	15%	100%	276
N	387	577	239	-	1203

Forrás: CSAK 2017. Chi-négyzet próba $p < 0,001$ szinten szignifikáns.

Az 5. táblázat alapján megállapítható, hogy az összmintán belül igen nagy arányú csoportot (48%, 577 fő) képeznek azok az egyetemi hallgatók, akik két gyermeket terveznek a jövőben. Azok akik kettőnél több gyermeket szeretnének az összminta 19,9%-át alkotják, míg azok akik nem terveznek gyermeket, vagy csak egy gyermeket vállalnának 32%-ot képeznek. Az ő esetükben elmondható, hogy sokan közülük a bizonytalan, és a modern klaszterekben felülreprezentáltak, ebben a két csoportban képviselnek jelentős arányt. A két gyermeket tervezők, tehát inkább modern attitűdöket vallanak, azaz inkább egy bevonódó apaszerepet preferálnak, mint a tradicionális apatípust (Lorentzen, 2014). Azonban a bizonytalanok körében is felülreprezentáltak a két gyermeket tervezők, a nem, vagy az egy gyermeket tervezők a pénz- és karrierközpontú apaszerep klaszterbe tartoznak jelentős mértékben. Feltehetőleg az ebbe a klaszterbe tartozó hallgatók leginkább a gyermeknevelési költségek miatt aggódnak, míg a több gyermeket tervezők családközpontúbb értékekkel rendelkeznek, sőt a nagycsaládot tervezők

esetében megfigyelhetjük, hogy bár ők vannak a legkevesebben az összmintában, azonban ők inkább a modern apaszerepszerepekkel értenek egyet. A nagycsaládot tervezők tehát családközpontúbb apaszerepben gondolkodnak, bár az is látszik, hogy náluk is jellemző, hogy az apa kenyérkereső szerepének elfogadása is és a tradicionális felfogás is megjelenik. Összességében tehát elmondható, hogy a két gyermeket tervezőknél megjelenik egyfajta bizonytalanság, de még így is inkább a modernebb szerepekkel azonosulnak. A nagycsaládot tervező hallgatók már jóval határozottabb képet alakítottak ki, leginkább modern, családközpontú apaszerepben gondolkodnak, de megjelenik a hagyományos felfogás integrálása is az apaszerep attitűdjükben.

6. táblázat Az apaszerepek mentén kialakított klaszterekbe tartozás megoszlása a jelenlegi párkapcsolati állapot szerint

	nincs kapcsolata	van kapcsolata	összesen	N
modern, családközpontú	41%	59%	100%	276
kevésbé modern, gyengén családközpontú	54%	46%	100%	153
köztes, kevert	52%	48%	100%	256
bizonytalan	47%	53%	100%	318
pénz- és karrierközpontú	57%	43%	100%	305
N	655	659	-	1314

Forrás: CSAK 2017. Chi-négyzet próba $0,001 < p < 0,01$ szinten szignifikáns.

Hatodik hipotézisünk szerint a hallgatók párkapcsolata is hatással lehet az apaszerepekkel kapcsolatos attitűdjeire. Az összmintán belül, hasonló arányban rendelkeztek és nem rendelkeztek párkapcsolattal a hallgatók (50-50%). Azon kategóriába, akiknek nincs kapcsolata, azok kerültek, akiknek soha nem volt, jelenleg nincs, vagy még csak alakulóban van egy lehetséges kapcsolata. Ennek fényében elmondható, hogy akik a kutatás ideje alatt kapcsolatban éltek, azok sokkal modernebb nézeteket

vallottak az apasággal kapcsolatban, mint azok, akik egyedülállók voltak a lekérdezés során. A modern családközpontú, és a pénz és karrierközpontú klasztereknél mutatkozott jelentős eltérés. A családközpontú csoport százalékos megoszlása (nincs kapcsolat: 41%, van kapcsolat: 59%) alapján látható, hogy a kapcsolatban élők sokkal pozitívabb, bevonódóbb, családcentrikusabb apaszerepben gondolkodnak. Ennek oka lehet, hogy a kapcsolat léte miatt jobban el tudják tervezni a jövőt, már nem csupán magukra gondolnak, hanem arra, hogy a jövőbeli családalapítás során milyennek képzelik el az ideális társ, vagy apai szerepüket. Az egyedülállók csoportja, azonban jelentősen nagyobb arányt képvisel a pénz- és karrierközpontú klaszteren belül (nincs kapcsolat: 57%, van kapcsolat: 43%). Feltehetőleg ennek oka lehet, hogy jelenleg a hallgatók csak önmagukért felelősek, csupán a saját maguk jövőjére koncentrálnak, és nem fontos még nekik a bevonódó apaszerep, távol vannak még a családalapítástól, és leginkább a pénz és karrier áll nézőpontjuk fókuszába.

7. táblázat Az apaszerepek mentén kialakított klaszterek megoszlása a párkapcsolati tervek szerint

	házasság	házasság előtt együtt él	egyéb, laza kapcsolat	összesen	N
modern, családközpontú	52%	44%	4%	100%	277
kevésbé modern, gyengén családközpontú	33%	48%	19%	100%	163
köztes, kevert	54%	28%	18%	100%	256
bizonytalan	43%	48%	9%	100%	314
pénz- és karrierközpontú	37%	49%	15%	100%	304
N	583	587	144	-	1314

Forrás: CSAK 2017. Chi-négyzet próba $p < 0,001$ szinten szignifikáns.

A 7. táblázat adatai a párkapcsolati tervek szerinti megoszlást mutatják be, melyben három kategóriát különítettünk el. Az alapsokaság tekintetében elmondható, hogy a házasság előtti együttélést és házasságot tervezők aránya közel azonos (44-45%), viszont az egyéb, laza kötődésű kapcsolatot tervezők száma csekély (11%). Azonban az alacsony elemszám ellenére, jól látszik, hogy ez a kategória felülreprezentált a kevésbé modern, és gyengén családközpontú klaszterben, de a többi csoporthoz képest a pénz- és karrierközpontú apaszerepet preferálók között is jelentős az arányuk. Legalacsonyabb a modern, családközpontú apaszereppel (4%) egyetértők aránya, melynek oka lehet, hogy egyébként nem egy hagyományos családot képzelnek el maguknak, és ezért nem gondolkodnak családközpontú apaszerepekben. A házasság előtti együttélést tervezők csoportja viszont színesebb képet mutat, mindegyik klaszterben (kivéve a köztes, kevert apaszerepet) igen magas az egyetértők aránya. Annak oka, hogy ilyen sokan terveznek együttélést a házasság helyett, az lehet, hogy egyre nagyobb népszerűségnek örvend a „próbaházasság intézménye”. A pénz- és karrierközpontú apaszerep-felfogásokkal, valamint a bizonytalanok között a legmagasabb az arányuk, feltehetően azért, mert ez a próbaidőszak megfelelő arra, hogy felhalmozzák az anyagi javakat, melyek megteremtik a biztos családalapítás feltételeit. Ez összhangban van a korábbi kutatási eredményekkel (Makay 2012), mely szerint a korai házassági tervek gátló tényezője a hiányzó anyagi feltétel. Ezek a hallgatók feltehetőleg ezért tartják fontosnak az apaszerepek esetében is az anyagi szempontokat szem, mert úgy gondolják ez a feltétele a biztonságos családi életnek, a karriert pedig a család elé helyezik (Engler 2014). A bizonytalan csoportba való nagyobb arányú tartozásuk magyarázata lehet, hogy nincs még kialakított véleményük az apaszerepetekről, a jövőbeli tervek között a karriert, és a munkába állást látják olyan pontnak, mely az egyetem utáni éveket legelőször meghatározzák.

A házasságot tervezők felülreprezentáltak a köztes, kevert, és családközpontú apaszerep klaszterekben. Ez összhangban van

feltételezésünkkel, mely szerint a jövőben is komoly, hagyományos kapcsolatban gondolkodók, már az egyetemi éveik alatt is családközpontú attitűdöket képviselnek az apaszerepről. Azonban itt is beékelődik a hagyományos felfogás eleme, hogy az apák feladata az anyagi biztonság megteremtése.

ÖSSZEGZÉS ÉS JAVASLAT

Az elméleti részben rámutattunk, hogy a társadalom által differenciált, nemi, és férfiszerepek, és ezáltal az apai szerepek is folyamatosan változásban vannak. A korai, családi szocializáció során a gyermekek elsajátítják a nemiszerepekre vonatkozó elvárásokat, és ha a társadalomba kilépve ezzel ellentétes elvárásokat tapasztalnak, szerepkonfliktusokkal lehet számolni. A férfiakat a legtöbb kultúrában állhatatosságra, erőre, magabiztosságra nevelik, de apaszerepükben elsősorban a szereppartneraik ma már elvárják a gondoskodó, érzelmeit korlát nélkül kimutató attitűdöt is. Az apaság ugyanakkor napjainkban a férfi sikerességének központi tényezőjévé is vált. A kutatásunk célja volt feltérképezni, hogy hagyományos vagy modern apaszerepekkel azonosulnak a felsőoktatási hallgatók, mely vonásokat preferálják, mivel ezek az attitűdök a jövő családjai szempontjából elengedhetetlen fontossággal bírnak. Klaszterelemzésünk eredménye szerint sokan a családközpontú és köztes, azaz inkább a modern felfogású apaszerepekben gondolkodna. Azonban az is megfigyelhető, hogy a hallgatók számára a karrier és a pénz is erős relevanciával bír, és a kevert apai attitűdöt is ez a tényező határozza meg leginkább („a férfiak legfontosabb feladata, hogy anyagilag biztosítsák a család megélhetését”). Látható az is, hogy a hallgatók bizonytalanok az apai szerepeket illetően, ami indokolható a fiatal életkorral, és azzal, hogy jelenleg a legfontosabb számukra az egyetemi élet és a szakmai előremenetel. A kutatás eredményei közé tartozik, hogy a nők modernebben gondolkodnak az apaszerepekről, mint a férfiak, ami összhangban áll a szakirodalom eredményeivel is. További eredmény, hogy a faluról jött hallgatók tradicionálisabban gondolkodnak az apaszerepekről,

míg a kutatás ideje alatt párkapcsolattal rendelkezők inkább családközpontú apaszerepeket vallanak. A társadalom jövője szempontjából releváns, hogy a hallgatók nagy arányban terveznek házasságot és kettő vagy több gyermeket, s ők is családközpontú apaszerepet vallanak. Lényeges eredmény, hogy a szülők iskolai végzettsége és az apaszerep megítélés között nem találtunk szignifikáns összefüggést, s ez ellentétben áll a korábbi magyar kutatások eredményével (lásd Spéder 2011). Kiemelhetjük azt is, hogy az apa és férfiszerepekkel kapcsolatban a modern szerepek nagyobb elfogadottsága jelenik meg a hallgatók körében, mint a felnőtt lakosság körében, de ez egyfajta naivitásból és tapasztalathiányból is eredhet, és a későbbiekben még megváltozhat.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Buda Béla (1985). Női szerep-női szocializáció –női identitás. In: Koncz Katalin (szerk.): *Nők és férfiak. Hiedelmek, tények*. Magyar Nők Országos Tanácsa, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 93-110.
- Cournoyer, Robert J. & Mahalik, James R. (1995). A cross-sectional study of gender role conflict examining college-aged and middle-aged men. *Journal of Counseling Psychology*, 2, 11- 19.
- David, Deborah S. & Brannon, Robert (1976). *The forty-nine percent majority: The male sex role*. Reading, Mass.: Addison-Wesley
- Doyle, James A. (1983). *The male experience*. Dubuque, Ia.: William C. Brown
- Engler Ágnes (2014). Dilemmák felsőfokon – hallgatók családalapítási tervei. *Kapocs: A nemzeti család-és szociálpolitikai intézet folyóirata*, 13 (1). 17-25.
- Farrell, Warren (1974). *The liberated man*. New York: Bantam Books
- Fényes Hajnalka (2014). A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a felsőoktatásban résztvevő hallgatók körében. In: Csoba Judit (szerk.): *Kopogtatás nélkül. Szociológiai tanulmányok Szekeres Melinda 70. születésnapjára*. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen, 155-168.
- Fragoso, Jose. M. & Kashubeck, Susan (2000). Machismo, gender role conflict, and mental health in Mexican American men. *Psychology of Men and Masculinity*, 1(2), 87-97.
- Hobson, Barbara (2002). *Making Men into Fathers. Men, Masculinities and Social Politics of Fatherhood*. University Press, Cambridge.
- H. Sas Judit (1984). Nőies nők és férfias férfiak. A nőekkel és férfiakkal kapcsolatos sztereotípiák élete, eredete és szocializációja. Budapest: Akadémia Kiadó
- Lorentzen, Jorgen (2014). *Az apaszerep története Norvégiában (1850-2012)*. Pont Kiadó. Budapest
- Makay Zsuzsanna (2012). Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében. In: Székely Levente (szerk.). *Magyar ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. 53-89.
- Nichols, Jack (1975): *Men's liberation: A new definition of masculinity*. New York: Penguin Books

- O'Neil, James M. (1981). Male sex role conflicts, sexism, and masculinity: Psychological implications for men, women, and the counseling psychologist. *The Counseling Psychologist*, 9, 61-80.
- Parsons, Talcott & Bales, Robert F. (1955). *Family Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press.
- Pleck, Joseph H. & Sawyer, Jack (1974). *Men and masculinity*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall
- Pleck, Joseph H. (1981). *The myth of masculinity*. Cambridge, Mass.:The MIT Press
- Pleck, Joseph H. (1995). The gender role strain paradigm: An update. In: Roland F. Levant & William S. Pollack. *A new psychology of men*. New York: Basic Books. 11-32.
- Pongrácz Tiborné (2006). Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai. In: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI, Ifjúság, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium. (<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a966.pdf>) Letöltés ideje: 2017. november 21.
- Somlai Péter (1997). Szocializáció. A kulturális átörökítés és a társadalmi beillesztésének folyamata. Budapest: Corvina Kiadó.
- Spéder Zsolt (2011). Ellentmondó elvárások között. In: Nagy Ildikó - Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. TÁRKI, a kötet a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma támogatásával készült. (<http://demografia.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/Szerepvaltozasok/207-228Speder.pdf>) Letöltés ideje: 2017. november 21.
- Spéder Zsolt (2014). Gyermekszám (szcenáriók) az új családmodell kontúrja. In: Spéder Zsolt. (szerk.). *A család vonzásában. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 105-128.
- Utasi Ágnes (2006). Tradicionális család individuális értékpreferenciákkal. In: Czibere Ibolya. (szerk.). *Családszociológia. Szöveggyűjtemény*. Megjelent a HEFOP 3.3.1.-P-2004-10-001/1.0 EMIR számú pályázata keretén belül. Debrecen. 62-73. (<http://mek.oszk.hu/13000/13089/13089.pdf>) Letöltés ideje: 2017. november 24.

A VALLÁSOSSÁG HATÁSA A CSALÁDALAPÍTÁSSAL ÉS A GYERMEKVÁLLALÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖKRE

Bacskai Katinka

A Család és karrier vizsgálatához hasonló ifjúságkutatások között említhető az NCSSZI 2012-es felmérése, amely a fiatal felnőttek körében vizsgált hasonló kérdéseket. Kovács és Pikó 2007-es kutatásában pedig a középiskolások családalapítási attitűdjeit vizsgálták. Jelen kutatás azonban egy speciális mintán a felsőbb éves, nappali tagozatos egyetemisták körében történt lekérdezés, akik mint leendő fiatal értelmiségiek a társadalom meghatározó részét jelentik hamarosan. E tanulmányban mi egy speciális területtel, a vallásosság családalapítási attitűdökre gyakorolt hatásával foglalkozunk. A vallásosság és a családalapítási attitűdök vizsgálata nem újszerű a szakirodalomban. A vallásos családokban a házasság preferáltabb mint az együttélés és ideálisabb családforma mint az egyedüllét (Kalmijn 2007, Soons – Kalmijn 2009). A szakirodalom alapján a keresztény családokban több gyermek születik, ezt nemzetközi (Hayford – Morgan 2008; Zhang 2008, Sullivan 2001; Brañas – Shoshana) és hazai adatok is megerősítik (Tárkányi 2006).

A legtöbb kutatás azonban nem megy túl az együttjárás megállapításán, az okokat már kevesebben vizsgálják. A kutatások egy része nem magában a vallásosságban látja a magyarázatot, hanem a családalapítási attitűdök és a vallásosság között a konzervatív világnézet, a nemi szerepekről vallott hagyományosabb felfogás a kapocs, hiszen a konzervatívabb

értékrenddel bíró párok és egyének esetében a házasság elfogadottsága magasabb az együttéléssel szemben, illetve ennek a következménye a kívánt magasabb gyermekszám is (Hayford – Morgan 2008). A házassági hajlandóság természetesen az ország kultúrája által is meghatározott. Egy egész Európára kiterjedő hosszú távú trendvizsgálat adatai alapján a szekularizáció erősen befolyásolja a házasságkötés nélküli együttélés megítélését, és ahol az együttélés elfogadottsága magasabb, ott az aránya is magasabb lesz (Kalmijn 2007, Soons – Kalmijn 2009). Abban az esetben, ha a házaspár homogám vallásgyakroló, vagyis ahol mindkét fél közösségben is gyakorolja vallását (templomba, gyülekezetbe jár) a házasságok nagyobb stabilitást mutatnak (Pusztai 2016).

KIK A VALLÁSOSAK?

A tanulmányban először azt szeretnénk megvizsgálni, hogy kik a vallásos diákok. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az egyetemisták körében kisebb vagy nagyobb arányban vannak-e jelen, mint az átlagos népességben, illetve, hogy egyenletesen oszlanak-e meg az intézmények és a tudományterületek között.

Három kérdést tettünk föl ezzel kapcsolatban. Elsőként a hallgatók felekezeti hovatartozásáról gyűjtöttünk adatokat. A válaszok a római katolikus felekezet esetében követik a 2011-es népszámlálási eloszlást, de az egyetemista mintában többen kötődnek felekezetekhez, mint az országos átlag. Ez és a reformátusok magasabb aránya abból is fakad, hogy az egyik kutatott intézmény a Debreceni Református Hittudományi Egyetem volt. Az eredményeket az első táblázat mutatja be.

1. táblázat A válaszadók felekezeti megoszlása

	eloszlás
római katolikus	40%
görögkatolikus	6%
református	25%
evangélikus	6%
izraelita	1%
ortodox	<1%
baptista	1%
egyik sem	19%
egyéb	2%

Forrás: CSAK 2017, N=1299, százalékban megadva

A vallásos önbesorolás a vallásosság mérésének egyik legjobb módja, amelyet Tomka Miklós munkássága nyomán egy ötfokú skálával mértünk (Tomka 1973). A mintánkban viszonylag magas az önmagát a valamelyik vallásos kategóriába soroló válaszadó. Ha összehasonlítjuk az országos reprezentatív eredményekkel, akkor azt látjuk, hogy míg a teljes lakosság 17,9%-a tartozik az egyház tanítása szerint vallásos kategóriába, ettől alig marad el a mintánk átlaga (ne feledkezzünk meg a református egyetem hallgatóiról!). Az Magyar Ifjúság 2012-es kutatás adatai szerint azonban a fiatalok között ennél sokkal alacsonyabb az arány. Hasonló a helyzet a maguk módján vallásosak körében, amely a mi mintánkban magasabb arányt mutat, míg az Magyar Ifjúság 2012 adatai alapján az országos (nem csak egyetemista) mintában csupán 31%.

A leginkább vallásosok a mintában a római katolikus felekezethez tartozók és a 8 baptista hallgató. A reformátusok, evangélikusok és görögkatolikus hallgatók nagyjából kiegyenlítetten kerültek az egyház tanítása alapján vallásos, a maga módján vallásos és a bizonytalan kategóriákba. Természetesen a felekezethez nem tartozók körében jelenik meg leginkább a nem vallásos és a határozottan nem vallásos kategória.

2. táblázat A válaszadók szubjektív vallásossága

	eloszlás
vallásos az egyház tanítása szerint	16%
vallásos a maga módján	45%
nem tudja megmondani	8%
nem vallásos	24%
határozottan nem vallásos	8%

Forrás: CSAK 2017, N=1326, százalékban megadva

Már az általunk vizsgált korosztályt is érinthette a 2011-ben nagyfokú átrendeződést mutató középiskolai fenntartóváltás, ezért is kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen fenntartású iskolákban végeztek a megkérdezettek. Az eredményeken is látszik, hogy nagyjából a váltás környékén végzetteket kérdeztünk, hiszen az idősebbek többsége még önkormányzati, a fiatalabbak már állami vagy felekezeti fenntartású intézményben érettségiztek. A vallásossággal kapcsolatban fontos eredmény, hogy az egykori egyházi középiskolások vallásossága magasabb arányú, mint a mintaátlag, különösen az egyházasan vallásos kategóriában.

Az abszolút számokon kívül érdekes, hogy kik azok a hallgatók, akik az egyes csoportokba kerültek. Mivel a hittudományokat hallgató egyetemi polgárok közül egyetlen kivétellel mindenki egyházasan vallásosnak tartja magát és református, ezért úgy döntöttünk, hogy ezt a csoportot kizárjuk az általános adatelemzésből és külön kezeljük őket, mivel nagyon torzítanák a mintánkat.

Ha a tudományterületek szerint vizsgáljuk a minta eloszlását, vallásos önbesorolás alapján három csoportra oszthatjuk a mintánkat, vannak olyan tudományterületek, ahol egyik kategória sem emelkedik ki, a minta eloszlása nagyjából homogén, ilyenek az agrártudományok. A második csoportba azokat a tudományterületeket soroltuk, ahol egy vagy két egymáshoz közel álló kategória körül tömbösödnek az eredmények. Ilyen pl. a bölcsészettudomány, itt a legmagasabb a bizonytalanok és a maga módján vallásosak aránya, akik nem tudják eldönteni, hogy vallásosak-e vagy sem, a

többi kategóriába viszonylag kevesen kerültek. A társadalomtudomány területén a nem vallásos, az orvostudományokat hallgatók között pedig a maguk módján vallásosak vannak többségben. Némiképp hasonló a természettudományokat hallgató egyetemisták csoportja is, bár itt a vallásosak is nagyobb arányban vannak jelen. A harmadik csoportba a kétpólusú tudományterületek kerültek, inkább ide sorolhatók a természettudományok, ahol az egyház szerinti vallásosok és a bizonytalanok vannak felülreprezentálva, és ilyen a műszaki tudományterület, ahol az egyház tanítása szerinti vallásos, ill. a nem vallásos/határozottan nem vallásos kategóriában vannak többen a hallgatók. Ugyancsak bipoláris terület a művészeteké, ahol szintén a két végét, az egyházián vallásos és a határozottan nem vallásos kategóriák lettek felülreprezentálva.

A felekezeti megoszlást néhány családi háttértényező fényében is vizsgáltuk. Az egyetemista mintában a római katolikus felekezethez tartozók szüleinek az iskolai végzettsége a legmagasabb. A reformátusokra és a görögkatolikusokra inkább az alapfokú, vagy középfokú iskolai végzettség a jellemzőbb, ami egybevág a népszámlálási adatokkal, hiszen az ország hátrányosabb helyzetű régióiban felülreprezentáltak e két felekezethez tartozó lakosok (KSH 2011). Meglepetésként hatott ugyanakkor, hogy a mintánkban az evangélikusok szüleinek iskolai végzettsége csupán átlagosan középfokú, holott az evangélikus felekezethez tartozók hagyományosan a legiskolázottabbak közzé tartoznak (Pusztai-Bacskai 2016). Magasan iskolázott szülei vannak az egyik felekezethez sem tartozó hallgatók döntő többségének is.

A hallgatók anyagi hátterét két különböző mutatóval is mértük. Egyfelől megkérdeztük, hogy ők hogyan látják a saját anyagi helyzetüket. Egy négyfokú skálán kellett annak alapján elhelyezniük magukat és családjukat, hogy megítélésük szerint milyen kiadásokat tud a család finanszírozni. A válaszadók csaknem negyven százaléka nyilatkozott úgy, hogy jelentősebb kiadásokra is telik náluk, sőt megtakarítani is tudnak. A minta több mint felében pedig úgy látják, hogy bár nagyobb kiadásokat tervezetlenül nem

tudnak vállalni, de mindennapi megélhetési gondjaik nincsenek. Mindössze 4% esetében jelent ez gondot, további egy százalék pedig gyakori napi megélhetési gondokról számolt be. Az iskolai végzettség és az anyagi helyzet általában szorosan összetartozik, tehát a jólét leginkább a magasan iskolázott szülőkkel rendelkező hallgatókra jellemző, míg átlagosan jól élnek a középfokú végzettséggel rendelkezők is. Szintén meglepetés, hogy az alacsonyán iskolázott szülők református vagy görögkatolikus gyermekei nem érzik azt, hogy jelentősen hiányt szenvednének bármiben is.

A felekezeti hovatartozás és a településtípus összevetése az egyetemista mintában szintén szolgált meglepetésekkel főként a reformátusok és a görögkatolikusok esetében. Ez a két felekezet a teljes magyar társadalomban inkább vidéki, kisebb településeken él, de az egyetemisták esetében a nagyobb települések vannak fölülreprezentálva (a görögkatolikusok esetében a városok, a reformátusok esetében a megyeszékhelyek). Az evangélikusok az elvártnak megfelelően főként budapestiek, a római katolikus felekezethez tartozók pedig kisebb településeken laknak (KSH 2014).

Sokáig tartotta magát az a szekularizációs nézet, mely szerint a depriváltak, leginkább az idősek, a szegények, a kis településen élők és a nők körében magas a vallásosság aránya, ezzel szemben határozottan kibontakozni látszik egy olyan folyamat, amely azt mutatja, hogy a fiatal, városban élő értelmiségiek körében nő a vallásgyakorlók száma (Földvári 2003). Ha ezt a kérdést vizsgáljuk, az életkort mint viszonyítási pontot nyilvánvalóan ki kell zárunk, hiszen mindenki fiatal a mintánkban. A nemi eloszlás megfigyelésének tapasztalatai kettősek, a férfiak a határozottan nem vallásos és az egyházasan vallásos kategóriában is többségben vannak (itt megjelennek a teológus férfiak is, de nem csak ők „borítják a mintát”), a nők a többi kategóriában vannak felülreprezentálva. A településtípust tekintve ugyan az egyházasan vallásos önbesorolás egyértelműen köthető a kisebb településtípushoz, de a magasabb települési kategóriákban már nem ennyire egyértelmű az eloszlás, ott a különböző kategóriák keverednek, amiből azt a

következtetést vonhatjuk le, hogy valóban jellemző a nagyobb városokban a vallásos fiatalok számának emelkedése. Az anyagi helyzet tekintetében kirajzolódik egy enyhe dőlés, a maguk módján vallásosak kevésbé tehetősek, a nem vallásosak pedig inkább, de az egyház szerint vallásos kategóriába tartozók semmiképpen sem tartoznak a minta szegényebb feléhez.

A továbbiakban főként ezt, a vallásos önbesorolást vesszük alapul, hogy megvizsgáljuk, milyen hatással van ez az adat a családalapítási tervekre.

A VALLÁSOSÁG HÁZASODÁSI ATTITŰDÖKRE GYAKOROLT HATÁSA

A vallásosságnak a házasodási attitűdjre gyakorolt hatása kettős. Egyfelől a felekezethez való tartozás és a házasodási hajlandóság között nincs szignifikáns összefüggés, vagyis egyik felekezet sem emelkedik ki a többi közül azzal, hogy a hozzá tartozó hívek esetében erősebb volna a házasodási hajlandóság. Ez különösen igaz a már tartós párkapcsolatban élőkre. Azok esetében, akik már jelenleg is hosszú távú kapcsolatban vannak, egyáltalán nem releváns még az sem, hogy tartoznak-e bármilyen felekezethez. Arra kérdésre, hogy amennyiben megtalálnák a megfelelő partnert, hogyan gondolkodnak a párkapcsolat formájáról, már van némi különbség, de az összefüggés nem szignifikáns, tehát nem biztos, hogy a teljes alapsokaság esetében is megállja a helyét. Azonban itt már tapasztalhatók hangsúlybeli eltolódások. Kiemelkedik a református felekezethez tartozó köre, akik kifejezetten házasságpártiak, illetve a felekezethez nem tartozók, akik esetében felülreprezentáltak azok, akik együttélést, majd házasságot, illetve, akik csak együttélést terveznek. A református felekezethez tartozók esetében ne feledjük el, hogy a teológus hallgatók felülreprezentáltak ebben a csoportban, akik attitűdjei lényegesen hagyományosabbak, mint a más tudományterületen tanulóké.

Láttuk, hogy a felekezeti hovatartozás nem mutatott szignifikáns összefüggést, a vallásos önbesorolás viszont annál inkább. Egyértelműen látszik, hogy a vallásos diákok stabilabb kapcsolatokat terveznek.

Ugyanakkor, amint a tanulmánykötet korábbi írásaiból is kitűnik, az egyetemi hallgatók döntő többsége elutasítja a nagyon laza, kötöttségektől mentes kapcsolatokat. Tehát nyitott vagy minden elköteleződéstől mentes kapcsolatot az erre a kérdésre választ adó 1279 diák közül mindösszesen 33-an választottak.

A leginkább határozott álláspontot képviselő hallgatók a vallásos önbesorolás szempontjából az egyházasan vallásos, a nem vallásos és a határozottan nem vallásos kategóriákba tartozók. Az egyházasan vallásos hallgatók kétharmada házasságot tervez, ha megtalálja a megfelelő partnert (ők teszik ki a házasságot tervezők negyedét), és sokan közülük elutasítják az együttélést abban az esetben is, ha később az együttélésből házasság lesz. A maguk módján vallásosok és a bizonytalanok esetében nincsenek erősen felülreprezentált cellák az elemzés során, tehát itt viszonylag egynemű az eloszlás. A nem vallásosak több mint fele (ez a legnagyobb csoport) együttélést, majd ezután házasságot tervez, a határozottan nem vallásosak szintén nagy arányban terveznek együttélést és házasságot is, de közöttük jelennek meg legnagyobb arányban azok, akik egyértelműen elutasítják az együttélés valamennyi formáját.

A kortársaik megítélésében is fellelhető ez a típusú kettősség. A vallásos hallgatók körében a legnagyobb arányú azok száma, akik úgy gondolják, hogy a hallgatók vágnak hosszú távú, stabil párkapcsolatra, a határozottan nem vallásosok szerint viszont ez nem igazán van így, az ő vonatkoztatási csoportjukban vannak jelen azok a hallgatók, aki erre nem vágnak. Ezzel párhuzamos az az eredmény, amely azt mutatja, hogy az egyházasan vallásos csoportban a legnagyobb arányú azok száma, akik úgy gondolják, hogy a kortársak szeretnének ugyan stabil párkapcsolatot kialakítani, de nem tudnak megfelelő partnert találni ehhez.

Mint a bevezetőben említettük, a vallásosság családalapítási szándéokra befolyásolt hatása bizonyos hipotézisek szerint a konzervatívabb világszemlélet következménye (Hayford – Morgan 2008). Ezt hipotézisként mi is vizsgáltuk elsősorban a férfi- és apaszereppel, illetve a női és

anyaszereppel kapcsolatos elvárások mentén. Azonban azt találtuk, hogy nem fűzhetőek fel egyértelműen egy konzervatív liberális kétoldalú skálára, ahogyan azt pl. amerikai kutatásokban tették. Az átalakuló hazai értékrendszerben a hagyományosan elutasítandó női munkavállalás elfogadottsága magas a vallásosak körében is, mint ahogyan az a modernebb családmoddelt képviselő nézet is, hogy az apa kiveszi részét a gyermeknevelésből. Ugyanakkor egyaránt jelen vannak azok a preferenciák, hogy a férfi keressen többet és tartsa el a családját valamint, hogy egy nő számára az anyaság fontos a kiteljesedéshez. E tanulmánynak nem feladata a nyilván mindkét nem számára szerepkonfliktust rejtő a családalapítás témakörének kutatása, emiatt mi nem vizsgáljuk a két dimenzió mentén az attitűdöket, csupán megállapítjuk, hogy milyen mértékben van összefüggés a két tényező között.

A VALLÁSOSSÁG GYERMEKVÁLLALÁSI ATTITŰDÖKRE GYAKOROLT HATÁSA

A gyermekvállalást a vallásos önbesorolás és a felekezeti hovatartozás összefüggéseiben vizsgáltuk. A fő kérdésünk az volt, hogy befolyásolja-e és ha igen, milyen irányban ez a két tényező a gyermekvállalási kedvet, a vállalni kívánt gyermekek számát, illetve a gyermekvállalás legkorábbi lehetséges időpontját. Mindkét dimenzió mentén szignifikáns összefüggést találtunk.

Ebben az esetben is érvényesülnek a szakirodalomból is levezethető eredmények, vagyis a vallásosabb hallgatók korábban szeretnének gyermeket vállalni, és több gyermeket terveznek. Az egyházasan vallásos hallgatók csoportjában jelennek meg határozottabban azok, akik már a diplomaszerzés után röviddel hajlandóak lennének gyermeket vállalni. Ez a legkorábbi időpont, ugyanis az egyetemi évek alatt csupán a hallgatók töredéke (19 fő) szeretne gyermeket. A kérdőívben megjelölhető legkésőbbi időpontot (35 éves koruk fölött) a maguk módján vallásosak választották. Érdekes azonban, hogy a nem vallásosak válaszaik között két csoport is kimagaslik. Egyfelől a 30-35 éves kor közötti kategória, másfelől viszont az egyetemi évek alatt már

gyermeket vállaló 19 főből nyolcan a nem vallásos kategóriába sorolták önmagukat.

Felmerül a kérdés, hogy a férfi és a női hallgatók között van-e ebben a tekintetben különbség. A nemzetközi szakirodalom több nagymintás kutatás alapján is megállapította, hogy a nemek között ebből a szempontból nincs eltérés (Zhang 2008). Mi a férfi és női almintára bontott elemzésben ugyanezt a mintázatot kaptuk, bár az látszik, hogy a női hallgatók véleménye markánsabb e kérdésben, de a vallásos, nem vallásos és maguk módján vallásos férfiak nagyon hasonlóan gondolkodnak a gyermekvállalás időpontjáról.

A tervezett gyermekszám biológiailag is összefügg a gyermekvállalás szélső dátumával, hiszen azokba a családokba tud optimálisan több gyermek születni, ahol nem túl későn érkezik az első gyermek. Ennek fényében, amennyiben a korai gyermekvállalás tervezése egybeesik a tervezett magasabb gyerekszámmal, esély van arra, hogy ezek a babák meg is születhessenek. A vallásos önbesorolás esetében szintén jól kivehető, erős összefüggést találunk. Az egyházasan vallásos csoportban négy vagy ennél több gyermek vállalására is hajlandóak lennének. A maguk módján vallásosak legalább két gyermeket szeretnének. Azok, akik határozottan nem vallásosak, illetve vallásos identitásukban bizonytalanok, még a gyermekvállalásról sem döntöttek, nem tudják egyelőre, hány gyermeket terveznek. A nem vallásosak csoportja a legszínesebb. Köztük éppúgy jelen vannak a bizonytalanok, mint az egy gyermeket tervezők, illetve ide tartoznak azok a hallgatók is, akik nem terveznek gyermeket.

Ezt a kérdést is megvizsgáltuk a nemek szerinti osztásban. Azt tapasztaltuk, hogy a mintázat valamelyest módosul, ez pedig leginkább annak köszönhető, hogy a férfi hallgatók bizonytalanabbak a gyermekvállalás kérdésében és összesítve is kevesebb gyermeket szeretnének, mint a nők.

Noha a felekezethez való tartozás statisztikailag szignifikáns eredményt hozott a gyermekszám és a felekezeti hovatartozás összefüggésének vizsgálatakor, az adatokat közelebről megvizsgálva azt

találtuk, hogy ezt leginkább a kisebb felekezetekhez tartozó néhány hallgató kiugró véleménye okozta, és egyébként nincs összefüggés, ahogyan a házassági attitűdök esetében sem volt. A gyermekvállalás és a felekezeti hovatartozás összefüggésekor viszont érdekes eredmény, hogy az evangélikus hallgatók negyede csak 35 éves kora fölött szeretne gyermeket vállalni. A teljes mintában ezt a kategóriát választók ötöde evangélikus felekezethez tartozik.

Az egyházi iskolák egyik hosszútávú hatásaként a korábbi eredményeket összevetettük a kapott eredményekkel. Ebben a kérdésben már nem találtunk szignifikáns összefüggést. Ha kontroll alatt tartjuk a vallásosságot, akkor pedig eltűnik a hatás, tehát az egyházi iskolában tanulás csak abban az esetben befolyásolja a családalapítással kapcsolatos attitűdöket, amennyiben a válaszadó vallásos is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunk célja annak vizsgálata volt, hogy a házassági attitűd illetve a gyermekvállalási hajlandóság a magyarországi nappali tagozatos, felsőbb éves (átlagosan 23 éves) egyetemisták körében összefügg-e és hogyan. A hazai és a nemzetközi szakirodalom tanulmányozása során megállapíthattuk, hogy a vallásos fiatalok preferálják a házasságot az együttéléssel szemben, és jobban él bennük a házasság iránti igény, illetve a tervezett gyermekszám is magasabb, mint a nem vallásos fiatalok esetében. Először azt vizsgáltuk meg, hogy melyek a vallásos fiatalok jellemzői. Azt tapasztaltuk, hogy a vallásosság egyszerre van jelen az alacsonyabb státuszú diákok, illetve a magasabb státuszú hallgatók körében. A felekezetek közötti eloszlás nagyjából megerősíti a népszámlálás adatait. A továbbiakban a vallásosság több dimenziója mentén vizsgáltuk a házassági hajlandóságot és a tervezett gyermekszámot. Eredményeink azt mutatják, hogy a vallásosabb hallgatók kialakultabb és konzervatívabb véleménnyel rendelkeznek a családalapításról, de ezt nem tudjuk a hagyományos konzervatív-liberális értékfűzőséggel magyarázni.

HIVATKOZOTT IRODALOM:

- Brañas, Pablo & Shoshana, Neuman Garza (2007). Parental religiosity and daughters' fertility: the case of Catholics in southern Europe, *Population Studies*, 5 (3), 305-327.
- Hayford Sarah R. & Morgan S. Philip (2008). Religiosity and Fertility in the United States: The Role of Fertility Intentions *Social Forces*, 86 (3), 1163–1188.
- Fiatlók családalapításhoz, házassághoz és gyermekvállaláshoz kapcsolódó attitűdjei a családi minták tükrében (szerző nélkül) NCSSZI CSPI 2012.
- Földvári Mónika (2003). A vallásosság típusai a mai magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 4. 20-33.
- Kalmijn, Matthijs (2007). Explaining cross-national differences in marriage, cohabitation, and divorce in Europe, 1990-2000. *A Journal of Demography* 61 (3), 243-263
- Kovács Eszter & Pikó Bettina (2007). Válságban a család? Középiskolások párkapcsolati preferenciái. *Demográfia*, 50. (2-3) 282–296.
- KSH 2014 Országos népszámlálási adatok. 10. Vallás, felekezet. (Összeállította Csordás Gábor), Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- Pusztai Gabriella (2016). A szülők vallásossága mint a hatékony gyermeknevelés tökeforrása. In: Földvári Mónika & Hakkel Tünde eds. 2016. *Riport a családokról*. Budapest: L' Harmattan 427-447.
- Pusztai Gabriella - Bacskai Katinka Pusztai Gabriella 2016. Evangélikus iskolák erőforrásai és eredményessége. *Lelkipásztor*, 4, 122-125.
- Soons, Judith P. M. & Kalmijn, Matthijs (2009). Is Marriage More than Cohabitation? Well-Being Differences in 30 European Countries. *Journal of Marriage and Family*, 71 (5) 1141-1157
- Sullivan, K. T. (2001). Understanding the relationship between religiosity and marriage: An investigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. *Journal of Family Psychology*, 15 (4), 610-626.
- Tomka Miklós (1973). A vallásosság mérése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1-2; 122-135.
- Zhang, Li (2008). Religious Affiliation, Religiosity, and Male and Female Fertility. *Demographic Research* 18 (8), 233-250.

GONDOLATOK A CSALÁDBARÁT FELSŐOKTATÁSHOZ

Kamuti Hajnalka – Horváth Balázs

Hazánkban a 2010 volt az első olyan év, amikor a diplomás nők voltak a legtöbben a gyermeket vállalók között (33,5 százalék), napjainkban is minden harmadik baba édesanyja diplomás. A diplomás családalapítása akár „előrébb is hozható” a megfelelő körülmények biztosításával.

Felsőoktatási intézményeink kezdik felismerni, hogy családbarát intézkedéseikkel (mint innovatív motivációs ösztönzőkkel) munkavállalóik, hallgatóik elégedettsége és fejlesztése mellett, intézményi kötődésüket is növelik. Számos felsőoktatási intézmény megkapta az Emberi Erőforrások Minisztériuma által adományozott Családbarát munkahely címet.

A fogyatékossgal élő hallgatók létszámához hasonlóan növekvő tendenciát mutatnak a kisgyermek mellett tanuló szülők is, akik számára szintén kihívást jelent az épített környezethez és az infó-kommunikációs csatornákhöz való akadálymentes hozzáférés biztosítása. A zavartalan működéshez két alapvető dokumentumot kell a felsőoktatási intézménynek aktualizálnia: az esélyegyenlőségi szabályzatot és az esélyegyenlőségi tervet. Korábban ugyanis a két dokumentumot egyként kezelték az intézmények és sokszor nem valós igények alapján kerültek megfogalmazásra a szabályozások, mivel a pályázati eljárások szükséges mellékleteként tekintettek rájuk. Ám a Diplomás Pályakövető Rendszer 2015. évi megújulásakor már figyelmet kaptak a kismamák és a fogyatékkal élők is, valamint több ombudsmani vizsgálat is rámutatott olyan rendszerhibákra, amik miatt nem rendelkeztek a jogalkotók kellő rálátással a tanulmányaikat

sikeresen abszolváló védett tulajdonságú csoportok családalapítási szokásaira, illetve az azt befolyásoló tényezők hallgatói szemmel való értékelésére.

A karrierirodákban nem kaptak kellő hangsúlyt az érintettek, mivel a fókuszban elsősorban a többségi társadalomhoz tartozó hallgatók munkaerőpiaci felkészítése áll, nem pedig a fogyatékkal élők és kismamák specifikus felkészítése. Pedig utóbbiak esetében külön kihívást jelent a tanulás mellett a kiskorú gyermekek elhelyezése is.

Azok az egyetemek, amelyek a jövőbe tekintenek, aktív és passzív munkavállalóik, nyugdíjasaik, hallgatóik és azok családjai részére családbarát programokat indítanak. Ezek célja magas szakmai színvonalon nyújtott, a felmerülő igények kielégítésére képes, általánosan, folyamatosan és ingyen elérhető szolgáltatási struktúra kiépítése, fenntartása, fejlesztése. Olyan munkahelyek kialakítása, ahol a családok, munkavállalók zökkenőmentesen lehetnek részei a munkahely világának, a megfelelő infrastruktúra mellett rugalmas munkavállalási, tanulmányi lehetőségeket, támogatásokat, képzéseket, tanácsadásokat, szolgáltatásokat igénybe véve.

Intézményeinkben nyomokban találhatóak meg a családbarát kritériumok. Az intézkedések széles palettája, a szervezethez, a tudatosság, az egységes arculat, a külső-belső kommunikáció hiányáról beszélhetünk e területen. Hosszú távú cél, hogy célzottan fejlődjenek intézményeink a családbarátság területén. A szemlélet elterjedését az intézményekben működő különféle szervezetek és osztályok (hallgatói, érdekvédelmi, esélyegyenlőségi, PR és marketing, humánerőforrás stb.) segítik, s az hamarosan megjelenik az intézményfejlesztési és esélyegyenlőségi tervekben, valamint a kommunikációs stratégiákban is.

A családbarát munkahelyi környezet megteremtésének, a családbarát intézkedések kialakításának sok olyan apróbb összetevője van, amik nem is annyira pénzt, mint inkább megfelelő hozzáállást igényelnek. Az egyetemi lét alatt kisgyermeket vállalni szándékozó, és a már kisgyermekes hallgatók a következőekben felsorolt családbarát intézkedésekkel élhetnek ideális

esetben: rugalmas tanulmányi- és a vizsgarend, félév halasztás, többletpont a felvételinél, szociális ösztöndíjak, lakbértámogatás vagy kedvezményes kollégiumi elhelyezés családi szobában, kedvezmény a költségtérítéses képzések tandíjából, babafelügyelet az egyetemen, megfelelő infrastruktúra (pl. pelenkázó, babaszoba, rámpák), egyetemi bölcsődék és óvodák, az oktatók, adminisztrátorok rugalmassága.

A családbarát felsőoktatás koncepciója nemcsak szemléletmódbeli változást, hanem az épített környezet újragondolását is jelenti a szolgáltatásszervezéssel együtt: baba - mama szoba, pelenkázó biztosítása, ügyfélfogadási időpontok kialakítása a bölcsődék és óvodák munkarendjéhez igazodva.

A távkommunikáció lehetősége (pl. Skype) olyan virtuális teret nyújt a hallgatók számára, mely alkalmazkodik az egyéni igényekhez, így tetszőleges időben tölthetik le az előadások anyagát, online konzultálhatnak tanáraikkal és csoporttársaikkal, sőt a tanulás és a vizsgázás ütemét is maguk szabhatják meg. Szintén lényeges az olyan képzési programok, tréningek, előadássorozatok bevezetése, amelyek tematikája kapcsolódik a párválasztáshoz, családi élethez, gyermekneveléshez.

Összességében elmondható, hogy bőven van teendő a családbarát egyetemek kialakítása terén. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a családbarát intézkedések a hallgatókat és a dolgozókat más-más módon érintik, de ugyanazt a célt szolgálják: a minőségi magyar felsőoktatás fejlesztését és – demográfiai, gazdasági, erkölcsi értelemben – a magyar társadalom boldogulását.

ABSTRACT

FAMILY AND CAREER

FUTURE PLANS OF UNIVERSITY STUDENTS

Basically, the Hungarian society considers that the family and the children are values. However, the number of the children is far below the envisaged number, especially in the case of women with high education qualification. The involved individuals in the higher education and the recent graduates are in the ideal age of starting a family, but the extended studies, the realization of a proper professional basis, the career-building prolong the private life events, therefore women are less likely to have more children.

The population of the *Family and career* research (2017) were full-time students. 11 Hungarian universities were involved in research and the type of sample design was stratified. Altogether 1502 usable questionnaires arrived back.

The most important message of the research's result is that the Hungarian university students are family oriented. The relationship, the family planning plays a very important role among the future plans of students, such as the dilemma for the career progression. For the respondent students the marriage is a value, and a significant number of them wants to have a child in the future. They think responsibly about starting a family, after finding the appropriate partner, they would like to become responsible parents and to strike a suitable balance between private life and career.

SZERZŐINK

- Bacsikai Katinka PhD, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet
- Benkei-Kovács Balázs PhD, Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet
- Bocsi Veronika PhD habil, Debreceni Egyetem, Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar, Társadalomtudományi Tanszék
- Ceglédi Tímea, Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet
- Dusa Ágnes Réka PhD, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet
- Engler Ágnes PhD habil, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet
- Fehérvári Brigitta, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi MA
- Fényes Hajnalka PhD habil, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Politikatudományi és Szociológiai Intézet
- Fináncz Judit PhD, Kaposvári Egyetem, Pedagógiai Kar, Neveléstudományi Intézet
- Horváth Balázs, Semmelweis Egyetem, Jogi és Igazgatási Főigazgatóság
- Joó Orsolya, Debreceni Egyetem, Nevelés-és Művelődéstudományi Doktori Program
- Kamuti Hajnalka, Óbudai Egyetem, Kandó Kálmán Villamosmérnöki Kar, Műszertechnikai és Automatizálási Intézet
- Márkus Zsuzsanna, Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet
- Pongrácz Attila PhD, Széchenyi István Egyetem, Apáczai Csere János Kar, Bölcsészettudományi és Humán erőforrás-fejlesztési Tanszék
- Takács Tamara PhD, Nyíregyházi Egyetem, Szociálpedagógia Intézeti Tanszék
- Üröginé Ács Anikó, Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet